

KNJIŽEVNE NOVINE

LIST ZA KNJIŽEVNOST I DRUŠTVENA PITANJA

aktuelnosti

15 DANA

TEZE GRADSKOG KOMITETA SKS BEOGRADA O IDEJNO-POLITIČKOJ POZICIJI »KNJIŽEVNIH NOVINA«

Uvod

Već duže vreme »Književne novine« zastupaju bitno drugačije stavove od onih koje ima Savez komunista o aktuelnim društvenim i političkim pitanjima. To je bio razlog da su u javnosti pokretane diskusije o političkim stavovima »Književnih novina«. Sa tim stavovima polemisali su Radio i Televizija Beograd, »Politika«, »Borba«, »Ekonomska politika«, »Komunist«, »Polja« i drugi. U organizacijama Saveza komunista sve češće se ističu i postavljaju zahtevi za razmatranjem idejno-političke pozicije »Književnih novina« i na toj osnovi odgovornosti komunista koji rade u redakciji ovog lista.

Imajući sve to u vidu Sekretarijat Gradskog komiteta SK Beograda i Izvršni komitet CK Srbije, obratili su ozbiljnu pažnju na političku poziciju i idejne stavove redakcije »Književnih novina«. U ime ova dva foruma u martu mesecu 1967. godine vođeni su razgovori sa komunistima iz redakcije »Književnih novina«. U tim razgovorima kritički su ocenjeni politički stavovi »Književnih novina« povodom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predloga za razmišljanje. Komunisti iz redakcije »Književnih novina« su uglavnom prihvatili te primedbe. Međutim, i posle toga, a posebno u brojevima u toku leta i jeseni, »Književne novine« su insistirale na već kritikovanim tezama. Time se nameće zaključak da su članovi SK iz redakcije »Književnih novina« na rečima prihvatili primedbe. Na delu, uporno su zastupali shvatanja koja su dolazila u sukob sa politikom Saveza komunista.

Javno političko suočavanje sa stavovima koje uporno zastupa redakcija »Književnih novina« postaje sve neophodnije u procesu demokratizacije društvenih odnosa. To suočavanje nije značajno samo zbog »Književnih novina«, već zbog potrebe da se pozicija redakcije sagleda u širem društveno-političkom kontekstu prisutnih idejno-političkih strujanja i konfrontacija. »Književne novine« su postale markantan vid ispoljavanja konzervativno-birokratskih tendencija, a kao list tipičan primer negatorskog i statičkog tretiranja društvenih odnosa i prakse Saveza komunista.

Za Savez komunista je bitno da u oči gde se u veoma složenoj borbi za samoupravne društvene odnose naše »Književne novine« i koje su idejno-političke tendencije u njima izražene. Ne radi se, dakle, o slobodi štampe, stvaralaštva i kulture uopšte, niti o književnim pitanjima. Radi se o politici koja se suprotstavlja Savezu komunista, a objektivno ograničava i slobodu stvaralaštva.

U slučaju »Književnih novina« ne može se govoriti o nerazumevanju kursa za koji je Savez komunista, sa svim progresivnim snagama, založio sav svoj politički i moralni autoritet, za koji se odlučno bori u svim delovima društva. Radi se o svemirno opredeljenju. Svaka javna kritika bila je do sada grubo odbacivana od redakcije »Književnih novina«. Metodi i sredstva odbrane bili su i ostali moralno diskreditovane ljudi, bezobzirno zalaganje za »pravu« da se o svemu i svačemu neopozivo sudi.

Odgovori »Književnih novina« na javnu kritiku pokazuju kako ljudi koji ih uređuju shvataju borbu mišljenja i pravo na slobodno iznošenje svojih shvatanja. Redakcija »Književnih novina« valjda smatra da je upornost dovoljna da bi se odbranila svaka, pa čak i prevaziđena pozicija. Međutim, uporno braniti pozicije koje društvo prevazilazi svojim razvojem, znači postati i sam izraz te prevaziđenosti i konzervativizma.

»Književne novine« su govorile kritički o mnogim pitanjima ali se nikada nisu usudile da direktno ponude rešenja. Naprotiv, one su se najčešće nalazile u sukobu sa rešenjima do kojih je već došlo naše samoupravljako društvo. To nisu metodi koji odgovaraju stvarnoj borbi mišljenja sa pozicija samoupravnog socijalizma i napornima da se dode do načelishodnih rešenja da se poboljša stanje u pojedinim oblastima. To je izraz težnje da se zasnjuje praksa koja ogra-

ničava stvarnu slobodu misli i stvaranja. U tome je razlog da se otvoreno govori o idejno-političkim stavovima »Književnih novina«. Takva diskusija još više će podstaći angažovanje komunista, posebno kulturnih radnika, u borbi protiv onih idejno-političkih tendencija i stavova koji se objektivno suprotstavlja svestranom razmahu i razvoju stvaralaštva u samoupravnom društvu, a time i osnovnim ciljevima Programa SKJ.

U ovom tekstu izložene su političke ocene o idejno-političkoj poziciji »Književnih novina«, a u prilogu je dat potpuniji dokumentacioni materijal.

I

Stavovi »Književnih novina« o nacionalnim odnosima u Jugoslaviji

Stavovi »Književnih novina« o nacionalnim odnosima predstavljaju koherentnu platformu. Po načinu na koji se ova platforma iznosi i brani, »Književne novine« predstavljaju primer bez presedana u našoj javnosti.

1. Nacionalni odnosi posmatraju se sa pozicija birokratskog centralizma. U svojoj osnovi to je koncepcija jugoslovenskog unitarizma, koja gubi iz vida da je Jugoslavija zajednica dobrovoljno udruženih naroda, a ne teritorija koja je administrativno podeljena na republike i pokrajine. Osnovna preokupacija »Književnih novina« je »duhovno ujedinjavanje svih Jugoslovena«, a ne takav razvitak koji narodima i narodnostima omogućava punu ravnopravnost i pravo na razvitak svih njihovih materijalnih i duhovnih potencijala i vrednosti.

Na samoupravljanju zasnovana ravnopravnost je uslov jedinstva, a ne birokratsko-centralistički etatizam, koji stvara privide o jedinstvu, a faktički ugrožava elementarna prava naroda i narodnosti u Jugoslaviji. Jedinstvo je istorijska potreba naroda Jugoslavije i nijedan narod nema pravo da drugima drži lekcije o potrebi jedinstva. Iz toga mogu da se rađaju samo nepoverenje, zatvaranje i separatizam. Jedinstvo je stvarno kad izražava istorijske i sadašnje interese i težnje svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Međutim, u tekstovima na ove teme koji su objavljeni u brojevima »Književnih novina« od 5. marta, 2. aprila, 11. juna i 10. decembra, jasno se vidi da je suština pozicija »Književnih novina« o nacionalnim odnosima — politika konfrontiranja nacionalizama, a ne njihovog prevazi- laženja.

2. »Književne novine« postavljaju pitanje da li kultura narodnosti pripada matičnom narodu ili »jugoslovenskoj kulturi«. Humanističkom i internacionalističkom shvatanju kulture tuđe je ovakvo pristupanje kulturi uopšte, pa makar ono dolazilo i od predstavnika narodnosti. Svojim opšteljudskim vrednostima kultura narodnosti, kao i svaka autentična kultura, pripada matičnom kao i svim drugim narodima. Zato je neshvatljivo za koga bi bilo »korisno da se jedamput raspravi da li književnost jugoslovenskih naroda predstavlja integralni deo jugoslovenske književnosti ili ne«. Politički stavovi o ovom pitanju precizno su izraženi u Zaključcima Izvršnog komiteta CK SKJ o pravima i položaju nacionalnih manjina u Jugoslaviji i oni su svakako poznati komunistima iz redakcije »Književnih novina«.

3. Za »Književne novine« karakteristično je traženje nacionalizma u drugim a potcenjivanje nacionalizma u vlastitoj sredini. Iako je u ovom periodu Savez komunista Srbije bio veoma angažovan u borbi sa nacionalističkim pojavama, komunisti u »Književnim novinama« nisu zabeležili gotovo nijedan karakterističan osvrt na nacionalističke ispađe u našoj sredini. Zato su pedantno praćene slične pojave u drugim republikama, a naročito u Hrvatskoj. Poznat je izrazito tolerantan stav »Književnih novina« prema onim potpisnicima Predloga za razmišljanje čiji politički stavovi odgovaraju »Književnim novinama«, i naknadno otvaranje svojih stranica saradnji sa njima. U isto vreme karakteristično je napadanje i omalovažavanje ličnosti koje su javno osuđivale pojave nacionalizma u Srbiji. Redakcija »Književnih novina« nije nepoznat marksističko-lenjinistički princip da se komunisti moraju boriti, pre svega, protiv nacionalizma u vlastitoj sredini. Praksa je potvrdila da je to ne samo najbolji put, nego da je realno jedino moguće. Neprestano signalizirati »greške« u drugoj sredini, a ponašati se kao borac za progres, znači nemati poverenje u snage i principijelnost komunista drugih naroda. To znači imati nacionalističke pretenzije.

Uslov zajedničke odgovornosti i jedinstva komunista Jugoslavije jeste borba protiv vlastitog nacionalizma i, još više, borba za razvoj i produblivanje socijalističkih odnosa među narodima i narodnostima Jugoslavije. Ukoliko su komunisti angažovani u toj borbi, utoliko postaje ogoljeniji i vidljiviji nacionalizam. Ogroman napredak koji je u političkim, ekonomskim i kulturnim sferama ostvaren u pravcu produblivanja ravnopravnosti naroda, učinio je glas »Književnih novina« skoro usamljenim. No i pored

BRANISLAV NUŠIĆ

30 GODINA OD SMRTI

Pre trideset godina, 19. januara 1938. godine, umro je Branislav Nušić, svakako najpopularniji naš komediograf. Delo koje je ostavio za sobom učinilo je da se Branislav Nušić u svesti brojnih svojih čitalaca identifikuje sa humorom i satirom i da i danas predstavlja nedostizni i nedostignuti ideal smelog, društveno angažovanog satiričara koji budnim okom prati sve ono što je ružno i nečovečno u njegovoj sredini i koji ne ostaje nem i neuznemiren pred nijednom društvenom manom. Prilikom svakog Nušićevog jubileja ponavlja se da nam Nušić nedostaje, da Nušiću ravno u našoj sredini nemamo, a pri svakom suočavanju sa nečim što bi se moglo nazvati komična situacija pitamo se kako bi je Nušić opisao. Trideset godina Nušićevog posmrtnog prisustva među čitaocima predstavljaju, zato datum koji ne može da prođe neobeženo.

JOVAN BIJELIC: BRANISLAV NUŠIĆ

to, tolerisanje stavova »Književnih novina« unosilo bi zabunu u jedan deo javnosti i podgrejavalo tendencije koje žele da izazovu konfliktnu situaciju.

4. Posebnu pažnju zaslužuju stavovi »Književnih novina« povodom Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika i Predloga za razmišljanje. Ti stavovi su izloženi u članku »Pravi koreni šovinizma«. Uzroci pojavama nacionalizma traže se u političkoj sferi, tačnije rečeno u rukovodećim organima Saveza komunista. Pojava »Deklaracije« i »Predloga« uzeta je kao povod da se podstakne kampanja protiv političkih rukovodstava i da se ona obeleže kao glavni izvori nacionalističkih pojava. Prividno, distancirajući se i izdižući iznad »Deklaracije« i »Predloga«, redakcija »Književnih novina« upravo je pokušala da se ogradi, izdvoji i suprotstavi stavovima Saveza komunista, tretirajući Savez komunista kao političkog partnera grupe potpisnika »Deklaracije« i »Predloga«.

Izvršena je »pažljiva« analiza toga koji je doveo do »Deklaracije«, ali to isto nije učinjeno sa predistorijom i atmosferom »Predloga« za razmišljanje. I to sve u trenutku kada je čitava javnost osudila i »Deklaraciju« i »Predlog« kao nacionalističke akte i kao pokušaj da na pitanjima jezika, koja su uvek i politički osetljiva u višenacionalnoj zajednici, nacionalističke snage otpočnu svoju akciju. Svojom reakcijom na »Deklaraciju« i »Predlog«, »Književne novine« su se izdvojile i bile izrazito disonantna nota u opštoj javnoj osudi, koja je bila

spontana i odlučna upravo u bazi, u radničkoj klasi, među radnim ljudima.

5. Sastavni deo nacionalističke pozicije za koju se zalažu »Književne novine« jeste i odnos prema Crnoj Gori, a posebno prema njenoj kulturi i književnosti. Tretiranje Crne Gore kao »srpskog područja«, pothranjuje hegemonističke tendencije prema književnosti crnogorskog naroda.

6. U ime »višeg kvaliteta umetnosti«, pod vidom kritike republičkih »ključeva«, u stvari se negira ravnopravnost nacionalnih kultura. To je, u stvari, izraz uverenja da u kulturama drugih naroda nema takvih vrednosti koje bi mogle biti afirmisane i u Jugoslaviji i u svetu. Stvarni internacionalizam podrazumeva da se priznaju, ističu i podržavaju kvaliteti kultura u razvoju i osobenosti svake nacionalne umetnosti. Ravnopravno predstavljanje kultura svih naroda i narodnosti u Jugoslaviji i van nje predstavlja uslov da kreativni rezultati kultura svih nacija i narodnosti dođu do punog izražaja.

Nema potrebe zadržavati se i na pojedinim primerima nacionalističkog reagovanja na tradiciju, obeležavanje značajnih događaja iz prošlosti, savremeni razvoj kulture. Stav prema tim pitanjima izveden je iz osnovne koncepcije »Književnih novina« o nacionalnim odnosima, čije su osnovne tačke izložene.

II

Stavovi »Književnih novina« o društveno-političkom sistemu

»Književne novine« nastoje da svojim pisanjem stave pod udar kritike,

pod sunjnu: reformu, nove elemente ekonomske politike, dohodak, nove samoupravne procese, efikasnost sistema, reorganizaciju SK. Sve to sa ciljem — pokazati da novo ni u ekonomiji ni u politici nije sposobno za život, da ga treba menjati. U kom pravcu menjati? O ovome »Književne novine« ne pišu sasvim eksplicitno, ali u svim izjašnjenjima nagoveštavaju da se rešenja ne nalaze u merama koje se preduzimaju.

Suprotstavljanje sistemu i politici SK »Književne novine« pokušavaju da prikriju čestim, deklarativnim, pozivanjem na Program SKJ i Ustav. Načinom na koji to čine, »Književne novine« žele da unesu sumnju kod čitalaca da li se Program i Ustav uopšte ostvaruju. Pozivanje na ove dokumente u listu koji piše isključivo crno o aktuelnim pitanjima ekonomskog, političkog i kulturnog života zemlje očigledno ima svrhu da redakciji obezbedi »politički alibi«; i da stvara uverenje kako političke organizacije ne sprovedu Program SKJ, ne pristaju na demokratiju i slobodu, naravno u onom smislu kako ih shvata redakcija »Književnih novina«.

Svoju poziciju u razmatranju društvenih pitanja redakcija »Književnih novina« pokušava da prikrije opštim deklaracijama i prostim negacijama svih mera i napora koji znače ostvarenje u praksi Programa i Ustava.

1) **Reforma.** Kao privredna, reforma na stranicama »Književnih novina« je prisutna samo u vidu teške ekonomske situacije, sukoba među privrednim partnerima, stanja koje se pogoršava i nemogućnosti nalaženja rešenja. Društvene karakteristike reforme prisutne su samo u obliku povećanja ekonomskih razlika, produblivanja nejednakosti, samo kao degradacija kulturnih i humanističkih potreba čoveka, kao izvor ekonomizma, tehnokratizma i komercijalizacije.

2) **Samoupravljanje.** O njemu se piše vrlo fragmentarno, usputno, kao »prisutno« u društvu — a ne kao osnovnom društvenom odnosu, koji se nalazi u stalnom procesu razvijanja. Kada se i pominje — ističu se promašaji, prevladavanje uskih, egoističnih interesa, nemogućnost da se neposredno odlučuje o uslovima rada, potreba vertikalnih rešenja i slično. Vrlo je karakteristična zamerkica koju »Književne novine« stavljaju ostalim glasilima što o samoupravljanju pišu afirmativno.

3) **Reorganizacija SK.** »Književne novine« priznaju Program, ali ne i odluke koje donose odgovarajući organi SK. One žele takav sistem odnosa koji bi SK kao organizaciju pretvorio u niz separativnih, ravnopravnih centara od kojih bi svaki imao pravo na »sopstvenu poziciju«, na »nezavisnu književnost«. To objektivno znači zalaganje za legalizovanje klika i frakcija u SK, protiv SK kao organizovane političke snage koja se bori za samoupravno društvo.

4) **Birokratizam.** »Književne novine« vrlo mnogo govore o birokratiji, ali na način i u smislu koji je bitno drugačiji od odlučne antibirokratske koncepcije koju ima SK i naše samoupravno društvo u celini. Ne govori se o birokratizmu kao o društvenom odnosu. Kritika birokratizma se pretvara u napad na SK, na one idejno-političke snage koje nose progresivnu politiku i doslednu samoupravnu i reformsku orijentaciju u društvu. Birokratski kritikujući birokratizam, one političku moć vide i dalje koncentrisanu u vrhu, aparatu i sl. Zato, vode borbu za »učučće u vlasti«, a ne za razvoj političkog sistema na osnovama samoupravljanja. U tom kontekstu za radničku klasu i nema mesta. Ona se skoro potpuno ignoriše, a pominje se ili u vezi sa nepismenošću ili u vezi sa potrošnjom.

III

Pozicija i karakter kritike »Književnih novina«

Način na koji »Književne novine« shvataju društvenu kritiku i njihovo viđenje sopstvene kritičke uloge u suštini logičan su izraz njihove opšte idejno-političke pozicije sa koje nije ni moguće izgrađivati stvaralačku kritiku.

1) **Tematika kritičkog zahvata »Književnih novina«** je vrlo široka. Stvar i nije toliko u tome što se nekolicina autora javljaju kao »stručnjaci« za sve, ili pak u moralističkoj intonaciji tih tekstova, nego u činjenici da su skoro isključivo nalaze mesta, kako je već rečeno, samo slabosti naše svakodnevice. Tim kriterijumima se rukovode »Književne novine« i pri izboru tekstova koje prenose iz drugih listova. Tako se one javljaju kao kondenzovani izraz jednog nihilističkog stava, kojim se pesimistički slika naša realnost, preuveličavaju slabosti, unosi demoralizacija i dovode u sumnju rezultati razvoja našeg sistema. U takvoj vrsti »kritike«, prepoznaje se i ispoljava konzervativno-birokratska opstrukcija samoupravnom razviku društva.

Nastavak na 2. strani

15 DANA

Nastavak sa 1. strane

U potvrdu toga govori i činjenica da su skoro nepoznati slučajevi kompleksnijeg i konstruktivnijeg pisanja »Književnih novina« o bilo kom društvenom ili ekonomskom pitanju. To očito nije u skladu sa njihovim shvaćanjem društvene kritike. »Književne novine« su se specijalizovale samo za verbalnu kritiku i napade. Kako i same priznaju, one se izdašno koriste »pravom« na kritiku, »pravom« da ne pruže nikakvo rešenje.

Od sitnih političkih »prekršaja« do velikih ideoloških »grehova«, »Književne novine« sude svemu. Kompetencije im ne nedostaju. S obzirom na sredstva kojima se neki autori tekstova u »Književnim novinama« služe, jasno se vidi da su u pitanju određene političke tendencije. Ponekad ezopovski a ponekad beskrupulozno otvoreni i konkretni, ti napadi objektivno teže da dezavuišu politiku SKJ. U osporavanju svih autoriteta i vrednosti u društvu, »Književne novine« — po svemu sudeći — vide osnovni smisao demokracije.

Krupna društvena pitanja razmatraju se »onako uzgred«, »na marginama«, bez prave, a često bez ikakve argumentacije i lične odgovornosti. Kao najefikasniji metod primenjuje se dramatičisanje nebitnih događaja, njihovo uopštavanje, umetanja takve note, takvog »viđenja« konfliktne situacija u raznim oblastima društvenog života koje odgovara koncepciji »Književnih novina«.

2. U više navrata »Književne novine« su definisale sebe kao »nezavisnu i slobodnu tribinu«, ne libeći se ni malo od toga da drugim glasilima javnog mnjenja pripisuju »režimijstvo« posebno kad neko kritikuje »slobodno« napisane »Književnih novina«. Ovakvu poziciju »Književne novine« proklamuju u vreme kada se Savez komunista odlučno bori protiv etatski-birokratskih recidiva i kada našu duhovnu klimu odlučno oslobađamo raznih stega i kalupa, kada samoupravljačka reč u našem društvu postaje sve glasnija i uticajnija. Nameće se pitanje: šta u našem samoupravnom društvu znači ta »nezavisnost«, ili pak aluzija na »režimijstvo«? Od koga se hoće biti »nezavistan« i za koga »slobodan«? Nije li to odbrana od samoupravljanja, a »režimijstvo« epitet za one koji dosledno zastupaju samoupravljanje. Komunistima iz »Književnih novina« mora se otvoreno postaviti pitanje u ime čega se osuđuje odlučna borba za samoupravni, demokratski »režim«.

Očito, radi se o konceptu koji objektivno znači suprotstavljanje odnosima koji nastaju na osnovi samoupravljanja. Kako se inače drugačije može protumačiti gest koji su učinile »Književne novine«, citirajući kao glavni argument u polemici sa »Politikom« — stav o nezavisnoj štampi, objavljen u listu »Politika« — 1904. godine. Karakteristično je da se objašnjenje sopstvene pozicije traži u kvalitetno drugačijem socijalno-političkom kontekstu, a sebe danas identifikuje sa nezavisnom štampom, imputirajući ostaloj štampi zavistan stav i ponašanje.

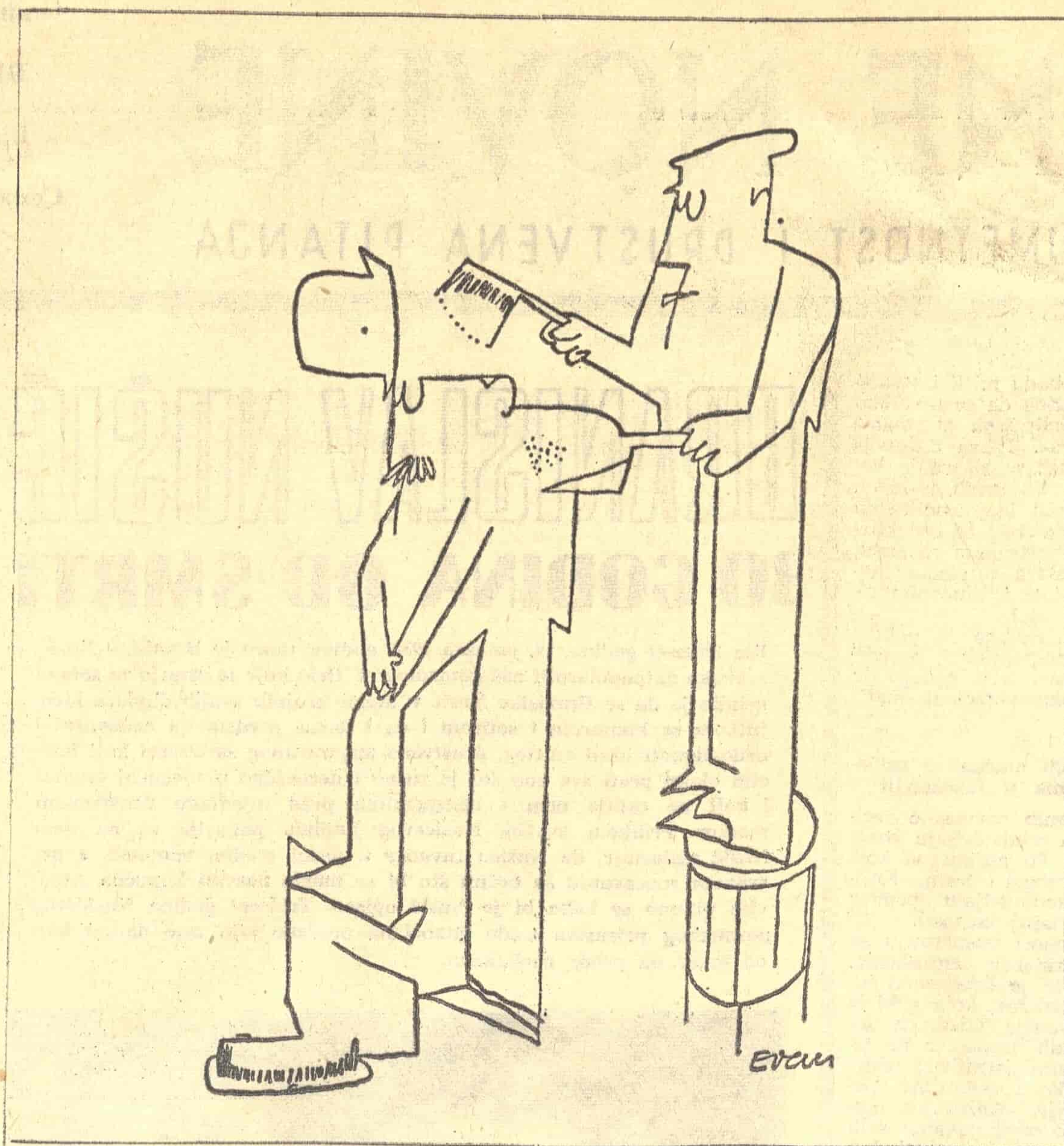
3. »Književne novine« neskriveno pokazuju da im godi navodna pozicija »progonjenog«. U isto vreme one na svaku javnu kritiku koja im se upućuje, reaguju osion, šireći stalno famu o hajci i kampanjama koje se protiv njih vode i tobož najavljuju njihovu likvidaciju. S druge strane, svi oni koji su se »usudili« da nešto prigovore »Književnim novinama« bivaju odmah izloženi ličnoj diskreditaciji ili dobijaju epitet »prizvrženika birokratije«.

4. Karakteristično je i shvaćanje »Književnih novina« o demokratskim odnosima u Savezu komunista. One se zalažu za takvu unutarpartijsku demokratiju »koja će obezbediti ravnopravnost svih mišljenja«. Nije li to zahtev za paralelnim postojanjem u Savezu komunista različitih idejnih koncepata i političkih pogleda, u stvari, osnov za nicanje grupaškog i frakcionškog delovanja. Jer, jedno je slobodna razmena i borba mišljenja dok se izgrađuje zajednički stav, a drugo mogućnost »ravnopravne« egzistencije različitih idejnih stavova i opredeljenja.

5. »Književne novine« pokazuju izrazitu naklonost prema nekim pojedincima koji se nalaze u sukobu sa političkom linijom SKJ. U stvari, težnja je okupljanje u savezništvo nezadovoljnika, uz kvazidemokratsko nudenje utopijske i javne podrške, bez obzira na estetske kriterije (oko kojih su »Književne novine« donedavno bile vrlo isključive). Na stranicama »Književnih novina«, zaštitu, podršku i prostor dobijaju i ljudi različitih idejnih opredeljenja i to samo zato što njihovi stavovi suprotstavljaju politici Saveza komunista. Redakcija »Književnih novina« hoće da se shvati da je ona advokat zabrinut za položaj navodno zapostavljenih i povredjenih.

6. Posebnu pažnju privlači i način pisanja u pojedinim rubrikama »Književnih novina«, ton i atmosfera, psihologija na koju se one naslanjaju. Pored duševnosti i demagogije, naročito je uočljiva zajedljivost i prim-

Nastavak na 10. strani

OKO NAS danas Iz dvonedeljnog dnevnika

POČETKOM JANUARA, na dosta spektakularan način, pred očima i usima nacije, svečano su proglašeni pobednici na velikom ton takmičenju za »Zlatan mikrofon«. Dodeljene su učesnicima u ovom takmičenju-anketi hiljade nagrada — od tri automobila pa do malih tranzistora i mnogo čega drugog. To, međutim, nisu i jedini rezultati ove mnogostrane akcije. Možda su najzanimljiviji, i najkorisniji, oni rezultati koji su to u doslovnom smislu reči: koje su radio i televizijske emisije, i koji muzički izvođači, dobili najveći broj glasova. Ovakvo takmičenje, naravno, daleko je od toga da se može smatrati ravnim jednoj pravoj, reprezentativnoj anketi, stručno vođenoj po sistemu uzorka, jer su se učesnici povodili i za željom da pogode pobednike i učestvuju u žrebanju nagrada. Ipak ono ponešto kazuje.

Zanimljivo je, naime, da je od relativno približnog broja listića u tri razne kategorije, za Miru Cangalovića dato gotovo 120.000 glasova, za najpopularnijeg pevača zabavne muzike Mikija Jevremovića nešto preko 98.000, a za najomiljenijeg pevača narodne muzike Nedeljka Bilkića okruglo 100.000. Čak ni razlika između drugoplasiranih, koja ovde ide u prilog pevača zabavne i narodne muzike, nije tako velika (Radmila Bakočević 14.640, Safet Isović 32.245, Đorđe Marjanović 20.767). Veoma je značajan čak i izbor ostalih izvođača takozvane ozbiljne muzike, sa liste prvih deset (čija imena su objavljena): Jovan Jovićić, Ruža Pospis, Josip Pikelj, Olivera Đurđević, Anita Mezetova, Milka Stojanović, Zinka Kunc i Đurđevka Čakarević.

Sve ovo govori da se kod nas na razvitak opšteg muzičkog ukusa gleda, možda, sa više pesimizma nego što je opravdano. To, naravno, ne treba da bude razlog za popuštanje u kriterijumima i nekritično forsiranje svakakve zabavne i narodne muzike. Naprotiv, to je povod da se daju novi podstreci svih vrsta ozbiljnoj muzici.

Značajno je, takođe, da se među deset najgledanijih televizijskih emisija nalaze i Vremeplov (na drugom mestu), Dnevnik (na četvrtom) i »Ljubav, ah, ljubav« i TV drama (na devetom i desetom).

Generacija kojoj ja pripadam nije znala iz sopstvenog iskustva šta je to zemljotres. Jedini koji sam doživeo bio je onaj u leto 1938. godine; koliko se sećam, ovako napamet, bio je to hvarski. Pamtim da sam bio budan i odeven — ali više ne i koje doba dana je to bilo — i da je otac naredio da svi stanemo u ragastov od vrata. Kao da se maglovito sećam i ljuljanja zgrade, snažnog — ili je to naknadni, lažni utisak, po kazivanju — i toga da nam je otac objašnjavao koliko je to opasno, ali da smo dobro prošli jer se ništa nije srušilo, zemljotres kod nas nije bio tako jak. U svakom slučaju, nikakvu traumu nisam poneo, niti osećanje panike, ili bar straha, pred ovom pojavom.

Bojim se da to neće biti slučaj sa današnjom decom i omladinom. Čitava jedna generacija, čak i u onim krajevima koji zemljotrese poslednjih godina nisu sami osetili, neposredno, raste pod snažnim utiskom ovih kataklizmi koje su u poslednje vreme toliko učestale u našoj zemlji i svetu oko nas. I dok je za moju dečačku maštu (ako izumem ratove, kroz priče i knjige), prva, upečatljiva slika istinske kataklizme, doduše još strašnije od zemljotresa, ali nekako u istom rodu, bio tekst Plinija Mlađeg, za današnju omladinu, za one rođene posle rata, koji dakle ni razna bombardovanja, mitraljiranja, ulične borbe ili zbegove ne pamte, ima na žalost mnogo prozaičnijih od Plinija, ali ništa manje tragičnih, realističnih i potresnih izveštaja iz ovog sveta i vremena u kome živimo. Radio, televizija i štampa imaju prilike da nas, često vrlo reljefno, obavestavaju, od Agadir preko Makarske i Skoplja sve do, evo Debra i Sicilije, o strahotama te nesreće koja apokaliptički dolazi iznenada, a da se ne zna zašto će, kako i gde nastupiti, i nanosi toliko smrti, patnje i razaranja.

Tako će čitave generacije odrasti pod pečatom koji, u vreme Sputnjika, Lune i Servejora, u vreme rata u Vijetnamu, nadzvučnih aviona i bit muzike, izgleda nekako neverovatan i neprihvatljiv, jer nas vraća u Plinijevo vreme, ili bar u doba Velke trešnje u Dubrovniku. Jedan prijatelj, stari Dubrovčanin, pričao mi je, ne sećam se da li po se Makarske ili posle Skoplja, da je tih dana u Dubrovniku nestala iz radnji, za jedan jedini dan, i poslednja zviždaljka, pištaljka i druga sprava ili dečja igračka kojom može da se zviždi ili pišti. Tvrdio mi je da su mnogi stanovnici grada nosili zviždaljku stalno uz sebe, ili vezanu oko vrata ispod odevce, da bi mogli, ako bi se našli pod ruševinama od zemljotresa, da daju od sebe glasa i dozovu pomoć spasilaca. Tolika je ta, tri veka stara, trauma stanovnika ovog mesta — a verovatno je da direktnih potomaka onih Dubrovčana koji su u gradu preživeli zemljotres od 1677. nema tako mnogo. Ali usadjeni strah, prenošen s kolena na koleno, u ovom gradu od kamenih blokova, tesno zbijenom i uskih ulica, čini i danas svoje.

Sicilijanski zemljotresi podsetili su nas, još jednom, što naravno nije direktna uteha nesrećenicima, i na nešto pozitivno: na sve veći stepen međunarodne solidarnosti i uzajamne pomoći kad naiđe istinska nevolja.

Trougao između Palerma, Agridenta i Trapanija posetio sam maja prošle godine, boraveći u Palermu dve nedelje. Obala ostrva ovde je dobrim delom ravna i peskovita, plitka, ali se tu i tamo dižu čudni okomiti bregovi, džinovske gromade, divlje i puste. Ponegde na kilometar od obale, ili čak i manje, naglo počinje visija ili visok i strm planinski lanac. Unutrašnjost je divlja, surova i siromašna. Uski drumovi očajno zavijaju padinama i kroz klance, uvijeni u serpentine. Zemlja je posna, siva ili crvena, obrasla sitnim rastinjem koje ponegde nije čestita hrana ni za koze. Tu i tamo, u udolinama ili na blažim padinama, su iznenadne oaze voćnjaka ili vinograda, šumarci bademovog drveća. Gradići i sela su na vrhovima bregova, ili na visokim stranama, od kamena, užareni od sunca, i izdaleka izgledaju kao srednjovekovni gradovi iz bajke. Kad se u njih uđe, slika je druga. Najpre zapahne jara od usijanog kamena — sada su, čujemo i čitamo, bili zaleđeni od hladnoće koja je ovde retkost kakva se ne pamti. Kuće su posivele od godina, zapuštene, drvenarija na njima ispečena i sasušena od sunca i crvotočna, radnje, osim ponegde u glavnoj ulici, prašnjave i s izlozima u paučini. Ulicama trčarakaju bosonoga i loše odevena deca, pred kafanicama u kojima nema skoro ničega za jelo stoji ili sede dokoni, uglavnom stariji ljudi, muškarci, dok žene galame s pragova i prozora. Rublje leprša sa konopaca razapetih među kućama, mirišu riba i beli luk. Mladog sveta, osobito muškog, ima vrlo malo — gotovo tri četvrtine mladeži mora da potraži posla i hleba izvan ovog zabačenog i posnog kraja.

Opšti utisak je jedna čudna kombinacija divlje, surove lepote i bede koja je ovde jedino a vrlo staro nasleđe i kojoj kao i da se ne vidi kraj.

POZIV NA PRETPLATU
UPLATOM 10 NOVIH DINARA NA ŽIRO-RAČUN
»KNJIŽEVNIH NOVINA«
BROJ 608—1—208—1
OBEZBEĐUJETE ZA GODINU DANA REDOVAN PRIJEM LISTA.

Onako, uzgred

Ljubiša MANOJLOVIĆ

Alarm

PRAZNE glave — toliki magacinski prostor neiskorišćen!

Motorizovano vreme

— TATA, škripi ti pero... Pogledaj kočnice!

Još jedna dečja

— UTA-TA, mator čovek a kaže da se boji mraka!

Odslužen vojnik

FENJER kojim je Diogen tražio čoveka u muzeju je. Ugašen.

Spokojstvo

STONOGA može mirno da spava — njene su ruke čiste.

Dijagnoza

MNOGO SU mu aplaudirali — od toga je oglu-veo.

Opasnost

— PUCA ZORA, izginićemo — reče buljina.

Kefalo

PAMETAN SOM nikad ne uleti u paukovu mrežu.

Dosada

SNAZNE ličnosti ubijaju vreme pesnicom.

Tragična vest

DZELAT CUO da mu je sin dospeo na visok položaj. — I udarila ga kap.

Poštovani čitaoci!

DOŠAO JE ČAS DA prekinem sa svojim beleškama. Umurio sam se, to je ono glavno. A imam u vidu i političku osudu koja je ovom mom radu izrečena.

Ne mogu da se ne zahvalim Redakciji »Književnih novina« što mi je duže od četiri godine, iz broja u broj, pružala gostoprimstvo. Zeleno sam da joj budem od koristi; žao mi je ako sam joj naneo štetu.

Vama, poštovani čitaoci, hvala na pažnji. Mi ćemo se svakako još sresti, jer ja nemam drugog — pisanje mi je jedini zanat. Verovatno ću se ubuduće potruditi da u vas unesem više veselosti.

— Veselost ne može biti preterana; ona je uvek dobra! — govorio je Spinoza.

S ovim glasom uglednog javnog radnika iz ranijih vremena možemo se složiti u meri manjoj ili većoj. Ja lično slažem se u većoj meri, zato što volim slogu (sa Spinozom).

PISMO UREDNIŠTVU

Uz prikaz i knjigu

»Cigani« Žan-Pola Klebera

NA NEKE STVARI u vezi sa prikazom i knjigom Žan-Pol Klebera, čini se, ipak se mora ukazati.

1. — U sredini u kojoj Rom nema mogućnosti na svom materijem jeziku da uči školu, a kamoli da ima svoj list, časopis, izdavačko preduzeće; kad nema svoje predstavničke u političkim forumima, skupštinskim telima; kulturnim institucijama; kad za svoje poginule u II svetskom ratu nema ni spomenik, no ni spomen-ploču, pa čak ni spomen-drvo zasadeo na mestu pogibije; u takvim okolnostima knjiga Klebera ima izvanredan značaj za aktualiziranje pitanja mesta, uloge, stvarnog, ne formalno-pravnog položaja Roma, čak i sa opterećenjima izvesnih nepopunosti. Nalazimo se u situaciji kad se tek moraju vetifikovati kulturne vrednosti Roma, afirmisati pravo na punu životnu, a to znači društvenu, političku, kulturnu egzistenciju kao jedinke i kao etničke grupe s posebnim jezikom, posebnom kulturom, svojom etikom, mitologijom, demonologijom, tradicijom. Radi se o živom organizmu, ne o izumrlom plemenu Inka. I, upravo zato što se nalazimo u početnoj fazi afirmisanja, u ovom trenutku ne činimo kritičke primedbe čak ni »Skupljačima perja«, iako znamo da ćemo u vrlo skoroj budućnosti morati to da učinimo. Ne idemo u kritičko razmatranje predgovora knjizi »Ciganska poezija«, pisanog s ljubavlju, ali u »segzaltiranim« pasazima i s neshvaćanjem nekih pitanja. Zasad, ne idemo u otvaranje ni jednog unutarromanološkog problema. Valja odmah reći: pored Simičevih »Romano lili«, Uhlikovog »Romano alave«, »Ciganske poezije« i »Skupljači perja«, znače doprinos afirmaciji, nezavisno od karaktera i težine kritike koja će se jednog dana reći. Sad nije trenutak za to. Puniju fikciju nekih pitanja verovatno ćemo učiniti kod objavljivanja zbornika poezije Roma s uporednim tekstovima i mogućim podacima o njima.

2. — Kako je, i pored svega, potrebno ponešto da se kaže o knjizi Klebera, bez želje za otvaranjem ikakve raspre, onda bar sledeće valja reći. Knjiga o kojoj govorimo nosi sva obeležja sazrevanja autorova i ukoliko je dalje odmicao u radu na knjizi utoliko je više uspevao da ponire u materiju i da se približava njenim suštinama. Pitanja na koja ne odgovara u prvim delovima knjige, u daljim (ne na sva) daje znatne odgovore i utvrđuje okvire za razmatranje ekonomskog, sociološkog i drugog. Ima pitanja koja je autor do kraja doveo, pa ipak ih nije definisao. Ima drugih pitanja kod kojih se autor našao na srednokraći između, na liniji analogije, prihvatanja određenih naučnih fikcija u odnosu na neke narode Azije (koje su slične s nekim utvrđivanjima kod nas, recimo kod Vlahu), i opredeljenja na izvorna istraživanja, nadajući se drugim i drugačijim nalaženjima, pa, tako, bar zasad, ta pitanja samo otvorio. Ponekad je dovoljno pitanja i samo otvoriti. Očito je da je pouzdanije otvoriti problem, no na liniji analogija i improvizacija davati svejedno da li »uvodne« ili »definitivne« odgovore. Nadamo se da će naša javnost ubrzo imati prilike da upozna upotunjeno izdanje ove iste knjige, u kojoj će na znatan broj pitanja biti dat odgovor, ali biti i nova pitanja otvorena. Na ovaj način od Klebera očekujemo kako razradu pojedinih poglavlja u vidu posebnih radova, tako i pojavu novih, koji će potvrditi autorova i drugačija poniranja u ovu, njemu gotovo strasno-bisku, materiju. Ali, očekujemo i domaća dela. Mislimo da su ona već na pomolu.

O neprihvaćanju nekih stavova Žan-Pol Klebera dr-žimo da je ipak bolje na drugom mestu i drugom prilikom govoriti. U naučnoj periodici, verovatno.

Slobodan Berberski

PO MIŠO CEMU SRODNA, pa ipak osobena literatura slovenačkih stvaralaca koji žive u pograničnim krajevima Italije, predstavljena nam je nedavno u maloj antologiji koju su, pod naslovom »Rusi most« (Crveni most, prema poznatom Ponte Rosso u Trstu), izdale u saradnji »Mladinska knjiga« iz Ljubljane i »Založništvo tržaškoga tiska« iz Trsta. Izbor iz proznog, dramskog i pesničkog stvaralaštva umetnika koji žive van granica matične domovine sačinio je Jože Pogačnik. Knjigu je dopunio pogovorom (»Savremena tržaška literatura«), biobibliografskim beleškama o autorima i napomenama i objašnjenjima. Likovne priloge knjizi sačinjavaju tri reprodukcije tržaškog slikara Avgusta Černigoja i fotografije književnika čija su dela obuhvaćena izborom.

Na poslednjoj strani omota otisnut je odlomak iz knjige Josipa Godine, »Opis in zgodovina Trsta in njegove okolice« (Trst, 1872), u kome se pominje rusi most. Razrešenje simbolike naslova nećemo, međutim, naći u pomenutom tekstu (u njemu je samo istaknuta važnost i lepota njegova, koja u mašti priprostog čoveka izaziva strah i magijsku snagu ujedno); razabirajući simbolike potpomaže u nekoliko navrata pisac pogovora: »Tržaška literatura je termin indikator koji se u Sloveniji odnosi na literarnu nastojanja i ostvarenja nastala među Slovincima u Italiji. To znači da termin označava sve ono književno stvaralaštvo koje živi u okolini Trsta, u okolini Gorice i u Beneškoj Sloveniji. Trst je njihovo prirodno ekonomsko, društveno i kulturno središte i tu se slivaju snage iz svih pomenutih pokrajina. Pošto je Trst središte kulturnog rada, on je, po načelu pars pro toto ušao i u literarnostorsku oznaku.« Ulogu spona, mosta, Trst ne igra samo u nacionalno-manjinskim odnosima; godinama, on je tu ulogu, prvenstveno na ekonomskom i geografskom planu, igrao i u evropskim razmerama. »Na parčetu zemlje, sačinjenom od vode,

stena i vetra, ukrštali su se različiti interesi i nastajala su različita protivurečja.« Još od Marije Terezije o njegov povoljan trgovački položaj otimalo su se Austrija i Italija. Fašisti su u njemu pokušali da zatru slovenski duh i živalj. Međutim, otpor je bio živlaviji no što se moglo pretpostaviti »otkrivao se u nebrojenoj oblika, a u celokupnim zbivanjima znači izuzetno važnu kariku u sveopštoj borbi čovečanstva za dostojanstvo i samostalnost«. Tržaški Slovinci i grad Trst su još jednom postali karika, spona koja osmišljava ljudska stradanja i žrtvovanja i uzdiže vrednost čoveka. Posle Londonskog sporazuma (1954), italijanskim Slovincima je omogućeno sopstveno kulturno delanje. I pored toga njihova osećanja su zaogrnuti nostalgijom za matičnom domovinom. Tome svakako doprinosi atmosfera koja je legla ne samo na tamošnji slovenački, već i na italijanski deo stanovništva: atmosferu trgovački, ekonomski, a time i društveno i kulturno krajnje perifernog, provin-

Literarni mostovi

»RUSI MOST«,
iz den sodobnih tržaških slovenskih pisateljev,
Ljubljana — Trst 1967.

cijalnog i odumrlog grada. No ni nova situacija nije pasivizirala stvaralačke umove, nije ih nagnala u trpeljivu samodopadljivost niti pak u manjinsku otuđenost. Tamošnja slovenačka književnost prevazilazi objektivnu društvenu i privrednu zatvorenost, perifernost, i ponovo uspostavlja most: ovog puta između matične slovenačke, tradicionalne i savremene književnosti s jedne, i modernih svetskih tokova literature, s druge strane.

Ulogu »mosta« najdoslednije i umetnički najuspelije obavlja proza, kako Pogačnik naglašava, pre svega proza Božidara Pahora i Alojza Rebule. Drama, koja bi ovaj aktualni društveni — ne samo umetnički sukob — između evropejstva, kao intelektualno i duhovno privlačne sile, i tradicionalne vezanosti za rodni kraj i matičnu domovinu, mogla najdirektnije i najznačajnije da prikaže (s obzirom na veću meru angažovanosti koja je njoj kao dramskoj vrsti dozvoljena) na žalost nije došla pravog, velikog pisca. Jedini njen pred-

stavnik u ovoj antologiji, Josip Tavčar, svojim delom, istina, stvara »trpko, gorko i neizopačeno ogledalo života«, ali njegove drame ne prerastaju u veliku dramsku ispovest niti pak u jedinstvenu umetničku viziju. Poezija je za razliku od proze, »daleko više introvertirana. Njeni predstavnici su mladi ljudi koji su životno iskustvo sticali u posleratno doba. Zato se u njima stvorilo isto ono što je karakteristično za matičnu književnost; u toj poziciji nisu više zastupljeni spoljašnji događaji, već je sva posvećena pitanjima o čovekovoj egzistenciji u savremenom svetu. Time je istina izgubila od opštosti, ali je ogromno doprinela spoznajnim dubinama naše poezije uopšte.

Specifičan geografski, nacionalni i privredni položaj Trsta i njegove okoline nametao je umetniku tih krajeva ulogu idejnog organizatora i zaštitnika nacionalnosti, naročito između dva rata. Dela su imala izrazito etički cilj: podupirati snagu slovenačkog čitaoca da istrže i odoli fašističkom pritisku. Ovaj humano budnički karakter nije više karakterističan za ovu našu vangraničnu književnost, ali je jedan tekst takve vrste (nedavno preminulog pisca Alojza Budala) ipak ušao u izbor zbog svoje ogromne kulturnoistorijske vrednosti. Ako je jednostavna, parabolna ili čisto realistička priča Alojza Budala već deo književne prošlosti, ona je to po svojoj crno-beljoj idejnoj koncepciji i romantičarski napetoj fabuli, ali ne i po svom osnovnom ishodištu. Inspiracijski izvori tržaških stvaralaca i dalje su lični doživljaji i istorijske situacije. Osmišljeni i literarizirani, podaci iz autobiografija i iz istorije prerastaju u umetničku istinu o životu uopšte.

Pogrešno bi, međutim, bilo pretpostaviti da je u ovoj izrazito angažovanoj literaturi jedinka identifikovana sa istorijom, da je zapostavljen

Nastavak na 4. strani

Marija Mitrović

TRADICIJA KOJOJ JEDAN PESNIK PRIPADA, iskustvo kojim je prožet, duhovna struktura, temperamenat i, najzad, talenat, neuporedivo su presudniji za svekoliki oblik i, ako hoćemo, smisao njegovog stvaralaštva nego li misaoni koncept, nekakva idejna konstrukcija, filozofska orijentacija. Ako je i moguće menjati prve delujuće komponente, za to je potreban veoma dug proces i veoma komplikovan zaokret. A već i sama priroda pesničkog poziva bi trebalo da podrazumeva misaonu dinamičnost. S prvima se, ako tako može da se kaže, raste i, uz negovanje, sazreva; druge se tokom rasta stiču, prisvajaju, menjaju, odbacuju. To je jedna od notornih istina u koju nas je uverila i najnovija, četvrta po redu, zbirka Radoslava Vojvodića, »Pred sobom na kolenima«. Po jednoj generalnoj misaonoj liniji, on se ovom svojom zbirkom pridružuje novoj orijentaciji koju su veoma markantno obeležili pesnici srednje generacije posleratne srpske poezije Božidar Timotijević, knjigom »Večernje« (1966) i Ljubomir Simović, knjigom »Slemovi« (1967) a po vremenu nastanka nekih pesama u njoj, on tu liniju čak anticipira. Reč je, naime, o pesničkoj fikciji kojom Timotijević povratka iz rata izražava kao trijumf poraza, besmislenosti, ništavila, teške ironije, reč je o etičkim i moralnim problemima o kojima raspravljaju Simović i koje izvlači iz smisla žrtvovanja za slobodu i iz fleksibilnosti pojma slobode uopšte. Kao što je naglašeno, tradicija, iskustvo, duhovna struktura, temperamenat i talenat deluju i u Vojvodićevom slučaju tako da njegov doživljaj apsurdna, razočaranja, osećanja univerzalne tragičnosti posle jedne apokalipse dobija sasvim specifično duhovno i emocionalno obeležje.

Da bi se problem koji zaokuplja Vojvodića video u svojoj složenosti potrebno je, hvatajući se za izvesne naglašene idejne punktove u njegovoj zbirci, preplivati bujice stihova, emocionalnih izliva i istorijskih i mitičkih evokacija. Potrebno je doći do poslednjih stranica knjige, do mestimično dijaloški formulisanih poetskih zapisa »Izvesni pesnički trenuci«. U njima se, između ostalog, kaže da je povratak u zavičaj, u vreme detinjstva, dakle, besmislen, jer, zavičaj je nas prvi napustio, mi smo ti koji smo sami, koji smo izgnanici.

Poslednji pokušaj preludijuma

Radoslav Vojvodić:
»PRED SOBOM NA KOLENIMA«,
»Revija«, Beograd 1967.

Ako su se Timotijević i Simović, svaki na svoj način, suočavali sa prošlošću da bi došli do sublimacije nekakve univerzalne istine, Vojvodićev susret s prošlošću u stvari je obračun, oslobađanje od prošlosti. Od prošlosti čije se projekcije u sadašnjosti mnogo uočljivije no naša svest o njoj transformišu. U nama egzistiraju sećanje, uspomene, predstave iz prošlosti, svest, ukratko, o putu do jednog jasno određenog socijalnog, etičkog, moralnog prisustva u životu. A u realnosti, na kraju tog puta, čeka nas saznanje da idealni žive jedino u nama nepromenjeni, dok se stvarnost bitno menja. Mi smo, dakle, ti koji smo osiromašeni za jednu viziju, napušteni. Nismo mi zaboravili prošlost nego je prošlost zaboravila nas. To je, otprilike, vodeća misao najnovije Vojvodićeve knjige.

Kada bismo sudili po prvim utiscima koje nam ova zbirka donosi, mogli bismo zaključiti da je reč o jednom romantičarskom pesničkom opredeljenju (»Uvodna pesma«); baveći se mnogo prilježnije promenama u sopstvenoj ličnosti no u svetu oko sebe, baveći se mnogo više njihovim delovanjem no njima samima, ovaj pesnik ispoljava jedno karakteristično uverenje da su opšte promene samo prateća pojava indi-

vidualnih. Reklo bi se, u pitanju je žal za vremenom kad smo imali neodoljivu potrebu da »avetamo«, »da smo svojeglavci«. Međutim, problem je mnogo širi. Vojvodić je pesnik koji je dobar, moglo bi se čak reći najveći, deo svog dosadašnjeg pevanja posvetio istorijskoj akciji, bilo da je reč o istoriji pretvorenoj u legendu, o starijoj ili novijoj istoriji. Ova njegova knjiga je koncipirana kao rezime, kao poslednje obraćanje prošlosti, kao fiksiranje izvesnih istorijskih, moralnih, psiholoških, emocionalnih pa i pesničkih problema koji treba, u varijacijama, da dočaraju situaciju posle jedne akcije, situaciju ispražnjenosti, promašenosti, razočaranja. Timotijević i Simović, uprkos svim specifičnim osobenostima, ispoljavaju tendenciju ka uopštavanju problema, a komponente koje su formirale Vojvodićevu pesničku fizionomiju, vode ga njegovim sopstvenim putevima izražavanja gotovo identičnih saznanja — on ih izražava projektovano kroz sopstvenu ličnost, kroz sopstvena nadanja i verovanja, kroz sopstvene zablude i razočaranja.

Za Vojvodića sadašnjost jeste većito susretanje sa prošlošću. Ali, ta prošlost potpuno opsega pesnika i sobom otvara vidike koji ga privlače čarima duhovne i artistske avanture,

čarima ponovnog uranjanja u duhovne siere kojima je pripadao i iz kojih je izrastao. On će se, tako, obraćati većitom pesniku Orfeju (»Slovenski Orfej«) koji nije nedeljivo vezan sa Euridikom, već je beznačajno zaljubljen u svoj rod, u vrline i mane njegove, u duhovne i emocionalne kvalitete ljudi ovoga podneblja, kako bi utvrdio funkciju pesnika u jednom teškom istorijskom vremenu koje veoma podsća na naše; vraćaće se negdašnjim svojim opsesijama i ljubavima (»Dahtanja« i »Pesma sa istočne strane«) da bi saopštio svoja nova saznanja; obnavljaće, najzad, nekadašnje svoje pesničke preokupacije (»Pevanje o ratnicima«). Biće tu više romantičarskih, lirskih izliva no opštih opservacija, znatno više karakterističnog slovenskog duha i mentaliteta nego istorijske tradicije i mnogo više ličnih ispovesti nego opštih problema. Opšti problemi su prisutni, ali oni su deo jednog mozaika a ne njegova posebno svetla mesta. To, uostalom, i nije knjiga pravljenja tako da bude suočavanje sa egzistencijalnim problemima našeg i, uopšte, svih vremena. Ona je koncipirana mnogo manje obavezujuće — kao poslednji pogled upućen negdašnjem sebi, kao »poslednji pokušaj preludijuma«, kao oproštaj sa sopstvenim »neumerenostima«. U okviru te koncepcije oni imaju svoje odgovarajuće mesto, svoj značaj i svoju težinu. Upućeni sebi samom ovi stihovi otvaraju pred čitaocem čitavu lepezu pesničkih mogućnosti, predstavljaju presek kroz njegovu umetničku ličnost, ali šire svoj domašaj i na vreme u kome se ta ličnost ispoljavala i kojem je bila posvećena. Ispevani nepretenciozno oni u sebi nose jednu veliku pretenziju — potrebu za potpunom promenom, za trajnim prekidom onih niti koje su tananu vezu sa prošlošću, svojom i zajedničkom, ipak pothranjivale. Pesnik otkriva jednu svoju novu sadašnjost, nova interesovanja, nove pesničke zadatke. Koliko će taj preokret biti plodonosan možemo da naslutimo po nekim novim Vojvodićevim stihovima, po nekoliko sonećima koji treba da budu indikacije o novom pesnikovom opredeljenju.

Bogdan A. Popović

ZA SLOBODANA RAKITIĆA s pravom se tvrdi da je jedan od najodličnijih pesnika najmlađe pesničke generacije. Po izvesnim njegovim pesničkim vrlinama i manama Rakitić je, istovremeno, rekao bih, i jedan od najkarakterističnijih pesnika ove, najmlađe, generacije koja se tako reći odmah početkom šezdesetih godina počela nametati, istina ne nekim izuzetnim estetskim programom, već svojom neobuzdanom, darovitom, literarnom strašću. Posle izvesnog perioda rezignacije, koja je ne očekivano dobila tendenciju bujne vegetacije među mladim srpskim pesnicima (posledica vrtoglavo uspona, lažnog samozadovoljstva, slabih ili nikakvih lektira), temperamenat najava najmlađih vraćala je poverenje u lepote iznenađenja, u draž eksperimenta, u sudbinski smisao ljudskog dvopeva. Razmičući lirske gradivo svojih neposrednih prethodnika, pojedini pesnici ove generacije su sa manje ili više uspeha najavili svoju pesničku ličnost i osobenost (M. Stanisavljević, P. Cvetković, S. Rakitić, M. Milišić, M. Petrović, V. Stevanović, A. Puslojić, P. Zubac i dr.).

Mada ova generacija pesnika kao celina ne poseduje neku izrazitiju stilsku i književno-istorijsku jedinstvenost, na osnovu koje bismo, po sistemu književnih analogija, mogli uočiti i neporecivo izdvojitii autentične pesničke pojavnosti, nešto zajedničko ipak postoji u literarnim kretanjima najmlađih i ta činjenica nas obavezuje da ozbiljnije nego dosad tretiramo njihovu književnu aktivnost. Da ta aktivnost nije mala, niti pak beznačajna, najbolje pokazuje sve veći broj njihovih knjiga pesama, koje nisu samo dokaz fizičkog prisustva jedne nove pesničke generacije, već možda i nagoveštaj obnove jednog dela savremene srpske poezije. Ali da vidimo najpre koje su to zajedničke osobine. Pre svega, duhovna radoznalost za najnovije pesničke postupke i ideje, zatim sposobnost za asimilaciju različitih pesničkih iskustava, otvorenost prema izvesnim

San o savršenstvu

Slobodan Rakitić:
»SVETLOSTI RUKOPISA«,
»Revija«, Beograd 1967.

metafizičkim konceptima, i nadasve, intelektualna tendencija kako u odnosu na shvatanje pesničkog čina, tako i u odnosu na njegovu genezu. Tako je, čini se, izgledala književna evolucija najmlađih: od literarne strasti koja je nagoveštavala pesničke lepote do lepote pevanja koja unapređuje prvobitne strasti!

Težnja za formalnom perfekcijom svoja pesništva dovela je pojedine pesnike ove generacije do artizma koji u ovom, književno-istorijskom trenutku zbilja predstavlja ne baš naročito srećnu estetičku dominantu; shvaćena često kao jedina pesnička stvarnost, »savršena forma« je postala neka vrsta pesničkog alifbija za sve neostvarene stvaralačke impulse. Najbolji primer kako jedna pesnička intencija prerasta u pesničku tendenciju pruža poezija Slobodana Rakitića koja je, na svu sreću, čak i u arhaizantnim formama svojih pesama ostvarila zavidni nivo misaonog lirizma.

Izvanredna pesnička rečitost, precizna i fink

cionalna metrika i jedna nesvakidašnja sposobnost figurativnog izražavanja daju Rakitićevom pesništvu sasvim osoben karakter, a samim tim i posebno mesto u najmlađoj srpskoj poeziji. Ovi pretežno artistski kvaliteti Rakitićeve poezije, uspevaju odista u prvi mah da prekriju pravu suštinu njegovog poetskog specifikuma: tada u sluhu počnu da odjekuju zvučni vodopadi rima koje se ravnomerno smenjuju i asocijativno dopunjuju. Kao da je pesniku jedino stalo do lepote pevanja, do jednog čisto pesničkog, formalnog samozadovoljstva. Čini se čak da njemu poezija i nije drugo do li pokušaj da se ona ostvari kao san o savršenstvu, kome se nema šta ni dodati ni oduzeti.

U stvari, to je samo prvi sloj Rakitićevog pesništva. I to onaj sloj koji je mnogima najprivlačniji jer onaj, gicno vuče na metričke obrasce našeg i stranog parnasovskog i simboličkog pokreta. Istini za volju, formalna rešenja pojedinih Rakitićevih pesama, čvrsta

arhitektonika soneta i elegija, tehnika rimovanja i strukturiranje velikih strofa, imali su za ideal izvesne pesnički savršene oblike koji su nastali u periodu od Vojislava do Disa, u našem takozvanom zlatnom pesničkom dobu. Ako se pri tome još ima na umu Rakitićeva izrazita sklonost ka formama koje, u intenzivnoj jezičkoj delatnosti, ostvaruju elegična osećanja neprekidnosti događanja (pesme »Raška elegija«, »Ptice samoglasne«, »Vreme opijuma« i dr.), onda su, čini nam se, uglavnom naznačeni glavni orijentiri njegove poetike.

Daleko od toga da postane konačna i nepromenljiva, Rakitićeva poetika je time samo nagoveštena: kao radoznali pogled unazad koji omogućuje skok — unapred! I odista gotovo nijedan pesnik najmlađe generacije nije uspešnije iskoristio iskustva svojih prethodnika, kao Rakitić. Poučen Miljkovićevim primerom da se i u čvrstim, na izgled tradicionalnim pesničkim oblicima može moderno pevati, Rakitić je simboličkoj akciji svoje poezije pronašao takve ritmičke i metričke celine koje u potpunosti odgovaraju pokretima njegove psihe. Rakitićev stih: »Sve što se jednom desilo ne znači kraj«, mogao bi se uzeti kao sažeta formulacija pesnikovog estetskog i misaono-etičkog opredeljenja.

Smisao takvog opredeljenja, kao što se može naslutiti, sadržan je u tragičnom nepristajanju na konačne oblike prizemnog života. Kao posledica takvog pesnikovog stava javila se po misao da je subjekt centar svega što jeste i što postoji, i da je poezija, u stvari, čista subjektivnost. Pesma, čista slika uma, mora da vrati rečima stari sja, i da istovremeno postane čovekova kompenzacija egzistencije.

Po izvesnim jako naglašenim spiritualno-metafizičkim akcentima, Rakitićeva poezija se mora dovesti u vezu sa posleratnim srpskim neosimbolizmom, i to sa onom strujom u srp-

Nastavak na 4. strani

Miodrag Jurišević

problem individue. Naprotiv, umetnici se trude da ocrtaju svu njenu vitalnost i integritet. Za razliku od matične književnosti, naročito poezije, tršćanska proza izražava otpor prema praznim i nevažnim problemima, i u prvi plan ističe živu, borbenu prirodu čovekovu. Ova literatura je zaokupljena pitanjima sudbine uopšte, traga za osmišljavanjem čovekove suštine, ali i sumnja i treperi nad njegovim konkretnim životom. Protivnečnost između destruktivnog i humanog principa naročito je uočljiva u prozi Bevka, Bogomira Magajne, Jožeta Pahora, Cilekspitom obliku, već kao stvaralački podsticaj i kod ostalih prozaista (Rebule, Milana Lipoveca, Igora Tute). I upravo to istovremeno prisustvo oba protivrečna principa postavlja ovu literaturu u savremene svetske misaone i estetske tokove.

Vratimo li se još jednom želji za održavanjem kulturne tradicije, koju tršćanski stvaralaci pomno neguju, videćemo da je kontinuitet prisutan ne samo u tematici (savremena istorijska zbivanja), već da nova generacija stvaralaca nedvosmisleno nalazi svoj etički uzor u prethodnim stvaralocima. U obimnoj predratnoj slovenačkoj publicistici i izdavačkoj delatnosti na ovom području nalazimo imena Franceta Bevka, Bogomira Magajne, Jožeta Pahora, Cirila Kosmača; od pesnika pomenimo samo Srečka Kosoveca. Savremeni stvaraloci pominju sa pijetom ova imena i oživljuju u raznim prilikama i na razne načine, likove svojih prethodnika (u izbor je ušla crtica Alojza Rebule, »Ura poklica« — »Trenutak pozvanosti«, — koja oživljava etički lik Srečka Kosoveca). Čak i kod najmlađih stvaralaca, kod Igora Tute na primer (rođen 1945), već na prvi pogled je uočljiva sličnost sa tradicionalnom Cankarom pripovetkom, ne samo po stilu, već i po idealima za koje se obojica zalažu (ljubav, nadanje, čežnja).

Čini nam se da je Pogačnik uspeo da prezentira sve važnije tokove i predstavnike tršćanskog književnog stvaralaštva i to na način koji neće koristiti samo đacima viših razreda, kojima je — po zbirci u kojoj je izišla (»Sivi konдор«), i po detaljnim napomenama i objašnjenjima — namenjena. Uprkos činjenici da su mnogi od autora zastupljenih u knjizi objavili svoja dela u Sloveniji, i da se njihova dela mogu naći u knjižarskim izlozima, Pogačnikov izbor je nov i dragocen doživljaj i za već formiranog čitaoca.

Marija Mitrović

San...

Nastavak sa 3. strane

skom neosimbolizmu koja je insistirala na čistojoj poeziji. Priznavajući unutrašnju stvarnost za jednu stvarnost sa estetičkog i gnoseološkog stanovišta, pesnici ove orijentacije postali su zagovornici jednog novog estetizma koji je afirmaciju poezije video u sublimnim, metafizičkim spoznajama vlastite, često tragične subjektivnosti. Ako se prihvati, a mislim da je to neophodno, jedno tumačenje da su i simbolizam i neosimbolizam u stvari specijalizacija romantičkih koncepta, onda bismo u Rakitiću prepoznali pesnika romantičke inspiracije. Odišta, njegova poezija izvire iz jednog u suštini idealističkog izvora koji je koncentrisan u pesnikovu subjektu i sve što se u svetu ove poezije dešava neodvojivo je od držanja tog subjekta.

Ako se pažljivo prouči raskošno lirsko gradivo Rakitićeve poezije, nije teško uočiti konzekvence jednog izražajnog subjektivizma. Sentimentalizam koji se u ovim slučajevima očakuje nije dominantan mada u pojedinim pesmama (»Pohvala ljubavi«) preti da preplavi misaoni prostor ljubavi kao ljudskog ideala. Ono što u mnogo primetnijoj meri karakteriše pesnikovu misaono-etički habitus jeste njegova težnja za beskonačnim, za uznesenjem izvan prizemnih strasti i suviše očigledne jave. Ta tipično romantička crta, koja u običajenom daje tajanstveni izgled, a poznatom dostojanstvo nepoznatog, izazvaće u našem pesniku elegična raspoloženja koja su ispunjena retoričkim najavama prokletstva, ostrvljenosti (»Misaio je moja lađa na pučinu«), prolaznosti i neke čudne vizije sveopšte smrti. Pesnikova apokaliptična predskazanja su, međutim, samo okvir događanja jedne velike scene u kojoj on sam, sem slutnjom, ne učestvuje. Tako biva da se jedna tragična vizija sveta u Rakitićevim pesmama ne retko iscrpljuje u retoričkom iskazu ili pak u zavodljivim višesmislenim značenjima mističkog oksimorona.

U čemu je, dakle, suština pesnikovog napora, njegove čežnje za beskonačnim? Kada je u pitanju pesnik takve osećajnosti kao što je Rakitić, specifično sociološki aspekt i tretman doživljaja »svemira kao begstva od zadate stvarnosti, ne bi bio prihvatljiv. Pre će biti da je u pitanju čisto emotivni odnos, spontan, iracionalan, nepredvidljiv, odnos koji u čistoj fikciji jednog sveta izvan čulnih percepcija, ispunjava u potpunosti pesnikovu san o savršenstvu. Ponoviti taj san u pesmi, sjediniti se sa večnim tajanstvom azura, doživeti kroz pesmu u onaj čudesni zanos koji počinje u dodiru Imaginacije sa nestvarnim čipkama savršenstva, to za našeg pesnika predstavlja jedini smisao života i umetnosti. Koliko ovakav pesnikov zahtev ima danas opravdanja teško je zaključiti naprečac. Jedno je sigurno: moćno uporište za pojedine svoje pesničke namere Rakitić je našao u dragocenim lekturama (Njegoševoj »Luči«, Dučićevim poslednjim pesmama i dr.), i to saznanje možda bi moglo da nas oslobodi preteranog skepticizma. Naročito ako jednom za svagda preboli nadrealističke bizarnosti kojih u ovoj knjizi na žalost ima ne tako malo (gotovo sve pesme u prozi). No bez obzira na ove primedbe, Rakitićeva prva knjiga pesama »Svetlosti rukopisa«, koju je u besprekornoj umetničkoj opremi izdala »Revija«, delo je nesumnjive lepote. Ovom knjigom Slobodan Rakitić bespogovorno ulazi u srpsku poeziju.

Miodrag Jurišević

IZLOG KNJIGA

Božidar Mladenović

Čadorovi

Književni klub
RU »Đuro Salaj«,
Beograd 1967.

BOŽIDAR MLADENOVIĆ se pomalo naivno, gotovo detinje, vezuje za nevinost cveta, za plodotvornu i spokojnu svetlost čiste zemlje, za zemlju dalekih predaka, koja, po njemu, leži van svih nepogoda i koja, neizostavno, mora isceliti sve rane i sprečiti sve buduće ozlede i padove. I u tome je osnovna draž ove knjige stihova, ali, ujedno, i njena oskudnost, njeno jednostrano viđenje sveta.

»Čadorovi« Božidara Mladenovića nisu samo apoteoza bilju, u čijem će okrilju čovek jedino biti spokojan i srećan, već su oni i korak dalje, jedna dublja povezanost, gotovo poistovećavanje sa rustikalnim svetom, u čijem izvoru on vidi neiscrpu snagu putem koje će se ne samo isceliti, nego i obnoviti ljudske moći istrošene savremenom civilizacijom i njenim pogibeljnim tempom života. A osnovno pesnikovo osećanje u ovoj knjizi stihova je ljubav koja, u takvom jednom svetu, kulminira do punog sazvučja uzajamnih razumevanja i jednog sveopšteg spokojstva.

Božidar Mladenović je pesnik mekog štimunga. Sve je u »Čadorovima« utišano, okriljeno nekom blagom svetlošću, pa čak i gorčina koja projevava kroz ove stihove. Jednom rečju, to je pesnik jedne prigušene, pastelne atmosfere, a pored toga, inventivan, sa osećanjem za nijanse.

Nužna je i ova napomena: prvi deo knjige — »Gozbe«, pisan nepretenciozno, uspešnij je od drugog dela — »Čadorovi«, koji, zbog većeg zamaha, zbog sveobuhvatnije teme, kojeg pesnik još nije dorastao, odiše pomalo patetikom.

Vladimir V. PREDIĆ

Pero Zubac

Nevermore

Matica srpska
Novi Sad 1967.

PERO ZUBAC nagoveštava svoj pesnički debi knjigom koja neće izneveriti ni čitaoca ni kritičare, posebno ne one koji vole vedru, ljudski toplu pesmu, sa jarkim tonovima i neobično raskošnim prelivima. Njegova pesma odražava ritam našeg vremena i bilo naše životne situacije, sva je zavešana otkriću našeg savremenog trenutka i njegovim magijama. Pesnički svetovi Pera Zupca osmišljeni su žudnjom da se prevaziđe omeđena lepota, da se zađe u nedostiznu i neizrecivu čar življenja, da se uspostavi kontakt sa bićem u strašnom naletu poleta, mladosti i dinamičnosti. Oni su više izraz duha, nego iskaz praznog intelektualnog naglabanja, više su delo proživljenosti i empirijske oživtorenosti, nego sučeljavanje sa jalovom zbiljom velikih reči.

Pero Zubac pripada onom tipu naših pesnika koji otkrivaju pozicije ljudske duše i njenih manifestacija u svakodnevnom trajanju stvari, pojava i događaja. Njegove pesme organizuju svoje zdravo jezgro »iskazano snažnom patetikom, nenametljivom senzualnom bujicom, sublimirano pesničkom slikom. Stoga njegova pesma i nije sveđok i saučesnik nego i drugo biće života nastala tamo gde je prestalo prazno doživljavanje vrednosti i gde je počinjao jedan po svemu suđeci životni tok preveden u ruho jezika i jezičke unutrašnje akcije.

I pored izvesnih neujednačenosti u oživljavanju metafore zapaža se taj živi, neuhvatljivi treptaj, titraj, čedni

NEPREVEDENE KNJIGE

Armand Lanoux

Maupassant — le Bel — Ami

Fayard, Paris 1967.

SAM MAUPASSANTOV ŽIVOT — mada je kratak (1850—1893) — pruža životopiscu neobično iscrpnu građu: izuzetan mondeni uspeh i književni uspon, pustolovni sa mnogobrojnim ženama (začinjene pikantnim anegdota) i sportski podvizi robustnog Normandijca (veslanje, jedrenje), u isto vrijeme golšava i golicava kronika nagovještaja francuske »lepepe epohe«, s jedne strane pohlepa želja za životom i, s druge, mračni predznaci i nezaustavljiva progresija bolesti (neuropatija i, na kraju, ludilo i opća paraliza, kao posledica sifilisa) te konačno smrt u najjačim stvaralačkim godinama (43 god)... mnogo toga protuslovnog kako u životu tako i u delu ovog klasika francuske proze pruža biografu nadasve zahvalnu građu, koja sa m a p o sebi i plijeni pažnju i budi interesovanje!

Armand Lanoux, dobitnik Courcourtove nagrade (i još mnogih drugih) koji se već prije sa zapaženim uspehom okušao u biografskom žanru (»Dobar dan, Gosp. Zola«, izd. »Naprijed«, Zagreb), radio je godinama na ovom delu, nastojeći u prvom redu da oslobodi portret Maupassanta različitih, manje ili više grubih poocpenja, koja ga — naročito u predodžbama francuske književne publike — svode na nekoliko obrascu, poput veselog i mišićavog veslača po Seini ili Marni, beskrupuloznog zavodnika, nezmišljenog i podrugljivog posmatrača pariških i normandijskih naravi i sl... Lanoux je stoga usredotočio svoju pažnju na sve ono što u »slučaju Maupassant« izgleda spornim, pojednostavljenim ili mitologiziranim i trudio se — oslanjajući se na impozantnu dokumentaciju — da izvede načista čimbenike, svjedočanstva i rješenja koja izgledaju najverodostojnijim.

Tako se Maupassantov portret osloboda mnogih, manje ili više ustaljenih pojednostavljenja i postaje složenijim, pa tim i bližim: »romantik preobražen u cinika, koji kroz svoj život, čudnim neženjstvom u društvu majke Laure, produkuje neodgovornost djetinjstva, lovac na žene, književni industrijalac i snažna ličnost francuske književnosti« istovremeno je pod svojom tvrdom korom »razmetni idealist... koji se nije riješio svojih djetinjastosti« (str. 318). Uočavamo odnose između njegovih prolaznih ljubavi i neprolazne boljke, osvetničkog cinizma i prigušenog suosjećanja, ubitačne brizičnosti u radu i još ubitačnijih razbibriga, neprestanog traženja smirenja i nemira razvratu, odnos između »eteromana i erotomana«, kako ga definiira jedna od sretnih Lanouxovih formula. — Uvjerljivo osvjetljavanje ovakvih proturječnosti i sukladnosti u isto vrijeme predstavlja, čini nam se, najveći domet ove biografije.

Naliježe Maupassantova života daleko je tamnije nego što se čini gledajući taj isti život s lica. Već u djetinjstvu: nesklad i razvod voljene majke i (ravnodušnog) oca; u mladačkim godinama, žovijalni i robustni momak pro-

dođir sa prirodom, sa njenom florom, sa nezajavim krivcima koji iz njene utrobe dopiru do pesnikovih čula. Zvezdana sazvučja prožimaju stihove i samo da kapne žar plodova, opredmećeni glas stvari koje su jednim glom iskonsku pesmu zapevale. Tu slapovi i gustine ljudskog govora, zaodnuti posebnom pesničkom aromom i lepptom, zrače svojom neposrednošću, rafiniranošću, harmonijom tonova i boja.

Zubac zna šta može stajati u okvirima jedne pesme, šta sačinjava stih kao jezičko-stilsku i logičku tvorevinu, a nije mu daleka ni lirski ekspresija, ni autentični lirski izliv. Ono što posebno imponuje u njegovom pesništvu, to je sočnost, odmerena pesnička egzaltacija, zaokružena i puna simbolika, ideja pesme realizovana do kraja. Da bi bio osoben i autohton, Zubac govori pesnički vrednim, komunikativnim jezikom, jezikom koji pored efekta i zvučnosti poseduje i organsko zblizavanje s prirodom ljudskog duha i ljudske individualnosti uopšte. Nesumnjivo je, da je to pesnik modernog senzibiliteta i modernog osećanja stvarnosti.

Siniša RISTIĆ

Božin Pavlovski

Miladin od Kina — Rozija

»Misla«, Skopje 1967.

ZA OVAJ ROMAN Božin Pavlovski je nagrađen nagradom lista »Mladost«. Već i sama ta činjenica dovoljna je da nas zainteresuje za ovu knjigu. Pavlovski je mlad čovek. Pa ipak, po onome što je dosad objavio reklo bi se da život, u svim njegovim oblicima, ne predstavlja neku zagonetku za njega. Pavlovski vlada jednom smirenom, narativnom rečenicom. Po mnogim karakteristikama on je pripovedač »od rase«, pošle Živka Činga pisca koji je najviše uspeo da u savremenoj makedonskoj literaturi svakodnevnim životnim situacijama da izvesnu poetsku simboliku, da ih liši patetike i banalnosti i da ih obogati jednim dubljim podtekstom.

Svet koji srećemo na stranicama ovog romana jesu svakodnevni ljudi, to je svet naših poznanika sa svim njihovim svakidašnjim tugama i radostima. Pavlovski se kloni onih situacija u kojima bi spisateljski zanat nadmoćno odnosio pobedu nad dubljim literarnim smislom teksta. On ne želi da njegovi junaci budu opterećeni onom vrstom tragičnosti ljudske sudbine koja može da deluje kao pomodni rekvizit. Pa ipak, svi su oni opterećeni tugom i bolom. U pitanju je ona iskonska žal za prolaznošću, nemoguć da se zaustavi vreme, da se mladost sačuva što duže i da se prijatni trenuci života učine, ako tako može da se kaže, trajnijim.

Roman se pamti po nekoliko uspešnim likovima. To su, u prvom redu, pop Vasilije, Račovan, Jasmina, Miladin. Pavlovski je uložio maksimum napora da bi nam ih objasnio, približio njihovu psihologiju, ušao u način njihovog mišljenja i njihov svet učinio prisnim čitaocu.

Ono što je još jedna vrlina ovog pisca to je lakoda kojom piše svoju prozu. Dobija se utisak da njegovo pričanje teče prirodno i da je bez ikakvog napora stvoren čitak literarni tekst. Međutim, zna se da takav način pisanja zahteva upravo izuzetne napore i izuzetnu veštinu. Jednostavnost pisanja, zna se, obično je osobina dobrih pisaca. Jer u tom jednostavnom pisanju nema ničega što bi podsećalo na nečije privatne beleške. Po tim i još nekim osobinama možemo da zaključimo da je makedonska književnost u Božinu Pavlovskom dobila jednog darovitog mladog pisca čije delo zahteva priznanja i van sredine u kojoj je poniklo. Zato roman »Miladin od Kina-Rozija« treba što pre prevesti na srpskohrvatski jezik.

Radimir RAJKOVIĆ

življava časove teških depresija, oseća se samim i samotnim; zatim će se javiti migrene, smetnje oko srca, poremećaji centra za vid, bolovi u stomaku i povremene halucinacije... nakon što mu poludi brat Hervé, i kadni pisac će sve više biti svjestan vlastite sudbine... I tako će život postati za njega »očajnički pokušaj da se ponovo domogne mladosti, da utekne od čudovišta koje nosi u sebi i opet postane zdravo, snažno i pagansko biće kakvim je bio« (str. 245).

Kakva je bila priroda Maupassantove bolesti i što o njoj misle najveći specijalisti, u kojoj mjeri se radi o posledicama sifilisa a u kojoj opet o drugim mogućim hereditarnim nadržuhama (majka mu je također bila neuropat i imala niz srodnih simptoma), da li se može uzeti u obzir pretpostavka da je Maupassant Flaubertov sin (po svemu suđeci ipak nije), da li je doista i on ostavio (nezakonite, naravno) potomke za sobom (jeste), kakav je njegov odnos prema materinstvu i očinstvu (indiferentan), tko je napokon misteriozna žena u svime koja je, navodno, ubrerala piščev kraj, na sva ta doista sporna pitanja Lanoux nastoji dati odgovore svojim iscrpnim i uglavnom tačnim komentarima. On nastoji da ocrta odraz svih ovih životnih čimbenika u Maupassantovu delu, uspoređujući činjenice koje mu nude dokumenti sa stranicama pojedinih romana, novele ili stihova autora »Jednog života« i možda najvećeg francuskog noveliste.

To, međutim, ne umanjuje u potpunosti zaslugu A. Lanouxa, kojem dugujemo jedan nov i poverljiv, iscrpan i nestereotipan portret Guy de Maupassanta.

Predrag MATVEJEVIĆ

Tonči P. MAROVIĆ

Očitovanja

Neiskazan glas koji uživaš
neučinjen potez u koji si sazrio
vrt je od sebe sit pričin pun isprika

pa nije li konac uklanjanju pitam te, dopuštenja
mačeho, sva u eventualnostima iz kojih smo
cilj iščupali nerazvijen usahnuo

zatečeš li me da se guram
to je povijest moga ramena
razum izgubila

II

ZA T. P.

Ona krv što se cijedila niza zid
kuću nije učvrstila
toliki svisti ideali tolako puta preprodane kosti
cvat su previdanja i dosjelošti
no prijatelju moj
nismo mi tu da manje sudjelujemo da se manje
očitujemo makar i neuplitanjem na opći način
ja evo bolesno priseban nisam primjer ni za se
i sve manje ču to biti
ali to i jeste ono što bih želio
tebi sebi i svima: u sitini svijeta
sve masline mogućnosti
da pretpostavimo sebi

III

U tvom sam zaklonu, naravi svjetlosti
cjelove kojima dokrajčuješ zbiča obraz moj
prima kao naklonost
ušica igle tvoje neposustalošti sašiven mi smisao
daje makar se i najžešći život u meni otparao
dok nadom drugi začipaju rube
ja prolazim kroza nje i stižem s onu stranu gdje
me neki neizdrživ sadržaj bez slike, uspored-
bke ili izmišljanja uporno pridržava
tako jesam i tako me nema: tvoj i li:
svjetlost koja radije umre nego se umori

Tomas Bernhard

Mraz

»Prosveta«, Beograd, 1967.

MAJSTORSKI RASPOREDJUCI činove drame u retrospekcijama, katkada neshvatljivim i grotesknim, austrijski pisac Tomas Bernhard u svom romanu »Mraz«, postepeno je doveo čitaoca pred užasni ponor egzistencije slikara Strauha, duševno rastrojenog čoveka, glavne ličnosti u romanu. Neshvaćen od sredine u kojoj se kretao, odbačen od svoje porodice još u ranoj mladosti, slikar Strauh se pokvao u malo planinsko selo Veng, da bi tu okončao život, udaljen od laži, intriga i nepoštenja urbane sredine. No, njemu nema spasa, njegova je propast neminovna i potpuna: našao se u »predvorju pakla«, među odbačenim i propalim ljudima, gde »svi žive samo jednim, seksualnim i ne pravim životom«. Nije pomoglo ni prijateljstvo sa mladim studentom medicine, koji je, činilo mu se u početku, imao sluh za njegove ispovesti i razumevanje za njegove životne i filozofske ocene i stavove, — definitivno je zaključio da u ljudima ne treba tražiti oslonca, da »biti shvaćen i želja da se bude shvaćen samo je prevara zasnovana na svim zabludama polova«. Po njemu je i priroda svirepa, a »svet je jedno postepeno narušavanje svetlosti«. Iako je, na prvi pogled, nosio u sebi nekakvu »bezgraničnu samouverenost«, kojom se, u neprijateljskom raspoloženju, suprotstavljao ljudima, — postao je »produkt raspadanja«, i samoubistvom završio svoj čudni život.

Mladi student medicine, koji u romanu »Mraz« govori u ime pisca, i sam pada pod otrovno dejstvo slikareve skrhaneg egzistencije i duševne poremećenosti. Uplašen da će utonuti u prostačku i prljavu sredinu rashodovanih i suspendovanih ljudi, jer »ma kako čovek bio zdrav, ipak ovde postaje bogalj, obogaljen iznutra i spolja«, — student medicine, u poslednjem poglavlju romana, beži iz Venga, napušta slikara Strauha.

Karakteristika romana je i u čudnom i tajnovitom značenju koje pisac daje događajima i ličnostima, koji katkad zalaze u sferu paradoksa i groteske. Upečatljivo je nekoliko dramskih čvorišta u fabuli romana »Mraz« (ambijent gostionice, krađa i klanje stoke, požar na salašu, smrt i sahrana drvoseče itd.) i nekoliko epizodnih ličnosti (strvođer, žandarm, gostioničarka, inženjer, itd.); oni pojačavaju snagu umetničke uverljivosti romana; obogaćuju ga punoćom doživljaja i dobro odabranim i raznovrsnim koloritom koji odlikuje platna velikih majstora.

Roman »Mraz« budi želju da se što pre prevedu i ostala dva romana Tomasa Bernharda — »Amaras« (1964) i »Pometnja« (1967).

Aleksandar PEJOVIĆ

PIŠI KAO ŠTO ČUTIŠ

Brana
CRNČEVIĆ

Ako mogu da biram radije bih bio rob strasti nego žrtva ubedenja.

* * *

Ono što čovek prećuti jedina je istina o onome što je govorio.

* * *

Još nisam sreo sredstvo koje je opravdalo svoj cilj.

* * *

Pre nego što čovek umre u birokratskoj crkvi već zvoni — telefon.

* * *

Uprkos gramatici istorija se uvek govori na jedan a piše na drugi način.

preokret ILI NIŠTA

Radojica
TAUTOVIĆ

Zastoj

DOSADA: to je štimung koji dominira našom književnom atmosferom danas. U susretima sa tekućom literarnom proizvodnjom, čitalac — zeva; pri tom izgleda da su susreti sve ređi, a zevanje — sve češće i glasnije. U stvari, ova dosada je samo psihološki simptom jednoga književno-istorijskog stanja, kome daje pečat zastoj književnog razvoja. Biće da je taj kritični zastoj nastao negde između 1960. i 1965. godine.

Očevidno, naša književna produkcija ne stagnira, ali zato stagnira književna evolucija. Ako se tako može reći, stvaralaštvo pojedinaca pomiče se **naviše**, na već postignutoj razvojnoj etapi, — ali se literatura u celini ne pomera **napred** — prema daljim etapama književno-umetničkog razvitka. Piše se dosta dobro, ali se time ne stvara ništa novo. Govoreći nešto drukčije: pisci usavršavaju pojedine, već osvojene vrste, recimo roman ili pripovetku; istovremeno, čitava književnost ne napreduje od ovih vrsta ka novim vrstama, a još manje — ka nekom novom stilu koji bi odgovarao našem vremenu i svetu što se rađa. Uostalom, ovakav stil se jedva nazire čak i na svetskom horizontu, mada su putevi do njega — bar na tlu novoga društva — trasirani dosta davno: još 1925. godine, pre no što su »kult ličnosti« i takozvani ždanovizam uzeli maha, CK RKP (b) zaključio je, na precizan i rezolutan način, da će se »novi stil« umetnosti obrazovati jedino kroz »slobodnu utakmicu raznih struja i grupa na ovom terenu«. Ovdje, dakle, zastoj u razvoju novoga stila — i nove umetnosti — dugovao bi se umrtvljavanju ili posuvračanju »slobodne utakmice« o kojoj je reč.

Istina, moglo bi se primetiti da se stvaralačka reka umetnosti prelijeva preko korita ovog ili onog stila; samo, kad ne bi bilo takvog korita, ona se ne bi prelijevala preko njega, niti bi oplodavala svoje obale, nego bi se razlila u jalovu i nezdravu močvaru. Razume se, pile razbija ljusku jajeta u kome je raslo; pa opet, niko zato neće tvrditi da se pile može razviti van jajeta i bez njega.

Na svaki način, fizionomija naše književnosti danas još ne nagoveštava crte novoga stila i novoga duha, mada je zamazana šminikom »tehničkog« nov-a-čen-ja bez duha i stila. Bez novoga, međutim, čak i dobro postaje dosadno. Čak i kanarinka nam dosadi, ako slušamo samo nju.

Unapred je jasno da će dijagnoza zastaja postati predmet osporavanja: »Kako?! — dižu se prigovori. — Kakve su to jeremijade o zastaju? Zar naša literatura u poslednje vreme nije stvorila vredna dela, koja su prevedena i u — inostranstvu?« Stvorila je. Pa šta? Čak može tačno rešavati zadatke iz aritmetike, pa da ipak bude u zastaju, ako nije u stanju da s aritmetike pređe na algebru. On zaostaje za onim učenicom koji ume, makar i sa manje tačnosti i veštine, da rešava algebarske zadatke. Našoj literaturi danas neophodan je jedan prelaz, sličan prelazu od niže matematike ka višoj. Jedinu alternativu tom prelazu pruža — stagnacija i skleroza, u najboljem slučaju — umiranje u precvetaloj lepoti.

Parodija novine

PUT OVOGA prelaza preprečuju neki otvoreni radikalni problemi, koje nameće dijalektika vrednosti i novosti, — trajnosti i savremenosti, — stabilnosti i dinamike, — evolucije i revolucije... Čini se da iz kompleksa tih problema strši kontradikcija trajnog i savremenog. U matici pomenute kontradikcije, određena dela zadržavaju neku trajnost, pa stoga i vrednost, ali gube kvalitet savremenosti i novosti. Takva sudbina pogađa čak i naše laureate i njihova ostvarenja, koja već jednom treba bez okolišanja imenovati u kontekstu te sudbine. Ona pogađa, na primer, Oskara Daviča i Miroslava Krležu. Danas, Davičova »Pesma« i Krležine »Zastave« već pripadaju prošlosti. Doduše, »Pesma« i »Zastave« traju, ali — ima trajanja i trajanja. Trajnost navedenih tvorevina u stvari je produžavanje prošlosti u sadašnjici; trajnost druge vrste ostvaruje se, naprotiv, naviranjem budućnosti u sadašnjicu. Prema tome, posed izvesne trajnosti i vrednosti ne spasava literaturu od manjka savremenosti i novosti. Pa ni od zastaja. Štaviše, ovaj posed može destimulisati napredovanje, to će reći sticanje novoga. Sta će nam preko hleba pogača?!

U svom teorijskom obliku, ocrtna problematika nije ništa drugo do projekcija jedne istorijske drame, koja se razvija linijom sukoba između buržoaske i revolucionarne umetnosti. Ma koliko to zvučalo grubo, ipak je tačno da se trajno i savremeno sudaraju pod pritiskom aktuelne društvene borbe, u kojoj se rvu proletarijat i buržoazija, birokratija i tehnokratija, i tako dalje. Zato, razmatrajući prevagu savremenih oblika nad »većnim« stilom u neimarstvu, Pjer Frankstel je objašnjava time što inženjer (tehnokrat) potiskuje arhitekta (intelektualca-umetnika). S obzirom na to, trebalo bi zažmuriti i biti namerno »naivan«, pa se saglasiti sa Borislavom Mihailovićem-Mihizom, koji je još na plenumu Saveza književnika 1954. godine lansirao tezu: da se u tadašnjem sudaru između »starog« i »novog« (između Milana Bogdanovića i Vaska Pope) obelodanilo »nesporazum generacija, kako bih ja to vrlo rado hteo da nazovem«. U naše vreme, čak i ozbiljniji građanski istoričari i teoretičari, recimo Velek i Voren, izričito odbijaju da književne ratove pripisuju »nesporazumu generacija«. Na svaki način, ukoliko naša književnost sada stagnira, koreniti uzrok stagnacije nije u odsutnosti ili potisnutosti književnog podmlatka.

Dominantnu borbu između buržoaske i revolucionarne umetnosti dopunjuje i komplikuje izvesna fraktura u sklopu same građanske umetnosti, naime divergencija između klasičnog i »modernog« stila. Razmak između oba stila odgovarao bi odstojanju između čoveka i

UMIRANJE U PROCVETALOJ LEPOTI

svemira: još 1913. godine, Apoliner je govorio da se klasični (helenski) stil oblikovao po modelu ljudskog bića, dok bi moderni (novi) slikari hteli da svoj stil saobrazu obrascu vasiona. U krugu moderne umetnosti, u samom njegovom središtu sukobljavaju se najoprečnije tendencije, svodljive na stremljenja revolucije i dekadencije. No, sukob ostaje unutar označenog kruga. Otuda, revolt moderne umetnosti okončava se kao »pobuna na kolenima«; štaviše, ni njeno bekstvo od buržoaske stvarnosti nije ništa drugo do imaginarno »putovanje u sobi«, razume se — u »sobi« te iste stvarnosti. Tako se revolucionarni preokret ove umetnosti izokreće u jedno okretanje unutar omadžijanog, zatvorenog kruga. U perspektivi modernoga, Apoliner je zamišljao preokret ljudskog u svemirsko; u istoj perspektivi, međutim, Mondrijan ostvaruje neki anti-svet kao protivtežu kosmosu; konačno, kao što primećuje Ervin Peratoner na stranicama svoje »Moderne umjetnosti« (Zagreb 1960. godine), nadrealizam »produbljuje« mondrijanski anti-svet do neljudskog, biološkog bezdna čoveka. Paradoksalno, pa ipak, neizbežno, čitavo to kruženje stavlja Bretona nasuprot Apolineru, — apostola nasuprot mesiji. Otiskujući se od klasične humanosti u pravcu kosmosa, moderna umetnost se u stvari udaljuje od svemira, da bi se najzad utisnula u praljudski sloj ljudskog bića.

Moderne negacija staroga ne rađa novinu nego reaffirmiše prastaro: pošto je sahranila klasično, ona povampiruje arhaično. Tim obrtom od novoga ka pradednom, krug se zatvara. A kretanje unutar ovoga zatvorenog kruga izjednačava se sa suštinskim zastojem. Istina, svaki napredak umetnosti liči na povratak; samo, pitanje je da li se umetnost vraća linijom kruga ili linijom spirale; — da li se vraća nižem ili višem stepenu prethodnog razvoja; — arhaičnom ili klasičnom. U tom smislu valja razumeti pronicljivu misao kritičara-marksisiste A. K. Voronskoga o dijalektičkoj reaffirmaciji klasičnoga na nivou revolucionarne umetnosti. Ostajući u orbiti buržoaske kulture, moderna umetnost reaffirmiše arhaično. Uostalom, u fazi svog opadanja, cela ta kultura povampiruje ono arhaično i varvarsko. U njoj, na primer, dominira tip »stručnjaka«, doteran do ekstreme u liku modernog tehnokrata. A Maks Horkhajmer oštroumno zapaža da je psihologija takvoga »stručnjaka« istovetna sa mentalitetom pračoveka: »Stručnjački pođešen mentalitet ovoga stoleća zadržava ne-

prijateljstvo pečinskoga čoveka protiv stranca« (M. Horkhajmer: »Pomračenje uma«). Nemoćna da krug buržoaske umetnosti preobrtati u razvojnu spiralu, modernost se preobraća u arhaičnost, to jest u poricanje sebe same.

Na dramatičan i autentičan način, Tomas Man je ovo preobraćanje ocrtao na stranama svog jedinstvenog »Dr Faustusa«: ovdje, on u napretku »moderne« muzike uočava »vraćanje preko Bahove i Hendlove već harmonijske umetnosti u dublju prošlost prave polifonije«. Kao retko ko, Man je ovde obelodanio onu ironiju kojom se »moderna« revolucija umetnosti izvitoperuje u stagnaciju i dekadenciju. Zato, Manov roman obeležava gornju granicu samosaznanja moderne muzike. Na toj granici javlja se saznanje o nepomerljivoj granici građanske umetnosti. Saznanje o neophodnom skoku sa ove međe na prag revolucionarne, zaista nove umetnosti. Celu to saznanje izraženo je samim ljajmotivom romana: ironično-fatalnim savijanjem »najnovijeg« prema najdrevnijem, na primer »smeñivanjem dramatskog oblika epskim«. Adrijanu Leverkinu čini se da se to savijanje vrši silom neke neodoljive paradije: »Zašto mi gotovo sve stvari — pita se on — izgledaju kao sopstvena paradija?«. Tako, na nužan način, moderna novina postaje parodija novine.

Ta paradija je onaj demon koji istoriju buržoaske umetnosti — u njenom epilogu — režira kao komediju. Marks je jednom rekao da svaki stari poredak umire dvaput: jednom se završava kao tragedija, drugi put — kao komedija. Isto tako, u svojoj klasičnoj fazi, građanska umetnost se okončala na tragičan način; u svojoj modernoj fazi, ona skončava na komičan način, u javnom cirkusu, kao što su pop-art i slična nov-a-čenja. I, dok zavesa pada, van ovoga cirkusa počinje drama revolucionarne umetnosti, koja teži da prevaziđe i tu komediju i tu tragediju.

Naučna revolucija i umetnička stagnacija

NA SCENI naše književnosti, rečenu dramu je donedavno pokretao konflikt realizma i modernizma. Pristrasna kritika je ovaj konflikt tu mačila kao dvoboj starog i novog, odnosno — kao nesporazum i obračun mladih sa starim; manje pristrasno, on je objašnjavao i kao dile-

Boško BOGETIĆ

Vojnik i ruža

Vojnik i ruža koja svetlost sipa
Licem okrenuti jedno prema drugom:
Vojnik bi svoju miso da napipa
U ruži odenutoj rosom kao dugom.

Vojnik je ruži zagledan u oči —
Dva sveta jutros slučajno se sreli.
Vojnik bi hteo u ružu da kroči
I bude ko kap, ko pčela.

Vojnik i ruža u jutarnjoj peni
— Ruža mu otkinu laticu sa usta.
Vojnik joj prineo prste kao ženi
Dok drhti u senci sama i pusta.

Ruža i vojnik mirisom pokisli.
Ružom vetar otvori mu čelo:
U beloj krumi javiše se misli
— Ruža liči na žene telo.

ma trajnog i savremenog. U suštini, čitava drama nije bila nikakva premijera, nego repriza međuratne, stare polemike između socijalne literature i nadrealizma. Ta repriza se istorijski završila pre svog logičnog kraja, pre epiloga kome je vodila niena unutarnja logika. Tako je književnost zastala u svom razvoju.

Povrh svega, dramu književnosti je pretekla drama sveta, koju je u međuvremenu naglo dinamizirao naučno-tehnički prevrat. Ovo preticanje stavilo je najjači naglasak na zastoj koji je ovde u pitanju. Ono je pomerilo i samu osnovu književno-istorijske drame. Osovinu više ne čini svađa između realizma i modernizma, nego suprotnost između naučno-tehničkog prevrata i zastaja literature.

Građanska umetnost nije u stanju da se izvuce iz klešta te odsudne suprotnosti. Čak i kada pokušava da se revolucionariše, odnosno da se prilagodi nauci u prevratu, ona u stvari samo parodira to revolucionisanje i prilagodavanje, dospevajući u još oštriju, neizgladivlju koliziju sa revolucionisanom naukom. Pri takvim pokušajima, umesto da sublimiše čovečiji život, »moderno« slikarstvo spušta ljudsko biće i obličje na nivo geometrijskog, mehaničkog, anorganskog. Nasuprot tome, najmodernija nauka istovremeno nastoji da mašinu konstruiše po modelu živog organizma: kibernetika, na primer, izradila je perceptor koji postiže »dejstva, analogna funkcijama mozga«; a to postizanje »stvara čvrste osnove za razradu kibernetičkih mašina više-ga tipa, sposobnih da u veoma širokim granicama reprodukuju (imituju) u mnogi delatnosti mozga i druge pojave, ne izuzimajući ni niz funkcija, vezanih sa svesću« (V. D. Mojssejev: »Centralne ideje i filozofske osnove kibernetike«, str. 315-316. Moskva 1965). Tako se sukob između »moderne« umetnosti i moderne nauke dramatičuje do paroksisma: dok ona prva geometrizuje i mehanizuje ljudsko biće, tretirajući ga kao beživotnu »stvar«, ova druga saobražava sklop mašine živom organizmu i čovečjem duhu.

Sukobljavajući se sa naukom koja preživljava revoluciju, ovakva umetnost pojačava sopstvenu stagnaciju koja prelazi u agoniju. Prema tome, sadašnju situaciju umetnosti karakteriše i dramatičuje dilema: ili preokret ili — ništa.

Između »novog« i novog

Najobuhvatnija shema preokreta — i u kulturi i u društvu — ocrtna se kao integracija. U nauci, ovu integraciju danas ostvaruje kibernetika; u društvu je realizuje radnička klasa, revolucionarnim ukidanjem klasne podelu, u osnovi — prevaziženjem raskola između ručnog i umnog rada. Na taj način, u svom savremenom obliku, borba novog i starog svedena je na sukob integracije i de-integracije ljudskog totaliteta.

Saobrazno skiciranoj shemi, suštinska novina u književnosti javlja se kao trostruka integracija: integracija književnosti sa ostalim umetnostima, — sa naučnim saznanjem, — i sa društvenim delovanjem. Ali, sami putevi integracije isto tako su mnogobrojni i diferencirani kao i konvergentni. Te puteve treba da probijaju razne književne »struje i grupe«, koje deluju u situaciji »slobodne utakmice«. Ukoliko književni preokret znači skok iz starog u novo, njegovu »formulu« daje jednačina: novina = celina.

Dok izložena jednačina otkriva prirodu toga preokreta, njegovu istoriju specifičuje rastuća, progresivna brzina, koja se obično naziva »modernim tempom«. Ona se daje ilustrovati tempom primene naučnih otkrića u proizvodnoj tehnici: interval između pronalaska i primene fotografije obuhvatio je 102 godine (1727 — 1829), a između otkrića i primene tranzistora — svega pet godina (1948 — 1953). Prema tome, osvajajući suštinsku novinu, književnost se mora odgovarajućom brzinom integrirati u društveno-kulturnu celinu, da bi prebrodila svoj sadašnji zastoj. Jer, vetar prevrata sve brže okreće listove istorijskog kalendara. Sada, preokret u književnosti postaje isto toliko neodoljan koliko i neophodan. Neodoljnim ga čini upravo ta progresivna brzina tekuće istorije.

Ovaj preokret, međutim, sve manje ide linijom prelaza iz starog u novo; on se sve većma ostvaruje linijom neopozivog rascepa između »novog« i novog. Tako, potčinjavajući literaturu apologetici novog društva, književni utilitarizam predstavlja samo prividnu novinu u odnosu prema ovaštalom estetizmu svih nijansa; naprotiv, bitna novina se začinje u književnom aktivizmu koji umetničku reč posvećuje stvaralačkoj autokritici istoga društva.

Globalno uzet, dilema »novog« i novog podudarala bi se sa raskršćem »avangardne« i revolucionarne umetnosti. Pred ovom dilemom, na ovom raskršću, pisac ima sve manje vreme i mogućnosti da se ponaša kao Kunktator. Pod pritiskom revolucionarnog tempa istorije, on ima da se odluči bez oklevanja: ili — ili

„TREĆA DECENIJA—KONSTRUKTIVNO SLIKARSTVO“

Muzej savremene umetnosti

MOŽEMO S PRAVOM RECI da je ekipa Muzeja savremene umetnosti na čelu sa Miodragom B. Protićem napravila pravi naučnoistraživački i kreativni podvig prezentujući integralno avangardnu i u mnogo čemu antitetičnu treću deceniju jugoslovenskog slikarstva: sa pravim metodološko-konceptualnim okvirom koji donosi socijalno-istorijsku, fenomenološko-estetičku i kritičkiološku vizuru, zatim estetičku rekapitulaciju, vrednosnu sintezu i mesto te decenije strogih emocija i gradilačke volje u kontekstu naše umetnosti, njenu projekciju na fonu barokno rascvetanih tokova i tendencija zapadnoevropske avangarde sa početka XX veka prema kojoj je naša umetnost — tačnije: jedan njen deo — egzaltirano krenula da bi se, ubrzo, od nje nostalgичno okrenula, vratila manje ambicioznim i umerenijim zahtevima — tradiciji i neoklasicizmu.

Ovom ambicioznom, nasušno potrebnom, po praktično-istorijskim i teorijsko-estetičkim posledicama izvanredno značajnom i vrednom delu Muzeja savremene umetnosti (koji svojim dosadašnjim akcijama: razvijenom inicijativnošću i superiornim vrednosnim sudom vrši pionirsku kulturno-prosvetnu misiju u našoj sredini), prethodila je, 1964. godine, akcija dr Lazara Trifunovića koji je, povodom II trijenala jugoslovenske umetnosti, u Galeriji Kulturnog centra Beograda, dao sažetu panoramu, izložbu pod naslovom »Novi realizam treće decenije«; u predgovoru kataloga izložbe Trifunović je tada, takođe, kvalifikovano sintetičkom teorijsko-estetičkom arbitražnošću pružio snimak onoga što karakteriše konstruktivističke težnje srpskog slikarstva treće decenije.

Uspon i lepota ovog perioda jeste, u prvom redu, gotovo radikalna revalorizacija umetničke svesti, pogleda na delo umetnosti: ono se sada tretira sa (fosionovskom) intencijom da se sve prateće dimenzije, epifenomenalne karakteristike (siže, anegdota, fiziološki i predmetni identitet itd.) apstrahuju i podvrgnu kritici sa gledišta nove estetičke svesti o karakteru i suštini umetničke forme. Simplifikovani smisao te nove umetničke svesti (koja sada, naravno, nije ništa novo) jeste u tome da je umetničko delo autonomna struktura, jedan presedan, kosmos za sebe: materijalna stvarnost koja ima svoje principe umetničke egzistencije. U tom duhu kubizam, sa svojim derivatima, najinstruktivniji je primer umetničkog pravca koji sistematski istražuje u ambiciji da istražuje prirodu forme; i zato je taj »formalni« kriterijum u prvom planu i naše mlade avangardne generacije — pošli su od kubizma, ali ne od njegove radikalne prethodnice, ne od Pikasa, Braka, već od njegove umerenije varijante, od Andre Lota, kubističkog »renegata« koga nastalgija i ambicija za istorijskim totalitetom dela vodi na put konceptualne neutralizacije i hibriditeta kroz simbiozu renesansnog klasicizma i moderne (geometrijsko-sintetičke kubističke) forme.

Ono što naša umetnost donosi konstruktivizmom treće decenije, predstavlja, za nas, distancu (čak radikalni obračun) prema antičkom idealu mizeza, toj konzervativnoj umetničkoj ideologiji koju je evropska teorijska i umetnička praksa već ranije preovladala, ali u našoj sredini recidivi mizeza bili su neprikosnovena tvrđava, tradicionalni estetski »credos«. Istražena je forma u jednom širokom stilskom rasponu (otuda poteškoće u terminološkom determinisanju). Od kapitalnog je značaja razvijena i teorijski osnažena kritička svest (Rasko Petrović, Branko Popović, Todor Manojlović, Mihailo S. Petrov, Sreten Stojanović, Iljko Gorenčević, A. B. Simić) koja je, prateći teorijske rezultate u svemu (Kandinski, Lot, Apoliner...) odigrala, s pravom možemo konstatovati, ulogu prethodnice i usmerivača na našem umetničkom terenu.

Padovi, »druga strana medalje« jugoslovenske treće decenije jeste u tome što se nedosledno i pogrešno shvatao teorijski i konceptualni preliminarni modernizmi, specijalno kubizma: pa je dolazilo do paradoksalne simbioze starog i novog, anegdote u strukturalističkom ornatu kubizma, sadržaja koji nije baš precizno u žiži filozofije i estetike moderne umetničke svesti, ekspresionističkog kubizma i kubističkog ekspresionizma; »monumentalnom stilu XX veka« težilo se kroz nostalgiju za tradicionalnim i nacionalnim (»Zograf« 1928). Nije se insistiralo na analitičkoj varijanti kubizma, već na sintetičkoj koja je lako otvorila kapije povratku, neoklasicizmu, Pusenu, Engru. Većina umetnika beleži retrogradni stilski tok: od modernog, ekspresionističko-apstraktnog, kubističkog, do tradicionalnog, klasičnog, umerenog. Kratak dah avangardnih istraživanja (Petrov, Radović, Černogoj). Protiv precizno konstatuje tri razloga takve situacije: sociološki motiv, organsku potrebu za kontinuitetom i opštu težnju vremena za sintezom modernog, savremenog i tradicionalnog. Objasnjenja su svakako tačna (mada pomalo deluju kao dobromamerno pravdanje); kriterijum je, međutim, u stavu samih umetnika, u pomanjkanju profetskog, anticipatorskog; i, naročito, u mentalitetu naše nacije koji je više okrenut srcu, unutrašnjoj freneziji i egzistencijalnom, nego cerebralnom projektu »kabinetskog umetnika«.

Kostja Vasiljković

FILM

Taj čovek Falstaf

Povodom premijere filma »Ponoćna zvona« Orsona Velsa

ORSON VELS KAO FALSTAF

SA JEDNE STRANE, najnoviji Velsov film konačno potvrđuje istinu da filmski ekran može da primi slike koje odgovaraju vizuelnom potencijalu Šekspirove poetske reči, dok, — sa druge strane — on ostvaruje na planu vizuelnog iskustva vrednosti koje u sebi ne sadrže Šekspirove drame koje su mu poslužile kao inspiracija. Zagonetka ekranizacije Šekspira time, naravno, ne mora biti rešena, ali je činjenica da su »Ponoćna zvona«, film Šekspirovskog duha i velsovske forme. Istovremeno, Velsov film ne predstavlja ni srednje rešenje koje pomiruje dilemu između filma-drame i filma kome Šekspirov tekst služi samo kao osnova za slobodnu interpretaciju — on, jednostavno, izgrađuje svoj slobodni poetski prostor u kome se jedno izuzetno osećanje elizabetanske prošlosti izražava snažnom vizuelnom ekspresijom.

Zato i ne može biti govora o tome da je transpozicija ove vrste egzaktni prevod Šekspira na jezik drugog izražajnog sredstva — najviše zbog toga što je u njenom središtu lik Falstafa, koji se provlači kroz »Henrija IV« i »Vesele žene vindzorske«, da bi svojom pozorišnu smrt doživeo u »Henriju V«. Taj raspušni bekrija i pustahija, u kome odzvanja sama srž Šekspirovog poetskog osećanja za narodske likove, to oličenje khrke ljudskosti u svim njenim preterivanjima i slabostima, poslužio je Velsu da osobenim osećanjem za tragično i dubljim senzibilitetom za ljudsko uopšte, predstavi Falstafa kao oličenje dobrote i kao lik koji je personifikacija jedne vrline koja je na putu da definitivno iščezne.

»Ponoćna zvona« su zato, pre svega, film o jednom univerzalnom liku, koji se precizno uklapa u mitologiju današnjeg čoveka, i priča

o čoveku koji je pre inkarnacije emancipovanog duha oslobođenog sputavajućih moralnih stega nego što je smešni klovn ogromne trbušine, sa svim ostalim obeležjima groteskne spodobe koje mu Šekspir svesno pridaje. Biće bez elementarnih načela, uvek spremno da se iskupi, lažov iz unutrašnje potrebe koliko i iz lične koristi, Falstaf predstavlja slobodu koja svoju potvrdu nalazi u neograničenoj vitalnosti i gipkosti duha, koja je spremna da čak i pitanje časti ismeje — kao u monologu pred bitku kod Šrusberija. Ali Falstaf je i oličenje ljudske dobrote i nesebične ljubavi prema princu Henriju, koja biva izneverena. Zato je Vels u genezi lika Falstafa od nerazdvojnog prinčevog druga u bančenju i kesarenju do ostavljenog starca slomljenog srca koga predašnji princ, a sadašnji kralj Henri V odbacuje, pošto je odlučio da pođe stazom vrline i preda se bez ostatka novim kraljevskim obavezama, pronašao više tragičnih nego melodramskih ili komičnih elemenata. Dramu izneverenog prijateljstva Vels precizno nagoveštava kao suštinu svog filma u dugim, inicijalnim kadrovima u kojima se tema rastanka četiri puta uzastopno ponavlja.

Osim toga, Vels ponekad i svesno žrtvuje komičnu stranu Falstafove ličnosti onoj koja je setna i koja je afirmacija onih vrednosti što se nepovratno gube. Sem epizode sa poharom putnika i svega onoga šta joj sledi, gde je ironično-komični tretman lika sproveden dosledno, što više film odmiče, utoliko gargantuovski lik Falstafa sve više gubi od svojih humornih obeležja, da bi najzad postao onemoćali starac koji se u društvu sudije Plitkovića odaje melanholičnim mislima. Velsov Falstaf je u suštini ono što je na samom početku filma: u dugom totalu ekspozicije, dva starca nam se

polako približavaju kroz sumorni zimski pejzaž koji liči na onaj sa Brojgelove slike »Lovci na snegu«. Falstaf i sudija Plitković dolaze u opustelo svratište, pošto su čuli ponoćna zvona i jadikuju zbog brzo minulih radosti života...

Tako Velsov renesansni raspusnik i ljubavnik života postaje žrtva Velikog Mehanizma istorije — u smislu u kome Jan Kot upotrebljava ovaj termin — i pored toga što mu stalno izmiče ljupkim lukavstvima punim izvorne plebejske mudrosti. Falstaf, renesansni čovek trezvene misli i rezona, ne prestaje da se podmeva svim postojećim vrednostima kraljevanja, krune, vojničke i ljudske časti, koju je — po njegovim rečima — imao »onaj što je umro u sredu« i koja je »samo geslo na grbu« — ali ga ipak na kraju Veliki Mehanizam smrvi pošto ga je iscedio: mladi Henri V je školu kraljevanja naučio od njega i od njegove bande, a ne od rođenog oca, Henrija IV, koji je ubistvom Ričarda II uzurpirao vlast. Zato Falstaf vodi borbu koja je već unapred izgubljena: neshvatljivi zakoni istorije stvaraju od princa Henrija slavnog heroja, tek pošto je izdao čoveka koji je čisto oličenje dobrote. Sa smrću izdanog Falstafa umire i stara, vesela Engleska i nastaje ponovo vreme feudalnog klanja. Izdaja biva utoliko veća, tim pre što je stari vitez Falstaf istovremeno i Henrijev duhovni otac, tako da »Ponoćna zvona« možemo takođe shvatiti i kao istoriju jednog dugog poučavanja u kome su Falstaf i Henri u odnosu učitelja i učenika; istorija jednog poučavanja u kome je ljubav učiteljeva isto toliko velika koliko je i njegovo strpljenje. Falstaf ga priprema lekcijama iz primenjene sofistike i demagogije i princ se od nega uči veličanstvenim obrtima i igrama reči, kalamburima i nepresušnoj elokveniji. Sama po sebi, ova igra školovanja postaje istovremeno i igra nagoveštaja: u predstavi koju izvode u krčmi, Henri otima od Falstafa lonac koji predstavlja krunu, da bi kasnije, od još uvek živog oca, uzeo krunu sa njegovog samrtničkog uzglavlja.

Međutim, dug koji Vels ovim filmom po već ko zna koji put otplaćuje Šekspiru, ne znači i prestanak čisto velsovske koncepcije filma, između ostalog i zato što je Vels i ovoga puta osnovu svog pripovedanja potražio u blizini jedne izuzetne ličnosti koja se nadovezuje na lanac u kome već figuriraju veliki novinski magnat Čarls Foster Kejn iz »Gradina Kejna«, policajac Henk Kvinlan iz »Zrna zla«, sudija Banister iz »Dame iz Sangaja« — ličnosti ogromne vitalnosti i slabog morala, protagonisti jednog ukletog, faustovskog sveta koje se tragično raspinju između ozakonjenog morala i sopstvenih ambicija. To su ljudi koji su mahom žrtve svojih mračnih priroda i koje njihov tvorac Orson Vels moralno ne opravdava, ali ih zato duboko ljudski razumeva. U ovaj spektar uklapaju se i strasnici iz Šekspirovog mikrokosmosa, Makbet i Otelo, a sada im se pridružuje i Falstaf, koji takođe postaje mitološka ličnost, koliko po svojim ljudskim slabostima, toliko i po svojoj dobroti.

Ali Falstafa od svih ovih likova čine različitim njegova univerzalna, arhetipska obeležja, ona u kojima on predstavlja sve šekspirovsko u ljudskom i klasičnom smislu reči. Zato je on suštastveno poetska kreacija, mala šekspirovska komična poema koju Vels modernim osećanjem preobražava u lik čije mu istorijsko poreklo ne smeta da postane oličenje sveopšteg ljudskog. Čudesa identifikacija Velsa kao glumca sa ovim likom, rezultat je istog intimnog osećanja i duboke emocije, koja je shvatila tragiku drame izigranog prijateljstva.

Ovim filmom do nas dolazi pravi Velsov stvaralački duh koji insistira na muzičkoj formi svojih filmova, i na unutrašnjem jedinstvu između poezije i vizuelnog izraza, koje u montaži treba da doživi svoju završnu fazu oblikovanja. Neprestano insistiranje na likovnom doživljaju tu nije svrha sama po sebi, već ono dolazi kao posledica završnog čina montaže u kome se jedino može — po Velsu — vršiti kontrola nad filmom. Stil kratkog, ekonomičnog kadra je ono što Vels pretpostavlja svemu drugom da bi mogao u montaži da polako sklada film kadar po kadar, pri čemu se celuloidna traka izvodi sa istim rafinmanom sa kojim i jedna muzička partitura.

Bitka kod Šrusberija je tako prava vizuelna simfonija sastavljena od velikog niza kadrova od kojih je većina skraćena u procesu montaže i povezana »pokretom na pokret«, u pojačanoj tonskoj kulisi zveketa oružja, štitova i vizira, i praćena prigušenom partituroom jednog ženskog hora.

Bogdan Kalafatović

Helsinki, novembra 1967.

PRVO SAZNAVANJE o finskoj literaturi dobio sam u helsinškom parlamentu gde je mladi impulzivni književnik Arvo Salo po svojoj poslaničkoj funkciji o novom budžetu — u pauzi između dve burne diskusije — iznio svoja zapažanja o novim strujanjima u finskoj literaturi. Ovo je, prema njegovim rečima, utoliko značajnije što je Finska 6. decembra p. g. slavila 50-godišnjicu svoje nezavisnosti. I to, ne samo na političkom, već i na literarnom polju. — Rekao sam, podvukao je ponovo Arvo Salo, poslanik finske Socijaldemokratske partije i uticajni dramski pisac, ne samo na političkom, već i na literarnom polju. Zamislite Finsku u danima velikog Oktobra, 1917. godine. Oračun između belih i crvenih. Sukob dva politička nazaranja. Dojučerašnje veliko vojvodstvo carske Rusije postaje prvi put u svojoj istoriji nezavisna republika Finska. Zar je to moglo da ostane nezapaženo od finskih književnika koji su godinama ležali u finskih kazamatima? Ali i kod onih koji se nisu slagali sa novim događajima u susednoj zemlji ispod Ladoge...

Tako je već prošlo pedeset godina od tih burnih dana, kao štafetna palica od jedne generacije na drugu prenosi se podatak da je majka finske literature bila Ruskinja Jernefelt, koja se u Finsku doselila pre sto godina. Njena kćerka Ainoh udala se za Sibeliusa, a njen dom je postao centar kulturne elite oda-

Inostrana teme

kle je zračio Bjelinski. A Tolstoj i Dostojevski su pojam za sebe na čijim su se delima vaspitavale generacije Finaca.

Svakako, u razvoju finske literature značajno mesto zauzimaju narodni motivi koji su naročito došli do izražaja u periodu nacionalnog romantizma. A XIX vek se pamti po filologu Eliasu Lenrotu koji je ušao u svet finske literature po čuvenoj rapsodiji finskih narodnih pesama »Kalevala«, skupljenih u Kareliji.

Zar može finski književnik da zaobide stvarnost da se njegova zemlja graniči sa SSSR-om? Na to pitanje se dobija indirektan odgovor. Individualnost, aktivnost i agresivni dualizam su obeležja ovog naroda na najsevernijem delu evropskog kontinenta. Ko ne želi da analizira ova tri svojstva taj neće shvatiti stvarnost finske literature, a još manje ono što se dešava posle drugog svetskog rata. Naročito posle »zimskog rata« 1939. godine, a posebno 1941. u kome je finski agresivni dualizam suočen na bojnopolju sa SSSR-om morao 1944. godine da kapitulira.

Ali baš na ovom međašu rada se finski feniks iz pepela, jer saradnja sa SSSR-om posle drugog svetskog rata spada među najpozitivnije koji nisu ostali nezapaženi u finskoj

Strujanja

literaturi. O tome smo nešto više saznali u poznatom helsinškom restoranu »Seurahuone«, u razgovoru sa poznatim književnim kritičarem Kai Laitinenom.

Stvari ne treba suviše idealizirati, smatra Laitinen. Uticaj nije dolazio samo sa istoka. Osamdesetih godina XIX veka počinje jak uticaj francuskog naturalizma i reformatorski duh Brandesa i Ibzena. Ličnost Juhani Aho mo-

Neka Alah pomogne i onom koji beži i onom koji goni...

... napisao je Mula Mustafa Bašeskija pre nekoliko stotina godina, sedeći skrštenih nogu na svom čepku u blizini sarajevske Begove džamije, dok su se pored njega vitale bune i požari, kuge i pomori. Ova misao moga pokojnog sugrađanina nema nikakve veze ni sa jednom televizijskom emisijom, prikazanom za poslednjih petnaest dana.

Ipak, iz televizora mojih prijatelja kod kojih sam gledao program, iz bleštavih staklenih ekrana, kuljala je na čilime mrznja, bujice mrznje, netrpeljivosti i zlih reči. Neću zbog toga da pišem o tim emisijama, mada njihovi autori znaju na koga mislim. Zašto neću? Najpre, odvrćući na mrznju mrznjom, čovek se spušta na nivo svoga sagovornika — a to je bedan nivo. Drugo: sve te svađe, čarke i netrpeljivosti umreže zajedno sa vremenom u kome su izgovorene. Zbog njih će patiti jedino oni koji su ih doneli na svet. Goniće ih poput poternica, poput duhova iz Šekspira, poput psa tragača — jer, rdava reč, vraća se kao bumerang. Uostalom, baš me briga za njihove rdave snove! Treće: nisam star čovek, a ipak sam video mnogo značajnih ljudi kako tonu u zaborav, kako odlaze, da se više nikad ne vrate; pisce u modi, zle pisce, koji su želeli da čeo svet piše kao oni, pisce, koji su svoju nemogućnost proglašavali jedinom obrascem talenta. Imam trideset godina a video sam ih toliko mnogo! Pitam se šta ću još sve videti na ovom svetu? Prelistavajući stare kompletne novine pronalazio sam fosile nekadašnjih vatrenih rasprava, mrznji, laži, udaraca, uzvraćanja... I gde su danas akteri tih tužnih bitki? Hartija je posivela, olovni trag izbledeo, a od svega su ostali samo oni koji su umeli da vole. Zbog toga danas, ovog vedrog januarskog dana, koji već miriše na proleće, ispisujem ponovo jedanput ispisane reči jednog pametnog čoveka iz mog starog kraja:

»Neka Alah pomogne i onom koji beži i onom koji goni...«

A piscu o jednom mladom književniku, koji je na samoj ivici da ne bude više mlad, i o njegovoj dramu koja se zove »Noć i magla«. Reč je o Danilu Kišu i njegovoj veštini da pronađe lepe reči i pametne događaje. Pisaću o njemu i o njegovoj dramu i zbog toga da ne mislim na izvesne osobe kojima ne mogu da aplaudiram i na njihove telefone kroz čije se slušalice provlačilo moje ime, izgovoreno siktavim glasom. Volim da mi se ime izgovara drukčijim intonacijama.

Dakle, jedan mladi čovek stiže posle mnogo godina (za njega) u svoj stari kraj. Da pronađe ostatke nečega što se nekada zvalo detinjstvo. Umesto sećanja — pronalazi zaborav. Umesto pejzaža koji pamti — neka druga polja. Čak mu se i imena ne sećaju. A svi su inače jako ljubazni. On se zove Andreas, njegov otac se zove Eduard Sam, kao i u Kišovom romanu »Bašta pepeo«, učiteljica se zove gospođa Rigo, njen muž je drug Emil, Andreasova devojka se zove Julija Sabo Popov, a ostalo su mađarska, polučeska, poluslovačka, poluvojvodanska imena okružena nepreglednom ravnicom u kojoj rastu crni patlidžani. (Baš sam ovo lepo prepričao!)

Kao i Filip David, kao i jevrejski narod rasut po svetu, tako i Danilo Kiš neprestano pokušava da pronađe svoj izgubljeni dom. Sta svi oni pronalaze? Nekoliko krpica od sećanja, po neki predmet ili zapretno ime. Ništa! To mora da je strašno. Kad čovek dođe u neki grad, čije ime stoji ispisano na njegovoj ličnoj karti i kada nema sa kim da porazgovara o prošlosti. Kad ga se ne seća učiteljica. Ni njen muž. Niti iko živ. To liči na stravičan san koji nam se prečesto dešava i na javi.

Susretao sam svoje nekadašnje ljubavi iz gimnazijskih dana kako vode musavu decu za ruke, kako ropski zaljubljeni slušaju svoje sredovečne muzeve i njihove ordinarne gluposti, kako polomljene i izdresirane koračaju poput umornih konja sa prepunim torbama dačkih sveski, pomada, izmrvljenih sendviča i godina što su prošle. A bile su nekada tako cakane! Kome od nas se nije dogodio susret sa čovekom koji vam zna ime, a koji uopšte ne liči na one daleke dane što ih zagrcnut spominje. Celavi, reumatični, sa brkovima i stomacima kakve nose pingvini, zarobljeni, naterani na popuštanja i na poslušnost, ovi bivši dečaci liče danas na svoje profesore iz vremena u kome su se zaklinjali da neće ličiti na njih. Ipak, ja poznačem i jednog pisca koji uopšte ne stari. On liči na Dorijana Greja. Većito je mlad, samo mu knjige sve više zastarevaju.

Kao i svi mi, i Kiš zna da je nemoguće povratiti to vreme koje je prošlo. Svi napori u tom pravcu završavaju se porazom. Čak i kada ih čini Marsel Prust ili Tomas Vulf ili Džozs ili Mark Šagal, koji je potrošio čitav život pokušavajući da se seti neba nad Vitebskom i nijansi rabinove brade. Ipak, do kraja sveta i do kraja literature ili slikarstva, činiće se ti sizifovski uzaludni pokušaji da se povratiti izgubljeni dom. I uvek će nam vreme pred nosom zalupiti svoja solidno napravljena vrata koja se automatski i bešumno zatvaraju.

U ovom tražanju za detinjstvom koje je preduzeo Kiš, ne treba zaboraviti ni Slavoljuba Stefanovića Ravasija, čije rečije u poslednje vreme plene svojom zrelošću i mirom. Retko ko na našoj televiziji ume da u tolikoj meri poveruje tekstu koji režiira i da mu se preda do kraja i bez zadnjih namera. Ona stara sentenca da »život piše drame« mora se dopuniti podatkom da Ravasi ume da ih režiira.

Momo Kapor

ZA TEATAR CE, po svemu sudeći, ova godina biti presudna: umesto dosadašnje manje ili više administrativne dobe društvenih sredstava preći će se na novi način finansiranja u kome bi trebalo da dominira nagradivanje prema stvarnom kulturnom delovanju i ostvarenim umetničkim vrednostima. Glumci se tome s pravom raduju i očekuju ne samo intenziviranje pozorišne aktivnosti već, u izvesnom smislu, i preporod scenske umetnosti. Pred tim dugo očekivanim podsticajima i mogućnostima mnogo više se, međutim, mašta nego što se razmišlja. Otuda nije iznenađenje što gotovo bez komentara prolaze razni predlozi o tome za kakve se kriterijume opredeliti pri vrednovanju umetničkih rezultata.

Ako je suditi po onome što se do sada moglo čuti u javnosti, do jedinstvenih i za sve prihvatljivih kriterijuma biće teško doći. Pogotovo što konfuziju stvaraju svojim predlozima bivši i sadašnji pozorišni upravnici, neki kulturni i javni radnici pa i sami kritičari. Dileme postoje oko toga — šta je društveni interes u teataru? Da li je to po svaku cenu puna dvorana ili stvarne umetničke vrednosti? Kako se odnositi prema konvencionalnim i avangardnim ostvarenjima? Da li treba respektovati tradiciju pojedinih kuća, veličinu pozornice i brojnost ansambala, ranije uspehe i stečeni renome pojedinih glumaca i reditelja? Šta u svemu tome znači predstava? Kome bi trebalo poveriti ulogu arbitra na relaciji društvo — teatar?

Problemi su suviše složeni da bismo se mogli zadovoljiti improvizovanim rešenjima. Naročito kada se ima u vidu da teatar preživljava trenutak u kome dominira ne samo želja nego i potreba da se preobrazbi njegovo celokupno delovanje. Ako od teatra tražimo autentičnost, savremenost i nove vrednosti onda moramo biti spremni i sami da se menjamo, a za to se niko od nas još do sada nije izričito izjasnio. Tako, na primer, postoji dosta rasprostranjeno uverenje da se društveni interes iscrpljuje u podršci proverenim i standardnim vrednostima i izvesnoj rezervi prema svemu što je novo, neafirmisano, ekstremno i avangardno! Nešto konzervativnije zaista nije moguće izmisliti i zato nije ni čudo kada se javljaju pojedinci sa zahtevima da se uskrati svaka pomoć avangardnim eksperimentima a novi ansambli proglašavaju za ansamble drugog reda! Pozivamo se na privilegije, sentimentalnost i želimo da umetnost institucionisemo kako bismo, u suštini, mogli rutinski da je i dalje usmeravamo. Da apsurd bude veći — istovremeno tražimo nove kvalitete i drugačije forme! Zato se i postavlja pitanje: kako stvoriti atmosferu u kojoj ćemo se na isti način odnositi prema tradiciji kao i prema avangardi?

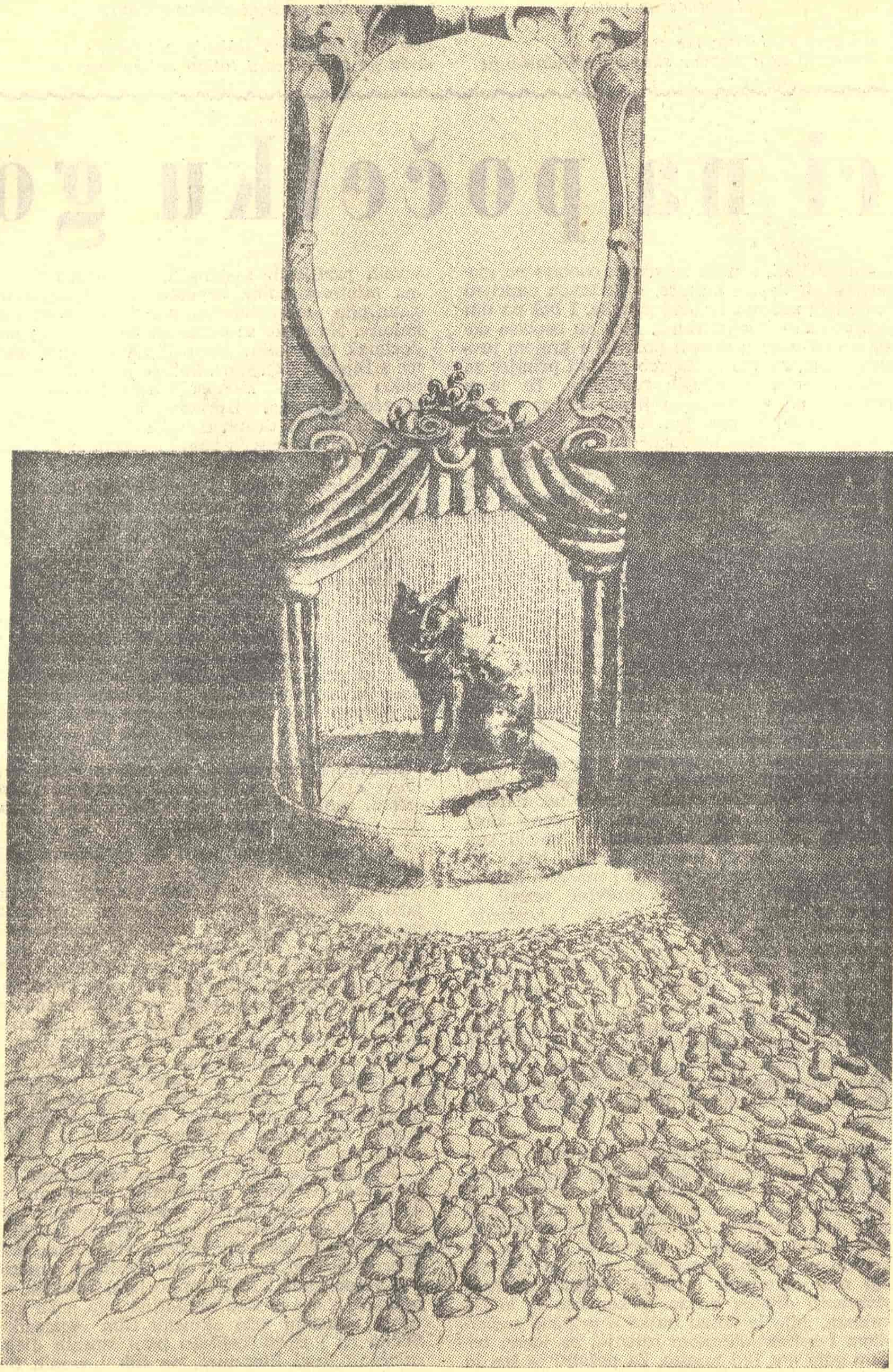
Teatar je, naime, uspeo da se suprotstavi svemu onome što ga je neprekidno dovodilo u veća ili manja iskušenja, krize i negacije. Prigodnost i efemernost mu sve manje stoje na putu i proces preobraženja koji je sada u toku usmeren je na stabilizovanje osnove na kojoj treba da počivaju istinski savremene i nove scenske vizije. Možda ova preobraženja nemaju spektakularni karakter kao neki raniji avangardistički zaokreti i protesti — ali snažnije naglašava važnost subjektivnog faktora u kreiranju novih vrednosti. Ako je već to nužnost — onda svako mora da sam afirmiše svoju umetničku individualnost i da kroz neprekidno kretanje dokazuje da je teatar slobodna i izvorna umetnost. Iz toga sledi — da je bespredmetno nadmetati se koncepcijama i dokazivati da jedna škola ili stil nisu dovoljno vitalni i moderni. Postojanje različitih dela i ravnopravnih formi, uz to, ubeđuje nas da ekstremnosti i proizvoljnosti nikada ne mogu da zaobiđu dominaciju nad celokupnim stvaranjem i da se sva nastojanja moraju okretati prema progresivnim oblicima. Pozorište time stiče postojanost i u stanju smo ne samo da utičemo na njegovu delatnost nego i da ga učinimo do te mere moćnim da kvalitetno menja i usmerava naše intelektualne potrebe. Tek time teatar u svojoj kreativnoj subjektivnosti postaje objektivna pojava i zakonitost u umetničkom razvoju. Ako se ovo prihvati — onda je jasno da svi istinski stvaraoči imaju pravo na umetničku egzistenciju, a da se interes društva u svakom trenutku mora vezivati za nove i autentičnije forme. Drugačije pozorište traži i drugačije gledalište! Prema takvom izazovu niko ne treba da bude ravnodušan — jer do sada se uvek nešto više zahtevalo od same scene dok ona nije bila u mogućnosti da se isto tako ponaša ne samo prema publici nego i društvu kao životnoj sredini. A bez ravnopravnosti kako da se ostvari sinteza, kako da se pozorište pretvori u njihov najpotpuniji izraz.

Novi sistem finansiranja stoga ne bi smeo ni jednog trenutka da favorizuje konvencionalno pozorište. On bi trebalo istovremeno da nas liši i romantičarskih zabluda o publici — jer za teatar kakav želimo još uvek nemamo dovoljno publike i zato moramo da je pripremamo i stvaramo! A uz sve to — scenu valja rasteretiti svih sporednih obaveza i izdići od reproduktivne opsepe do izvornog umetničkog čina. U tom kontekstu predstava dobija u značaju i postaje jedino merilo mogućnosti i pravih vrednosti. Kroz jednu ili više njih trebalo bi da se vidi tradicija, iskustvo, individualna kreativnost, izvornost i podsticaj za nova približavanja suštinskim određenjima samog medijuma, a istovremeno, da se ostavi mogućnost gledalištu da samo proceni da li sve to što pred sobom vidi proizlazi iz određene svesti o životu i umetnosti. Na taj način scensko delo postaje oblik svesti i njena estetska aktivnost. Iz toga opet proističe da se upravo kroz takvu aktivnost potvrđuje sloboda duha i njena nerazlučivost od materijalne egzistencije.

Osnovno je — da ne može postojati u današnjem trenutku odnos prema teataru pre nego što vidimo njegove predstave. Ali, s tim što i taj odnos podleže promeni iz sezone u sezonu — tako da ne bi smelo da bude ni govora o obzirima prema trenutnim teškoćama, krizama

ili stagnaciji pojedinih ansambala. Ako već tretiramo predstavu kao integralno umetničko delo onda je sasvim irelevantno šta joj prethodi, koliki je aparat u tom činu angažovan, koliko je dugo pripreman i šta ga je sve uslovlilo. Zar bismo smeli dozvoliti da se kreacija izravna sa tehničkom reprodukcijom poznatih formi?

Naravno problem je — da li smo spremni na ovakav odnos prema pozorištu? A što je još važnije — da li ga i sami umetnici koji deluju sa scene u svemu prihvataju?! Reforma pozorišta ne iscrpljuje se, po našem mišljenju, u tehničkoj reorganizaciji posla, formalnom usvajanju pravilnika o raspodeli i nastojanju da se po svaku cenu napune gledališta — već u podsticanju na intenzivnija umetnička preobraženja scenskog delovanja. Hoćemo moćno pozorište, velike predstave i situacije na sceni u kojima će svako novo ostvarenje predstavljati ne samo zadovoljstvo već i mogućnost prevaziženja već afirmisanih vrednosti u kvalitetu i intenzitetu izraza. A to upravo i nameće kriterijume za društveno vrednovanje pozorišnog delovanja: najviše treba dati onima koji najviše daju! Ako na tome ne istrajemo — sve će se lepe reči o novom sistemu i suštinskim promenama izgubiti u kompromisima, surevnjivosti između pojedinih kuća i subjektivnostima onih koji budu odlučivali u ime društva.

u finskoj literaturi

Nikola
KERN

že se u početku devedesetih godina uporediti sa Polom Buržoom, ali pravac razvoja je kultiviranje urođenog prirodnog osećaja, a s druge strane to je nacionalna, istorijska romantika. Porodične sličnosti bez sumnje imaju francuski simbolizam i skandinavski nova romantika. Ali ne treba zaboraviti ni nemački esteticizam, kao ni vreme carskog samodržavlja u kome je Finska provela punih sto godina. Eino Leino je ime finskog pesnika koji je personificirao stvarnost prohujalog vremena i ostavio neizbrisiv trag koji se još i danas pamti u Finskoj...

Britke reči finskog kritičara Laitinena zvučale su tog popodneva u restoranu Seurahuone u krugu finskih književnika, koji se ovde redovno okupljaju, pomalo resko. Bilo je ovde i onih koji su odavno podeljeni u dve grupe — na prozapadne i na one koji sa simpatijom prate literarna strujanja u SSSR-u. Bitka je u toku, kako to kaže Arvo Salo. Ali, istovremeno i on dodaje da je Eino Leino snažni mitski fantast i žustri polemika. Leino je najveći finski pesnik, u svakom slučaju najomiljeniji.

U međuvremenu Kai Laitinen pokazuje poslednje otiske, koji su baš stigli iz štamparije, za njegovu knjigu »Finska literatura 1917—1967«, koja izlazi krajem ove godine u Helsin-

kiju. U njoj su po prvi put, prema pričanju Laitinena, prikazana previranja za poslednjih pet decenija u vrlo kontroverznoj finkkoj literaturi. Kao što je i sama Finska na vetrometini između Zapada i Istoka, tako ni njena literatura nije mogla da bude pošteđena od raznih pravaca koji su se baš ovde, na osetljivoj granici raznih interesa, sudarali svom svojom oštrinom.

Na prvi pogled pomalo čudno izgleda da je ova mala zemlja toliko bogata imenima čija su dela već odavno poznata u inostranstvu. Ali više ima prevoda, na primer, na japanskom, kineskom, hebrejskom ili ndonga-jeziku, nego na engleskom. A i to što je prevedeno na englesku treba da se zahvali poznatom finskom piscu Mikki Valtariju i Anselmu Holou, koji su živeli u Londonu. Tek ovog proleća pojavio se u londonskim knjižarama roman »Konopac od manile« od Veija Merija. S tim u vezi treba napomenuti da je ovaj roman dosad preveden na francuski, nemački, ruski, švedski, estonski, španski, holandski i mađarski.

Finska literatura je dosta prevedena i na nemački jezik. Tu se naročito pominje poezija Pavo Havikoa i Penti Sarikoskog, kao i proza poznatih finskih imena kao što su Vejne Lina, Veiko Hovinen, Lauri Vita, Anti Hirri i Pavo

Rintala. Laitinen mi skreće pažnju da ova prevodilačka pojava na nemački nije slučajna. Nemački uticaj na Finsku bio je naročito jak između dva svetska rata. I još jedan detalj — nemačke jedinice su na osnovu ugovora bile za čitavo vreme drugog svetskog rata stacionirane u Finskoj. Svakako, ni ovaj detalj nije mimoiden u finskoj literaturi.

Ali to je samo jedna strana medalje ove pojave. U razgovor se umeša književnik Arvo Salo i dodaje da je posle drugog svetskog rata u literaturi ove zemlje razvijen bunt protiv rata. Istovremeno i kritika na jedan period finske istorije čije su stranice vezane za saradnju sa nacistima. Jedan od najpoznatijih posleratnih finskih romana »Nepoznati vojnici« od Vejne Lina to najbolje pokazuje. Primer individualnog razmišljanja o tom periodu dao je Olavi Pavolainen u svom romanu »Mračni monolog«, koji se pojavio u knjižarama već 1946. godine.

S druge strane, Eliot takođe ostavlja snažan pečat na posleratnu revolucionarnu finsku liriku. Postoji još jedna pojava koja je u sklopu ovih razmišljanja naročito značajna. Gene-

Nastavak na 16. strani

Dobroslav
SMILJANIĆ

PRETNJA

Oči u noć: to leno munje diše
Oslušni: more raste i strepi zver pred pomor
Uhvati višnom rukom sazvežđe što se ntiše
Padne li jedna zvezda izgubićeš govor

Antitela

On me ispuni smolom. Ja skapavam. On spava.
On tuče kao voda o breg. On se ne vidi.
Ne čuje.

On je zastrašujuća pučina zaborava
rogubna kad spasava i spas kad truje.

On ima lik od nedanog mi. On zari
Nedovršenu svoju a sam nedorečen
U svemu, sit svega i obraćen, torbani
Za tajnom što poriče rub gde neokrečen
Zid postaje pejzaž. Tu obezbaštinen grezn
U mapu obećanog bezmerja i dela
I nebičem senke, antitelom čezne
Darove srca i svetiljke čela.

Negacije

Krilo zatvara vrata, tu privid veje, gluma
Nepostojanja i magle, vetar već nema dara
Za pravce, iznenađenja bivaju poziv uma
Gle, svemir moj ni od čega se stvara.

Trava ide za nama, tršava poruga smrti
I tajna što nas slama o sebi sluša vesti

O kamen nije tu, na međi, da nagovesti
Kako su ustave snažne a prodori krti.

Kamen je umorno mesto, znak da mudrost leta
Na dnu očaja i na vrhuncu poleta
Neumitnom pesmom žalac mi zariva;

Izgubim li je: noć kulja iz cveta
Ugašena krv ne iskri ne doziva
Ulaze u mene svi užasi sveta.

Teukre, mila glavo

Dušanu Makavejevu

(uvodna srđžba)

Bio sam dan
maloverovatan uostalom
to sad vidim dok me prerastaju usevi
ponašao sam se kao nezvani gost na svadbi
koji hvati nevestu tapše ženika po ramenu
i u sebi
zaglušujući se
odbija razloge svog dolaska

(otpećane usne)

od prve reči koja me usvojila
napravio sam izgovor skupom zaludničanju

u pesmi razvio vidik za bezumnu knjigu
i tajno učio luču da otvara cvet
na trgu javno zavrtih sazvežđe oko prsta
divno se sručiše zvezde na pomeren svet
zvezde su padale bilo je čudeno
svaka zvezda zakači jedan život
svaki život duguje neku zvezdu

(razlike u čudu)

služim li zato pesmi da pravim šljokice
da je zapretam u žute nedohode
tek da namernik isprobadan suncem
iskopa iz peska nju umesto vode
i ugasi žed sa moje stranice

(ustoličenje žedi)

ne

vodo živa

ne

bele žedi

vatru u moje meso i ježa nesaniće
neutaženost bića nek stija sa gleđi
ustoliči o goru srodstvo cveta i pepela
ta čudna svetlost nam je snagu razgorčela

(ukus slobode)

Bio sam eto i ruža doduše otrovana
i bio grm na korenu i žili
u zaveri bespuća krv mi je postala plovná
iščupani mi jezik izrekom platili
i jagorčevina na usni razvedena mre
čuj me
ako smo isto vino slobode okusili
onda ga svako žedni toliko koliko sme

(udeo pesme)

ugarci i sumraci brazdaju mi delo
pseći putevi obraćeničke korake mi traže
suprotni vetrovi podlokali mi čelo
prividi sapinju da ostanem veći
od onog što pesmi pristoji da kaže

Dok vremena još ima

I rekoh
kazanog sjaja će biti
a vremena malo.
Pa pevah da duh odbranim
do one kasne svetlosti
u oknu dozornih bdenja.
I bi, o prijatelju,
ta iskra ime sudara
u tami i srcu
i vesnik nadolaženja.
Tako u očekivanju
reč gubi sve što stvara
nervoznija od greha.
Niz oluk smenjeno nebo
varljiva plavet mrtvih
bez ptica i streha.
I vidim
sećanje spreže
oba smera vremena
u preku milost šuma:
rasplet nevidljivi
već baca resku senku
preko sna i uma.
I rekoh
ljubavi biće
a vremena malo.

Pismo
iz Zagreba

Upitnici na početku godine

Vlado
MAĐAREVIĆ

KRAJ 1967. GODINE nameće i u kulturi uobičajenu bilancu i otvara nova (zapravo uglavnom stara) neriješena pitanja: o uzajamnom odnosu kulture i društva, o njezinoj materijalnoj bazi i duhovnoj namjeni, o uvjetima rasta, karakteru vrijednosti i načinu vrednovanja kulture, o funkciji stvaraoaca pojedinca u masi konzumenata u kojoj i za koju stvara, o međusobnim odnosima kulturnih radnika itd, itd. Problemi se gomilaju, dileme se produžuju, dobivaju nove dimenzije, a upitnici se produbljuju, po dijalektici prerastaju nagomilanog kvantiteta u novi kvalitet i obratno.

Pomutnja duhova se nastavlja — vjerojatno nikad kod nas jedna nova godina nije naslijedila toliko starih, kontroverznih shvatanja, toliko nejasnoća u odnosima, toliko isprepletanih, nediferenciranih kulturno-idejnih pozicija i neodređenih kriterija, koji se prikrijuju ujednačavanjem vanjskih interesnih sfera i veza. U kulturi se više ne zna tko je iskreno s kime i kakve stvarne teze zastupa, iako se dobro znaju i čuvaju veze, jer su se ranije toliko oprečni stavovi i ličnosti besprincipijelno izmiješali kao kup igračih karata. Svi se kumu na neku apstraktnu progresivnost i demokraciju, na samoupravljanje i socijalizam, ali u toj namještenoj i nategnutoj ideološkoj koegzistenciji često pojedincima ili jedni drugima sasvim nedemokratski oduzimaju ne samo legitimaciju i mogućnost za slobodno demokratsko izražavanje misli i samopravno odlučivanje, nego se i beskrupulozno lijepe lijevo i desno danas toliko moderne i zahvalne etikete birokratizma, konzervativnosti i unitarizma bez opravdanja argumentacije. Počesto se tako samo prikrijuju nezajajljive privatne arivističke ambicije, a ponekad i izrazito reakcionarne nacionalističke težnje i koncepcije, koje su se vješto adaptirale u još dosta praznom samoupravnom kulturnom prostoru socijalizma. Zbog tako izmiješanih frontova, pod stalnim atmosferskim psihološkim pritiskom kulturnog monopolizma jedne književne grupe povezanih interesa, u kulturi je mnogo teže nego u politici i ekonomiji jasnije razlučiti i izlučiti gdje se skrivaju pravi konzervativci, birokrate i ideološki reakcionari, a gdje se nalaze istinske napredne snage i principijelni moralno-idejni revolucionari. U takvom kolopletu nejasnih stavova i zbrci duhova izgubili su se apatično ili ojađeno i mnogi stariji samoprijetni revolucionarni kulturni radnici, gubeći sve više neposredan utjecaj i volju ili mogućnost za kontinuirano javno istupanje i odlučnije ne-sebično principijelno djelovanje.

No ta globalna skeptička slika, ne toliko tendencijska koliko stanja i atmosfere u kulturi, nije sada baš tako mračna i besperspektivna, jer se neki problemski upitnici po-

činju odvijati, a neke se stvari, osobito na materijalnom terenu kulture, ipak kreću naprijed iz ranijeg zacimentiranog mrtvila. I baš po tim pokretačkim inicijativama, koje su osobito došle do izražaja u drugoj polovici i krajem prošle godine, mogao bi Zagreb postati primjer za kulturne centre drugih republika. Tu je u prvom redu već poznata Bijela knjiga o kulturi, u kojoj je prvi put kod nas stvarno analizirano stanje na različitim kulturnim područjima (unatoč još nekim prazninama i nedostacima u razmjerima te analize i u pojedinačnim i općim zaključcima), i izneseno niz konkretnih prijedloga, osobito s obzirom na materijalnu bazu kulture, kao jednom od najaktuelnijih problema za postepeno i efikasnije prevladavanje utvrđenog stanja. Osnovno je da se kultura više ne shvaća i ne tretira kao sektor nego kao sadržaj života našeg društva. Ali potrebno je još vremena i rada da bi se takva kulturna svijest shvatila i strukturirala kao sinonim istinske socijalističke svijesti, te da bi prožela i svakog člana našeg samoupravnog socijalističkog društva, u prvom redu one koji misle samo »ekonomističkom« pamću i koji sve mjere samo brojčanim faktorom »učinka« i neposrednim interesom »tržišne vrijednosti«. Iako je ta Bijela knjiga dana na javnu diskusiju, njezin potpun tekst ostao je nepoznat i nepristupačan ne samo široj javnosti, koja bi već i po samom smislu kulture kao društvene funkcije trebala biti i neposredno zainteresirana, nego i mnogim kulturnim radnicima koji nisu direktno vezani za razne kulturne ustanove, forume i komisije. Štampani tekst bio je uglavnom samo tamo dostupan, a nije šire publiciran i javno reklamiran po knjižarama i prodavaonicama štampa, koje su inače upravo nametljivo pretrpane različitim nekulturnim šundom. Tako se i sam pisac ovih redaka morao uputiti u veliku potragu za potpunim štampanim tekstom Bijele knjige. Ponavljaju se, dakle, stare greške i propusti u ostvarivanju neophodnog, što neposredniji, bar informativnog odnosa društvo — kultura.

Druga značajna inicijativa i aktivnost bili su razgovori članova komunističkih aktiva u pojedinim kulturnim ustanovama i udruženjima. Ma koliko da se na tim razgovorima govorilo uglavnom uopćeno i apstraktno ili konkretno metaforički efektno ali verbalno, ipak se pokrenulo za početak pozitivan proces u rješavanju niza otvorenih pitanja. Takav, relativno otvoreniji dijalog izašao je konačno iz kućula kuloara, gdje je dosad bujao u prilično tračerskom i nekontroliranom izdanju, na javnu tribinu gdje mu je i mjesto. Za požaliti je što su te javne tribine ostale ograničene samo na užu krug članova SK, mjesto da su dobile oblik

javnih partijskih sastanaka, pristupačnih svima zainteresiranim, neposredno angažiranim kulturnim radnicima sa pojedinih područja kulture. No može se očekivati da će se taj nedostatak nedovoljne javnosti rada (sličan onome s Bijelom knjigom), koji je još uvijek opterećen izvjesnim monopolizmom i čehovskim aristokratizmom, ispraviti kod planiranog općeg skupa kulturnih radnika Zagreba, koji bi trebalo da razmotri i sumira rezultate dosadašnjih »sektorskih« razgovora.

Značajno je bilo i savjetovanje Radničke kulturno-prosvjetne zajednice na temu »Radnička klasa i kultura«, a treba spomenuti i neke akcije DKH, u prvom redu Razgovore o književnosti, organizirane za inozemne slaviste-predvođe, koji su se tako mogli konkretnije informirati o rezultatima i kretanjima u hrvatskoj književnosti. Poseban je slučaj, kao kuriozum, anonimna anketa DKH među zagrebačkim kritičarima o najznačajnijim »imenima« na svim područjima hrvatske književnosti, koja je organizirana kao očita »namještaljka« za propagandnu afirmaciju jedne grupe mladih književnika i postala je smiješna po većini konačnih rezultata, jer je opširni izvještaj u »Telegramu« pokazao da su neki prisutni kritičari, čini se, benevolentno ili proračunato glasali za svoje prisutne prijatelje, a poneki, možda, čak i za samoga sebe.

Možemo ipak zaključiti da se krajem prošle godine, poslije očite stagnacije, pojavio izvjesni dinamizam u javnom kulturnom radu, iako se u individualnom stvaranju stagnacija uglavnom produžuje. Na pojedinim područjima kulture taj je dinamizam više ili manje izražen. Još najviše intenziteta, po bogatstvu manifestacija, pokazuje likovni život, gdje se redaju česte izložbe. Ali se pompezno reklamirana izložba radova Picassa pokazala kao prodavanje roga za svijeću, jer su gledaoci za skupe pare od 500 dinara mogli da vide samo nekoliko manje značajnih ulja i niz jednoličnih varijacija crteža na istu temu čovjeka i žene, što je sve neupućene moglo dovesti samo u zabludu o pravoj vrijednosti genijalnog slikara i o kriteriju aranžera naših izložbi.

Kazališni je repertoar tek u formiranju, ali je dosad još blijedi od blijedog repertoara iz prošle sezone, a filmski repertoar preplavljen je američkim kaubojskim i kriminalističkim filmovima, popraćenih velikom reklamom, dok domaći filmovi, osim po neke iznimke, prolaze bez propagande i zato bez posjeta. Tako je, na primjer, slabo prošao zanimljivi i za našu kulturnu situaciju vrlo aktuelni film »Stičenik«. Slično su i izložili knjižara puni stranih djela, pretežno šund literature, pa čak i raznih Sanjarica i Horoskopa, koje su neki, inače renomirani, izdavači otkrili kao veliki biznis i va-

žni doprinos našoj kulturi. Nije onda čudno što se zbog takvog potpunog nedostatka kriterija i nepoznavanja materije u jednom knjižarskom izlogu na glavnom trgu grada, svečano aranžiranom u povodu 50-godišnjice oktobarske revolucije, mogla pojaviti ispod velike Lenjinove slike u govorničkoj pozi, umjesto neke njegove knjige, upravo Nietzscheova knjiga »Tako je govorio Zaratustra«. Iako cijenim Nietzschea kao mislioca i poetskog filozofa, unatoč nekim rezervama, ipak je, s obzirom na njegove koncepcije o »nadčovjeku« i o »volji za moć«, koje su postale u svome zloupotrebljenom izdanju službena filozofija Hitlera i nacional-socijalizma, takav kombinacija slike i knjige, takav »pogled u izlog« u danima proslave velike socijalističke revolucije zaista neshvatljiv izraz potpune nesavjesnosti, koja može samo još više da poveća idejnu zbrku u glavama ljudi, osobito neupućenih i još neizgrađenih mladih generacija.

Vraćajući se tako ponovno na uopćena uvodna zapažanja, moram na kraju istaći i lična iskustva, koja su obično najbolja potvrda općih zaključaka. Zbog moje polemike osude poznate Deklaracije vrši sada literarni klan, koji ju je aranžirao i podržavao, otvoreno proskribiranje moje ličnosti i mog književnog rada, čak i na posve stručnom kazališnom terenu, jer je uspio pretežno da zadrži »nezamjenjive« monopolističke pozicije u književnom životu, a često i nekontrolirani utjecaj u pojedinim kulturnim ustanovama i redakcijama. Tako na primjer, sekcija kritičara u DKH jednostavno mene nije uvrstila u popis 66 zagrebačkih kritičara kojima je upućen pismeni poziv za sastanak radi spomenute anonimne ankete, tako da sam za čitavu stvar saznao tek iz novina. A redakcija časopisa »Kolo«, čiji sam stari dugogodišnji kritičar, iznenada i bez obavijesti prekida sa mnom ugovorenu suradnju o redovitoj kazališnoj kritici, navodno po »nalogu« uprave Matice hrvatske. I tu diskriminatorsku odluku još ostentativno javno ističe s prozivom i perfidnom formulacijom posebne fusnote uz moj posljednji kritički osvrt »Sezona u kazalištu« (9. br. »Kola«). Sličan je isključivi i netrpeljivi odnos i u nekim drugim redakcijama, pa takve »sitne osvete« i krupne pakosti ozbiljno ugrožavaju ličnu egzistenciju i kulturni rad jednog profesionalnog kritičara, koji nema nikakvu drugu i »unosnu« funkciju. I zato kazališni kritičar s najdužim kontinuitetom rada i najvećom reputacijom u Zagrebu nema sada gdje da objavljuje svoje kritičke analize.

Potvrđuje se ponovno uzrečica — tko nije za neki klan taj je za klan, jer klanovi često djeluju — ku-kluks-klanovski! Upitnici, dakle, i lični i opći, ostaju, produbljuju se i zaoštravaju u novim oblicima.

VELIMIR ŽIVOJINVIĆ - MASSUKA KAO POZORIŠNI KRITIČAR

Petar
MARJANOVIĆ

VELIMIR ŽIVOJINVIĆ — MASSUKA je, uz Todora Manojlovića, prvi dobitnik nagrade Udruženja književnika Srbije za dugogodišnji stvaralački rad. U ovom članku neće biti reči o njegovoj poeziji (»Vedre i tamne noći« — 1922, »Odblesci u vodi« — 1928, »Stihovi« — 1934, i »Pesme« — 1965), dramskim delima (»Čovek snuje« — 1927, »Stanica« — 1928), pripovetkama (»Na tragu« — 1935), a neće biti analizirani ni njegovi brojni prevodi Šekspira, Dantea, Getea, Silera, Hajnea, Ibzena, Puškina, Ljermontova i drugih. Razmatraćemo samo njegovu aktivnost kao pozorišnog kritičara koja se odvijala u periodu između dva rata u časopisu »Misao« (koji je, zajedno sa Simom Pandurovićem, Živojinović pokrenuo 1919. godine). Deo tih pozorišnih kritika objavljen je u knjizi »Iz književnosti i pozorišta« ~ 1928, dok je aktivnost Živojinovića na književnoj kritici i esejistici sačuvana u knjigama »Medu savremenima« — 1935. i »Utisci i razmatranja« — 1940. godine.

Zanimljivo je istaći činjenicu da je bavljenje pozorišnom kritikom bila česta preokupa-

pacija srpskih pesnika. Pozorišne kritike pisali su: Laza Kostić, Milan Rakić, Sima Pandurović, Todor Manojlović, Miloš Crnjanski, Stanislav Vinaver, Rade Drinać, Milan Dedinać, Jovan Popović, Ljubiša Jocić i drugi. Ovu tradiciju potvrđuje i Velimir Živojinović — Massuka, koji je beogradskoj meduratnoj pozorišnoj kritici dao jedan osoben ton. Negujući pozorišnu kritiku u mesečnom časopisu, on je imao mogućnosti da pruži, a to je najčešće i činio, ozbiljnije i studioznije napise od kritičara iz dnevnih listova. Njegove pozorišne kritike karakteriše nesvakidašnji prilaz literarnoj analizi drame. Te analize (vrlo često minuci-ozne i značajke, a i kada su posledica njegovih zabluda, nikada neinteligentne i inferiorne) u suštini su meditacije pozorišnog reditelja o drami čije izvođenje priprema. Korene ovoga stava valja tražiti u činjenici da je Velimir Živojinović godinama bio aktivni reditelj i da je pozorište bilo jedna od njegovih osnovnih preokupacija. U pomenutim analizama ima zanimljivih zapažanja rasutih u gotovo svim člancima — iz kojih su vidljivi njegovi pogle-

di na dramsku književnost i na teatarske probleme.

Iz nekoliko prikaza dela domaćih pisaca vidi se da je Živojinović umeo da oseti njihove bitne karakteristike (znalačkom analizom ističu se prikazi drame »Smrt Uroša V« Stefana Stefanovića i »Tašana« Bore Stankovića). Od prikaza dela stranih pisaca, pored analize Šekspirovih drama koje vrši sa velikim poznavanjem, izdvajaju se analize Ibzenovih »Aveti« i »Svete Jovanke« Bernarda Šoa.

Osobenost je Živojinovićevih kritika njegovo tretiranje i ocena scenskog izvođenja. Znalac dramaturgije i novih tokova kojima se evropsko pozorište kretalo, on je u mnogim pasazima svojih kritika izneo niz ideja iz kojih se može konstruisati pozorišni kanon za koji se zalagao. To je, najpre, kult za reč na sceni — u čemu je sličan Milanu Bogdanoviću i Stanislavu Vinaveru. Zatim, isticanje značaja reči — za koju je, po njemu, potrebna prethodna literarna priprema i pozorišna kultura, niz specijalnih tehničkih znanja i dar da se dramske slike preobrazu u vizuelne predstave

i plastično oseti svako pojedino psihičko stanje. U odnosu na igru glumaca Živojinovićevi prikazi mogu se razvrstati u tri grupe: ima prikaza gde se ni rečju ne pominju glumačka dostignuća ili se to čini u dva-tri konvencionalna reda, ima ih sa opširnijom analizom pojedinih likova na sceni ali bez navođenja imena glumaca, i konačno onih gde je analiza glumačkih ostvarenja data i znalački i dovoljno sveobuhvatno.

Živojinović je zanimljiv i u prikazima u kojima negira. Tada njegova zapažanja imaju pomalo sarkastičan ton, karakterističan po duhovitosti i superiornoj nonšalantnosti. Najčešće objektivna u oceni, Velimir Živojinović napisao je članak »Repriza Magbeta i slučaj G. Gavele« čija je sadržina verovatno više posledica lične netrpeljivosti no rezultat nepristrasne ocene. U pomenutom članku on ne samo što potpuno negira Gavelinu postavku »Magbeta« već ga kao umetnika potpuno diskvalifikuje. Srećom ovako drastičnih promašaja u Živojinovića više nema, iako, razume se, ima ocena koje se mogu osporavati. Ako se posmatra u ceini, vrline Živojinovićevih pozorišnih kritika pretežu i one mu obezbeđuju mesto u grupi najistaknutijih hroničara beogradskog pozorišta u meduratnom periodu i značajno mesto u istoriji srpske pozorišne kritike.

STRANICE iz dnevnika

Hajderbad, januara 1965. NA STOLU PREDNA MNOM leži knjiga i trebalo bi da se zove »Uska ulica« ali slova, još uvek tuđa, devangari pisma, ne govore mi gotovo ništa. Knjiga je mala, skladna, lepo opremljena, devojka u kišnom mantilu i ulični semafor stoje na naslovnoj strani kao ilustracija, poneku reč iz teksta u stanju sam da rastumačim i prepoznajem, ali ipak mi to nimalo ne pomaže da dozovem u sećanje onu knjižicu belih korica, sa jednostavnim sivom bordurom i sa isto tako jednostavnim ispisanim rečima: Čedomir Minderović, Uska ulica.

Bila je to skromna knjiga kao što su skromne uvek knjige koje se štampaju posle rata, mi je se mogla naći ni na biblijskom papiru, ni u kožnom povezu, ni sa zaštitnim koricama, ali je bila draga. Odavno sam prestao da je čitam a još uvek mi u sećanju traju Italijan iz »Nedelje« koji je pevao »O, porco dio«, i dečak. To je u meni i u toj »Uskoj ulici« čitav jedan svet, kompletan, dovršen, svet za sebe. Uviđam da nema nikakvog smisla preturati po ovoj knjizi koja, u poređenju s onom, ipak izgleda isuviše raskošno, otmeno, knjizi na tuđem jeziku, čija slova su već sama po sebi toliko zanimljiva i lepa; ta famozna istočnjačka slova u koja su se lepota i mudrost vekovima taložili, koja snagom svojih oblika vode nekud drugde, zasenjuju taj mali svet koji pripada samo knjizi i meni.

Indija nas je upoznala. Njegova iskustva mogla su mi biti korisna i pitao sam druge šta misle mogu li mi se obratiti. Očekivao sam nastup koji će sadržavati ime, položaj, slavu. Prvi put smo se sreli u Biblioteci. »Pogledajte ovu sobu«, rekao je. »To je najbolja soba u celoj Biblioteci«. Upravo u to vreme nicali su kao pečurke fudbalski stadioni. Nije bilo ni trunke važnosti u njegovim rečima, bilo je umora, i bilo je rešenosti da se ipak do kraja bori, s gorčinom od svesti o ograničenoj moći. Pokazivao mi je maketu buduće Biblioteke i tada su mu u očima sevale iskre nade i radosti, mada smo obojica znali koliko je već star taj plan, ta buduća Biblioteka.

Dovela nas je u vezu Indija. Njemu je ona značila i utehu, tamo su ga voleli i objavljivali, tamo je bilo sunca koje je u te zimske dane trebalo njegovom duhu i bolesnom srcu, on je nju video možda i veću nego što je u stvari bila. Rekao mi je nešto što nisam mogao tek tako da primim, nešto s čim sam se borio, prepirao si sebi, ali još nisam priveo prepriku kraju. Rekao mi je: »Svi vi gledate u Pariz. Ali u Indiji ćete videti da Pariz nije centar sveta i da je Evropa mala«. Ja sam već ponešto znao o Indiji, iz zanesenjačkih knjiga koje su slavile njenu prošlost, njeno neuhvativo duhovno bogatstvo, kao i iz pričanja slučajnih, zalutalih putnika koji su se zgražali nad njenim običajima, nad njenom priljativštinom i bedom. Znao sam iz nekih poluizvora da sa njenom današnjom kulturom, književnošću, umetnošću, stvaraju se prilicno tanko. Nisam znao da doprinosi kulturi koji može da za podneblje, za onu letargiju koja postoji kao fina antiteza našem rastrzanom, rastrgnutom životu. Nisam znao kolika je vrednost u tome što postoji jedan svet koji je drukčiji od našeg, makar i ne bio »bolji«. On me je prvi učio kako treba taj svet da posmatram, da ne verujem ni razočaranim turistima ni romantičnim knjigama.

Nosio sam te i druge njegove reči na svoja putovanja. Početkom januara krenuo sam na

put u grad i državu Madras, Ceda mi je bio rekao da je Madras najlepši indijski grad. Očito sam još tada da imamo zajedničku sklonost prema jugu, da ova slika ne mora biti objektivna, preneo sam to mišljenje drugima koji su imali indijska iskustva i oni koji su mi rekli da to nije nikakav grad već jedna razvučena prljava selendra. To ipak nije pomoglo, kad sam ja došao tamo Madras je zaista bio lep grad, sa svojom ogromnom Marinom, svojim palmama i pirinčanim poljima, svojim ljudima iz Pondičerija koji govore francuski, svojim crvenim autobusima i kondukterima koji zviždukom, ne zviždaljkom, daju znak za polazak. Zatim sam pošao dalje na jug, u zemlju hranova, a njegove reči opet su bile sa mnom: »Nemojte«, rekao mi je jednom, »u tome gledati nikakvu arhitekturu, nisu to stanovi ni ljudi ni bogova, to su sve gigantske skulpture i slike, nešto kao Sikstinska kapela napolje okrenuta«. A kad sam se vratio u Madras zatekao sam novine s njegovom slikom i opširnijom vešću o smrti prijatelja Indije, jugoslovenskog književnika.

Saznao sam za njegovu bolest tek prilikom poslednjeg našeg susreta. Razgovarao je s nekim telefonom i rekao: »Znaš kako ti je živim, stalno s vodicama i pilulama«. Ali ni posle toga mi nije ličio na bolesnog čoveka. Na umornog da, ali za umora ima još mesta za toliko života. Tek sada, pošto je sve svršeno, sećam se, vidim da je on, izgleda, više znao: »U suton su umorne i tužne oči bolesnika«. Ali nje-

Tanasije MLADENOVIC

ZAPIS O GODIŠNJICI SMRTI ČEDOMIRA MINDEROVICA

*Mir pepelu tvojem. I pepelu pepela tvog.
Pepelu naše mladosti, i pepelu nadanja bivših.
Na pragu ozveždanog sna već davno čuči mrtvi bog.
Na pragu dana, razdrti ječi pean — u slavu počivših...*

*Neopozivo mrtav, ti si sad samo pepelno siv.
Neopozivo odsutan, ti si sad van svakog dobra i svakog zla.
Na razmeđu epoha, samo je podlac prisutno živ.
Samo se Janusu klanjati treba, i u tome je mudrost sva.*

*Ipak: mir pepelu tvojem. I pepelu pepela tvog.
U nama odavno umire san, i čuči mrtvi bog...
Januar, 1967.*

gove oči nisu bile okrenute bolesti i smrti: u novembru, pošto je po povratku s mora dopao bolnice, pisao mi je: »Ne daju mi ni da pišem, zato vam se javljam vrlo kratko:

»Da samo čekam sa Rijeke da mi javi kad polazi moj brod za Bombaj a treba da pođe sredinom decembra — znači prvih dana januara biću u Bombaju... Poslednja četiri meseca sam vrlo mnogo radio, a imam nameru ovoga puta da u Indiji više sedim na jednom mestu i da radim...«

Putovati, raditi, jesu li to namere bolesnika? I ova slika koju su objavile indijske novine, zar prikazuje čoveka kome je preostalo još nekoliko dana života. Ipak, sve što je sada ostalo, to su knjige, to je ova knjiga. Da ne bih ponovo dirao u njena nerazumljiva lepa slova, u uspomene, uzimam prikaz Džainendra Kuma-

ČEDOMIR MINDEROVIC

ra, jednog od značajnijih pera Indije: »U celini sam osenio kao da uloge i karakteri u ovim pričama nisu sasvim jasni, ali ti fantomski oblici što se kreću u atmosferi magle zavlače se nemirno u šupljine vašeg srca i taj nemir vas tera da se sve više okrećete svojim sopstvenim dubinama, omogućuje vam da rastete«. Ja ne znam da li je sve to tako kako on kaže, ja sam tu knjigu odavno prestao da čitam i ničega se više ne sećam. Ali ono malo što je ona u meni zacrtala, to je čvrsto, i stalno.

Indija ga je lepo ispratila: dvadeset sedmog januara uveče održana je u Delhiju komemoracija na kojoj je čitana poezija Čedomira Minderovića i jedan odlomak iz »Bagavad Gite« koji je on voleo i koji počinje rečima: »Kakva je, o Kešava, oznaka čoveka čije razumevanje je sigurno, i čiji um se sažima u koncentraciji? Kako on govori? Kako sedi? Kako hoda?« A prvu tačku ovog programa sačinjavali su od-

dovoljno sigurno, smatrajući, kako izgleda, da treba što obilnije zastupiti znamenitog pesnika u svojstvu prevodioca — zato što je znameniti pesnik. A Dučić se bavio reprodukcijom stihova uglavnom onda kad je još bio na početnoj etapi svog puta kroz poeziju. U to vreme on još nije vladao poetskim izrazom ni izdaleka onako briljantno i artistski kao docnije, o čemu svedoči i jedan njegov mladički prepev, koji je Lalić uneo u svoju antologiju. I to je prepev iz Ljermontovljeva opusa (»Sužanj«), prepev doduše uspeli od onog Zmajevog, ali ne i adekvatan u tolikoj meri da bi njegovo umoenje u antologiju bilo opravdano. Dučić nije imao punih 25 godina kad je preveo pesmu »Sužanj«, i njemu se tada činilo da Ljermontovljevom poetskom kazivanju odgovaraju, recimo, i stihovi: »Pa da ljubnem devojce — U očice tajne...« To je sasvim shvatljivo kad se posmatra iz aspekta Dučićeva razvoja, ali se nameće jedna mnogo aktuelnija opaska:

Prevodi Ljermontovljevih tekstova nastali na srpskom književnom području nisu dobro predstavljani Lalićevom knjigom. U konkretnom slučaju dva velika imena nisu obezbedila očuvanje antologijskog kriterija.

Ivan V. Lalić nije se najbolje snašao ni u odnosu na prepeve iz Hajneove poezije. Ona je zastupljena prevodima Laze Kostića i Alekse Santic, a svakako zaslužuju ne manju pažnju i prevodi Velimira Zivojinovića-Massuke i jedna uspeva reprodukcija Dragoslava Ilića (»Šleski tkači«). Istina, Lalić je dobro reprezentovao Zivojinovićeve prevode stihova Getea, ali ostaje nejasno zašto antologija »Pesnički prevodi« zaobilazi i vrlo lep Zivojinovićeve doprinos u drugoj, takođe važnoj oblasti pesničke reprodukcije.

Nema spora, za obuhvatnu, uglavnom zao-kruženu prezentaciju našeg pesničkog prevodenja bio bi neophodan prostor veći od 250 stranica, koliko u knjizi »Pesnički prevodi« otpada na same stihove. Ali i na ovako skromnom »stambenom prostoru« mogao se izvršiti, u više slučajeva, srećniji, bolji raspored. Ovo se odnosi na nivo zastupljenosti pojedinih svetskih pesnika dobrim prevodima, a još više — na sastavljačeve ocene samih prevodilačkih ostvarenja. A tu se neizbežno zamerke kreću u tri smeru: prvo, Lalić je obezbedio nekim »stanarima« kvadraturu veću od one na koju bi mogli reflektirati s obzirom na svoj obol pesničkom prevodenju; drugo, neki prevodioci stihova smešteni su, naprotiv, na prekomerno malom prostoru; treće, za izvestan broj uspešnih prevodilaca (na primer, za Milorada Pavića, Miodraga Sibinovića, Milorada Zivančevića) uopšte se nije našlo mesta na stranicama Lalićeve knjige. U toj građevini nema bespravno useljenih lica, ali se poneko odveć proširilo i, tako, oduzelo drugima dragocene prostorije, odnosno stranice. I pitanje samog prava na useljenje valjalo je rešavati drugačije, tako da vrata ne budu širom otvorena za jedne, samo odškrinuta za druge a zatvorena za treće (pri čemu među treće spadaju i prevodioci sa značajnim radovima).

Jedan primer: Jedanaest stranica knjige »Pesnički prevodi« zauzimaju prepevi Zorana Mišića iz francuske i engleske poezije. Međutim, Desanka Maksimović, čiji je prevodilački opus veliki i veoma vredan, zastupljena je u Lalićevoj antologiji samo sa 32 stih, odnosno sa dva mala prepeva iz poezije Dore Gabe. Ukoliko bi neko neupućen sudio samo po takvoj srazmeri — nesrazmeri, došao bi do zaključka da je Zoran Mišić mnogo uspešniji i zaslužniji prevodilac pesničkih dela nego Desanka Maksimović. Suvišno je svakako opširnije tumačenje neodrživosti takvog zaključka. To ne znači da su Mišićevi prepevi slabi, ali to znači da se u danom slučaju sasvim slab pokazao sastavljačev kriterij. Antologija Ivana Lalića ukazuje Mišićevim mladičkim prepevima tako gromko i preforisano počasti da su njihovom bukom nadjačani (doduše, samo u knjizi »Pesnički prevodi«) glasovi mnogo zaslužnijih, mnogo plodnijih prevodilaca, i to spada u najprimetnije minuse poduhvata o kome je reč. Po čemu i zašto Z. M. kao prevodilac treba da dobije u antologijskom izboru pet puta veći prostor nego, recimo, Sima Pandurović, a bezmalo deset puta veći od onoga koji je ustupljen odlučnom prevodu »Slova o polku Igorovu« (rad Milorada Panica-Surepa)?

Istina, sastavljačima antologija unapred se priznaje pravo na ovakve poteze, ali izvesna važna prava svakako imaju i čitaoci. Pre svega, to je pravo na potpuno ili, naprotiv, ograničeno poverenje u sastavljačeve merilo.

Međutim, baš nepristrasnost iziskuje, naravno, da se govori ne samo o slabostima knjige koja je pred nama. Jednostranost, neobjektivnost, »praksa« pojedinaca što zatvaraju oči pred krupnijim vrednostima da bi mogli istaći one malene ili čak vrlo sporne — sve se to vidi kao oltar na koji poneko prinosi obilne žrtve. Nasuprot takvoj »praksi«, umesno je uvek potcrtati sve što zaslužuje pozitivnu ocenu i priznanje — i uočiti da izvesna Lalićeva antologijska rešenja nose pečat poetske kulture, i da uvodni napis, ocenjen kao celina, predstavlja doprinos raspravljanju o pitanjima, dometima i zamkama prevodenja stihova. Kroz taj napis Ivana V. Lalića nazire se njegovu opredeljenje za dublje zahvate iz složene problematike reprodukcije poezije poezijom. Da nije Lalićevu sklonosti razvrstavanju prevodilaca poezije na grupe s etiketama »pesnik« i samo »prevodilac« (kao da postoje diplome na zvanje pesnik — i kao da autor svakog uspelog prepeva nije, samim tim, i poeta), njegov uvod u knjigu »Pesnički prevodi« mogao bi se smatrati jednim od najboljih tekstova na temu koja konfrontira mnoga različita i zanimljiva mišljenja. U samoj knjizi dat je uspeo, bogat izbor iz prevodilačkog opusa Stanislava Vinavera, a taj opus, i pored svega što je u njemu sporno, obiluje virtuosnim, blistavim nalazima. Početni prevodioci koji pripadaju srednjoj i mladoj generaciji dobili su dostojno mesto u Lalićevoj antologiji.

Ako prelistamo razne antologije poezije objavljene od početka dvadesetih godina, uverimo se da pojedini pesnici-sastavljači nisu izostavili sopstvene tekstove. Međutim, Ivana Lalića, koji se i sam bavi prevodenjem stihova, vidimo u knjizi »Pesnički prevodi« isključivo kao sastavljača, i to je zacelo svojevrsno samoodricanje.

Naposljetku, Lalićeva knjiga je prethodnica i, u isti mah, upozorenje na izvesna iskustva, delom negativna i delimično sasvim prihvatljiva. Antologija Ivana V. Lalića (kojoj je autor ovog osvrta pristupio eliminišući jednu činjenicu — da je i sam u njoj zastupljen) nosi osetan teret niza sastavljačkih promašaja, ali nagoštaštava, verujemo, šire antologijske poduhvate u istoj oblasti.

KOMENTAR

O ANTOLOGIJI PESNIČKIH PREVODA

Lav ZAHAROV

ZA JEDNU dobru antologiju prevedene poezije već odavno čuvaju mesto naša knjiga i kultura. Takva antologija je zaista nepohodna, i to iz više razloga. Nije lako reći koji su od njih najvažniji — kulturnoistorijski, ili estetski, ili oni što proističu iz same činjenice da pesnički prevod (uprkos svim teškoćama skopčanim i sa reprodukcijom stihova i njihovim, i sa mnogobrojnim slučajevima neadekvatnog odnosa prema tom poslu) postaje sve važniji činilac književnog života, književne komunikacije, kulture u celini.

Sasvim razumljivo, pod takvim okolnostima velika pažnja i interesovanje usmeravaju se nedavno objavljenoj knjizi »Pesnički prevodi« (izdanje Matice srpske i Srpske književne zadruge, Biblioteka »Srpska književnost u sto knjiga«), koja, prema rečima njenog sastavljača Ivana V. Lalića, prokušava da »izvuče jedan antologijski profil« iz »našeg dvoekovnog pesničkog prevodenja, uzimajući estetski kriterijum, poetsku uspešnost prevoda, kao primarni orijentir«. Dovodeći čitaoca pred ovako veliki raspon pesničkih reprodukcija — počev od Gavriela Stefanovića Venčovića, Jovana Pačića i Vuška Karadžića, pa do Milovana Danojlića i još mladeg Milana Komnenića, suočavajući književnu javnost s ostvarenjima 72 autora prevoda, Ivan Lalić je samim tim pružio sasvim konkretan i zanimljiv povod za razgovor — o pesničkom prevodu uopšte, o fazama, uspesima i perspektivama reprodukcije poezije kod nas, itd. Ipak, težište razgovora je svakako na pitanju: dopunjava li Lalićeva antologija, prva ove vrste u svetu domaćih knjige, dosadašnju prazninu, i u kolikoj meri je praznina popu-

njena? Da li se između korica knjige »Pesnički prevodi« smestilo uglavnom sve ono što treba smatrati visokim i najvišim dometima toga vida književnosti? Drugim rečima, da li je »antologijski profil« izvučen dovoljno sigurnom rukom, i da li je uopšte uspešno, jasno izvučen?

Pesnik Ivan V. Lalić prihvatio se, očigledno, jednog posebno složenog antologijskog posla, koji je iziskivao, pored svega ostalog, neku vrstu dvostrukog pristupa svakom tekstu. Valjalo je, naime, sagledati i proceniti tekst ne samo na relaciji original—prevod nego i kao pesničko ostvarenje »uopšte«. Bilo je neophodno, tako reći, disciplinovati izvesne subjektivne afinitete i izvesti ih na sijaset puteva i domena poezije. Tako da sastavljačev sluh bude izoštrjen do najveće moguće mere za vrlo različita zvučenja poetske reči — i da primi sve što je danas pesnički egzistencijalno... A da odstrani, u isti mah, one prevode koji, nezavisno od velike i trajne vrednosti izvornog opusa pojedinih autora, deluju više kao svedočanstvo o opštem proseku pesničkog prevodenja u određenom vremenu nego kao pesnički adekvat. Sasvim razumljivo, baš na tom terenu često se sukobljavaju književnoistorijska i estetska merila, što upućuje antologičara da pronađe naicelishodnija, u pravom smislu savremena rešenja.

Čini se da je upravo tu jedna od slabosti antologije »Pesnički prevodi« čijem sastavljaču inače ne možemo osporiti ni izvesne uspele zahvate, ni veliki trud, ni kvalitete vrlo kulturnog književnog poslenika.

Nelagodno je osećanje s kojim pristupamo jednom od konkretnih antologijskih rešenja Ivana V. Lalića. Nelagodno je zato što je reč

lomci muzike sa orgulja njegovog voljenog Baha i, »Kada u času najviše nužde« među njima. Posle njih, šta mogu ja da uradim za prijatelja? Mogao bih da čitam, da recitujem za sebe u tišini, ali sećanje je slabo a knjige daleko. Iz voljene pesme nedostaje mi jedna reč mdu prvima u nizu:

»U suton se širi... kao trulež sa Grosovih slika.«

Pa svedjedno, ne stidim se. Jer od dana kad sam još kao dečak prvi put video ovu pesmu, želja da saznam kakve su to Grosove slike sa kojih se širi trulež terala me da upoznam slikarstvo, da pronađem i otvorim za sebe još jedna vrata sveta. Tako pesnička reč živi u nama, kreće se i kreće nas. Smrt je za nju nepoznata imenica.

Tvrtko Kulenović

I tako mi tih očiju,
I kosice tvoje svilne...

Uzleticu da ti skinem
Zlatan venac sa Danice,
Zaliću ga, jaranice,
Polunoćnom miris — rosom,
Da nad tvojom blista kosom.

Ni na terenu Dučićevih prevoda iz klasične ruske poezije Ivan V. Lalić nije se kretao

Nastavak sa 2. strane

ativno intonirane serije raznih kritičkih tekstova, pisane najčešće sa ambicijama da se bude satiričan. Međutim, malo ozbiljnija analiza tekstova nedvosmisleno ukazuje da nije reč o satiri koja bi svojom britkošću, u metničkom kritičkom društvenih pojava, uspešno ukazivala na realne društvene probleme, podsticala na njihovo rešavanje — već o tipično političkoj pamfletistici koja ima za cilj da zbuni, revoltira i eventualno angažuje u otporu, prema tekućoj društveno-ekonomskoj politici.

IV

Öcena naše kulturne situacije i kulturne politike

Svojim ocenama o našem kulturnom razvitku i odnosu Saveza komunista prema kulturnoj politici društva »Književne novine« jasno definišu i svoj koncept kulturne politike. On je sastavni deo šire idejno-političke platforme »Književnih novina«.

1. U svojim kritičkim opservacijama i stavovima koje nude »Književne novine« veoma reljefno otkrivaju konzervativan pristup našoj kulturnoj politici i kulturnom razvitku. Bežeći od činjenice da se danas u našem društvu odvija borba na širokoj osnovi za kulturnu emancipaciju (kroz intenzivan proces, u kome se sve uspešnije potvrđuje jedinstvo materijalne i duhovne kulture i društveni značaj novog struktuiranja inteligencije), »Književne novine« naglašeno jednostranim pristupom i jednostranim ocenama, zanemaruju bitne karakteristike našeg

kulturnog razvitka. U situaciji kada Savez komunista i društvo u celini nastoje da se konsekvantnije izgradi samoupravna kulturna politika, a kada je u Srbiji, šire gledano, uočljiv prodor kulture i kulturnih vrednosti, »Književne novine« po tome za šta se deklariraju, ne samo da ne doprinose takvim naporima, već im se duboko suprotstavljaju, nudeći kulturnim radnicima i društvu u osnovi birokratski koncept kulturne politike.

2. Bez obzira što se povremeno deklariraju za »pravo« samoupravljanje, kada se stavovi »Književnih novina« slede do njihovog racionalnog jezgra, onda nije teško uvideti da se u suštini zaista radi o jednom birokratsko-etatičkom modelu odnosa u kulturi. U razvitku samoupravnih odnosa u kulturi »Književne novine« vide samo negativne pojave. Za njih su samoupravni odnosi, pre svega, izvorište teškoća, otpora i grehova prema pravim vrednostima kulture. »Književne novine« samoupravljanje u kulturi vide i dosledno naglašavaju kao odnos »kultura kulturnim radnicima«. One zagovaraju autarhiju kulturnih radnika, izdvojenost kulture i kulturnih radnika iz osnovnih tokova samoupravnog razvoja i organizovanja socijalističkog društva. Očigledno je da »Književne novine« u tome vide šansu i potrebu da se u ulozi političkog reprezentanta te autarhije »pregovara« sa društvom, odnosno politikom.

3. U odnosu na reformu, na njeno delovanje u oblasti kulture, »Književne novine« skoro isključivo pišu o teškom stanju, o tome da ekonomski odnosi vode pre svega komercijalizaciji kulture ugrožavaju kulturu i njene

vrednosti. One su donosile napise koji unose zbunjenost, konfuznost i seju sumnju u opravdanost i mogućnost primene principa reforme u ovoj sferi. Mnoge ocene i stavovi o delovanju reforme u kulturi su sa izrazito anti-reformskih pozicija.

4. »Književne novine« već poduze dosledno neguju »dušebrižnički odnos« prema kulturi. One insistiraju na ocenama da je kultura ugrožena, da ni Savez komunista ni društvo nemaju koncepcije i razumevanje za kulturu, da je stanje u kulturi sve teže i teže. Hipertrofirajući slabosti našeg kulturnog razvitka, »Književne novine« u mesto da sagledaju suštinske probleme u čijem rešavanju treba da se mobilize i Savez komunista i sve druge snage društva, svojim ocenama i stavovima teže da isforsiraju neke lažne društvene dileme i konflikte, a pre svega sukob politike i kulture, politike i inteligencije. Sem toga, »Književne novine« nisu pokrenule ni jednu značajniju inicijativu i javnu diskusiju u cilju da se važniji problemi našeg kulturnog razvitka brže rešavaju.

5. Ovakvim svojim stavovima u domenu kulture, »Književne novine« se konfrontiraju bitnim političkim stavovima Saveza komunista i kulturne politike našeg društva u periodu kada i u ovoj oblasti počinju da uspešnije dejstvuju procesi koji treba da dovedu do fundamentalnih promena. Ti su procesi otvorili niz pitanja za čija će se adekvatna i efikasna rešenja angažovati Savez komunista i sve druge društvene snage u okviru dosledne borbe za razvitak samoupravnih odnosa i u kulturnoj sferi.

U celini, koncept kulturne politike »Književnih novina«, ne samo da je u suprotnosti sa osnovnim stavovima Saveza komunista, već je duboko štetan za samu kulturu i kulturne radnike. On je protiv pravih interesa stvaralaca i inteligencije uopšte. Suprotstavljajući se kulturnoj politici društva sa antisamoupravnih i antire-

formskih pozicija, »Književne novine« se zalažu za vraćanje na model birokratsko-etatičких odnosa u kulturi. One su i same izraz takvih odnosa. Zato nije slučajno što se danas veliki broj stvaralaca i kulturnih radnika desolidarize i što odbacuju ovakvu platformu »Književnih novina«. Januar 1968. godine

ZAKLJUČCI

Gradski komitet SKS Beograda, na plenarnoj sednici od 8. januara 1968. godine, raspravljao je o idejno-političkoj poziciji »Književnih novina«. Osnov za diskusiju predstavljali su materijali koje je za ovu sednicu pripremio Sekretarijat Gradskog komiteta.

Gradski komitet usvaja sledeće zaključke:

1. Posle svestrane diskusije o idejno-političkoj poziciji »Književnih novina« Gradski komitet Saveza komunista jednoglasno prihvata ocene i stavove Sekretarijata Gradskog komiteta koji su izloženi u uvodnoj reči i osnovnom političkom materijalu pripremljenom za ovu sednicu.

2. Gradski komitet posebno ističe potrebu daljeg javnog političkog suočavanja sa birokratskim, kvazidemokratskim i drugim konzervativnim tendencijama čiji su markantan vid ispoljavanja postale »Književne novine«. Odlučno idejno političko, sukobljavanje sa stavovima bitno drukčijim od onih koje ima Savez komunista o aktuelnim društvenim i političkim pitanjima nije značajno samo zbog razjašnjavanja suštine neprihvatljivog pristupa »Književnih novina« osnovnim pitanjima našeg društveno-ekonomskog života, prakse samoupravljanja i reorganizacije SK, već i zbog potrebe intenzivnije idejne borbe sa drugim, danas prisutnim, idejno-političkim strujanjima i tendencijama koje su u neskladu sa politikom i kursom Saveza komunista.

Ova idejno-politička rasprava tre-

ba da omogući široko uključivanje komunista i organizacija SK u gradnju u pripreme za naredne kongrese SKS i SKJ i u intenzivnu idejnu i političku i političku i u sprovođenje politike i stvaralaca i kulturnih radnika, posebno razobličavanju političkih i idejnih stavova pojedinaca, nosilaca onih shvatanja koja objektivno znače konfrontaciju demokratskom, samoupravnom kursu Saveza komunista.

3. Na sastancima organizacija SK, posebno onih koje deluju na području kulture, nauke i obrazovanja, na sastancima aktivna komunista kulturnih i javnih radnika u opštinama i gradu, diskusijama u profesionalnim organizacijama i udruženjima kulturnih radnika — razgovori o idejno-političkoj poziciji »Književnih novina« treba da budu povod i za svestranije analiziranje stanja, idejnih kretanja i shvatanja u sopstvenoj organizaciji SK, u sopstvenoj sredini.

4. Polazeći od toga da od ovakvo široke javne diskusije treba očekivati niz novih ocena i momenata karakterističnih za sadašnje stanje i kretanje u kulturi, za politiku i dalju akciju Saveza komunista u oblasti kulture, Gradski komitet smatra da kasnije, povezano sa pripremanjem za predstojeće kongrese Saveza komunista, u Gradskom komitetu treba analizirati rezultate ove javne diskusije, uz učešće šireg kruga komunista kulturnih radnika i stvaralaca iz oblasti umetnosti i nauka.

5. Što se tiče lične političke odgovornosti komunista iz redakcije »Književnih novina«, Gradski komitet je zaključio da, polazeći od ocena i stavova zauzetih na ovoj sednici, o političkoj odgovornosti komunista članova redakcije »Književnih novina«, treba raspravljati, pre svega, u njihovim organizacijama SK, kao i na sastancima aktivna komunista književnika i novinara. 8. I 1968. godine Beograd

IZVODI IZ POJEDINIH NAPISA „KNJIŽEVNIH NOVINA“

Materijal sa sednice Gradskog komiteta SKS Beograd od 8. januara 1968. godine

Prilog uz teze i ocene GK SKS Beograda

Stavovi »Književnih novina« o međunacionalnim odnosima

Međunacionalni odnosi su duže vreme jedna od osnovnih oblasti političkog angažovanja »Književnih novina«.

— »...Dokazuje se (na stranicama »Telegrama« i »Vjesnika«) svim argumentima, sem naučnih, da se pod terminom jugoslovenska književnost obavezno kriju zle namere unitarizma, šovinizma i pritajenih hegemonističkih teendencija... Ako se za Slovenca Vraza može tvrditi da je hrvatski pisac, zašto bi Njegoš bio da bude samo i isključivo crnogorski pisac?... Kakva je to književnost koja nema svog jezika?...« (Broj 295/ 67 — rubrika 15 dana).

— »U poslednje vreme sve se češće govori o nacionalnim odnosima, o jeziku, o mentalitetu, o postojanju nacionalnih kultura, zapravo o svemu onom što jasnije precizira nacionalno biće. Tome u principu ne bi imalo šta da se primeti, da se, tu i tamo, ne pojavljuju i takva »shvaćanja«, koja, tobož u ime kulture i nacionalnog bića, čak u ime pravilnijih međunacionalnih odnosa, dramatično postavljaju ništa manje nego pitanje opstanka jedne nacije! U tom smislu egzempliran je članak nekog Koste Cakića u zagrebačkom VUS-u od 21. XII 1966. Ostavljajući sada po strani pitanje zašto je »Vjesnik u sredu« dao takav i toliki publicitet jednom deplasiranom »shvaćanju« ne mogu a da odmah ne izrazim zaprepašćenje nad činjenicom da je to nesrećno »shvaćanje« postalo »tema dana u crnogorskim kulturnim krugovima! Kada bi, dakle, sve ovo što je Cakić napisao bilo isključivo njegovo »shvaćanje«, hoću reći, njegovo privatno mišljenje, kada ono tako tempirano ne bi imalo određene, kulturne i međunacionalne reperkusije, — onda odista ne bi bilo pametno reagovati. Jer konačno bilo bi i ludo i gluvo nedokazano dokazivati da je Njegoš najveći srpski pesnik, ali ne zato što tako žele Srbi, nego što je ovaj velikan, pišući »Gorski vijenac« i »Ogledalo srpsko« dao silne dokaze svom opredeljenju.

Ali kada iz tog polemičkog teksta saznate da se čak priprema naučni skup na kome će se raspravljati zašto se svojataju imena crnogorske kulture — onda je jasno da Cakićevo shvaćanje nije usamljeno. Nekome je, očigledno, u vlastitoj tragičnoj inferiornosti bilo potrebno da postavi takvo pitanje da bi u nove društvene procese u našoj zemlji uključio još jedan, možda najosetljiviji, problem međunacionalnih odnosa crnogorske i srpske narodnosti...« (M. Jurišević — 15 dana broj 291).

— »VUS koji već duže vremena brani ni od koga ugrožavane nacionalne kulture raznih jugoslovenskih naroda i narodnosti, pružio je još jedan dokaz svoga internacionalizma, kojim se, takođe već duže vremena, ističe. Postarao se čak i da zapita »tko i zašto pravi takve greške«, implicirajući da je to, očigledno, svesna hegemonistička, tako reći imperijalistička mahinacija... Očigledno je da nekome u redakciji VUS treba da preko Koste Cakića brani Crnogorce od Crnogoraca, »ugrožene« Siptare preko Fatmira Fehmićua, slovenački jezik preko brojnih pisama čitalaca i da se na taj način veoma efikasno bori protiv nacionalizma — u drugim republikama.

Naravno, bilo bi korisno da se jedanput raspravi da li književnost jugoslovenskih narodnosti predstavlja integralni deo jugoslovenske književnosti, ili ne. Mnogi pisci jugoslovenskih narodnosti smatraju sebe jugoslovenskim pis-

cima. Svojevremeno je to, recimo Nandor Major i izjavio. Bilo je mnogo reči o tome da li prilikom predstavljanja jugoslovenske literature u inostranstvu treba predstaviti i pisce koji pripadaju jugoslovenskim narodnostima a pišu što je sasvim prirodno — svojim maternim jezikom. U takvim razgovorima većina pisaca koji pripadaju narodnostima izjašnjavalo se za to. Neka se onda ponovo izjasne, ne bi li VUS jednom prestao da kuca na — otvorena vrata. (30. 9. 67).

— »Proglašavajući Bosnu, Liku, Crnu Goru i Boku srpskim zemljama i ne objašnjavajući pri tome, šta pod tim razumeva Barjaktarević je doveo svoje čitaoc u sumnju da li je reč o nespretnostima u izražavanju ili se iza toga kriju i neki drugi nacionalistički motivi. Reagovanje Jozeta Laušića nikoga nije dovelo u sumnju... kad je utvrdio da Crna Gora, Bosna, Lika i Boka nisu nikakve srpske zemlje«. (18. 8. 67).

— »Jednu od osnovnih slabosti naše kulturne politike kada su u pitanju likovne umetnosti, Trifunović navodi, sa mnogo razloga, u takozvanom »republikom ključu«. Republički ključ omogućuje proturanje nekvalliteta kao kvalitet, utiče na politiku nagrada, često je presudan kod organizovanja izložbi, naimenovanja žirija, otkupa... Trifunović smelo tvrdi da je sitna dnevna politika učinila bespredmetnim strogi umetnički kriterijum... On ne navodi konkretne primere, ali je sasvim sigurno da se ova njegova konstatacija može primeniti ne samo na likovne umetnosti nego i na neku opštu politiku nagrada... Republički ključ u umetnosti nije ništa drugo nego univerzalni lokalni kalauz kojim se u slavu krijumčare problematične veličine potiskujući, ne tako retko, umetnike od prave vrednosti. (21. X 1967).

Sledeći tekst je rečit: »...Međutim, ne naše veliko zadovoljstvo a verujemo i zadovoljstvo radio slušalaca čitave naše zemlje humorističke tekstove Radio Ljubljana je emitovala na srpsko-hrvatskom jeziku«. (10. 12. 66).

S obzirom na svoj afinitet prema problema-

ti međunacionalnih odnosa, razumljivo je što su »Književne novine« obeležile pojavu Deklaracije i Predloga.

— »... Iako su oba akta došla prilično neočekivano, za onoga ko je pažljivije pratio poslednje događaje u našem kulturnom i javnom životu, oba čina ne predstavljaju nikakvo iznenađenje. Oni su samo dve u nizu nacionalističkih pojava, sa kojima smo se suočavali već duže vremena i na koje smo, u ovom listu, izgleda bezuspešno — i za uši odgovornih potpuno nezapaženo — poslednjih meseci iz broja u broj reagovali. A »Književne novine« su svoja reagovanja ograničile samo na pisanu reč, što znači da je ono na šta su one reagovala mogao da pročita svaki pismen čovek u našoj zemlji.

Neshvatljivo je da su odgovorni politički forumi čekali da dođe do prave nacionalističke histerije pa da tek onda reaguju. Malo je verovatno da rukovodioci u ovoj zemlji, kojima je društvo poverilo da vode računa o kulturnim i ideološkim pitanjima, nisu čitali poslednjih meseci »naučnu argumentaciju« za »Deklaraciju«, koju je, iz broja u broj, u »Telegramu« objavljivao, na primer, Dalibor Brozović; da su im promakli anketa i polemika oko jugoslovenske književnosti koju je inicirao članak Vlatka Pavletića u »Vjesniku«; da ništa čudno nisu primetili u Vaupotičevom krstaškom pohodu protiv »sablasi« Pavla Popovića i svega onog što nema nikakve veze sa Pavlom Popovićem, ali što se zgodno uklapalo u kampanju protiv jugoslovenstva i jedinstva naših naroda; da im je izgledalo sve normalno u diskusiji koja se vodila oko Tuđmanove i Bobanove disertacije i u svemu onom što Tuđman već godinama javno izlaže o istoriji NOB-e. Čudno je da se rukovodećim ljudima diskusija na godišnjoj skupštini zagrebačkih filozofa i na sastanku jugoslovenskih filozofa u Zagrebu jednim delom nije učinila pomalo neobičnom; da im ništa od onoga što se govorilo o Terzićevoj knjizi, i u polemici koja je oko nje nastala, nije smetalo; da se preko nazdravičarskih velikosrpskih napisa povodom godišnjice prvog svet-

skog rata čutke prelazilo; da nikome nije izgledalo nenormalnim što se u gotovo svim napisima koji govore o stvaranju prve jugoslovenske države prečutkivala uloga nekih jugoslovenskih naroda. Nisu li baš politički rukovodioci ljudi ostajali potpuno ravnodušni pred nastojanjima velikog broja jugoslovenskih kulturnih radnika da jugoslovensku kulturu, ipak, posmatraju kao jednu bar duhovnu celinu i zajedničku tvorevinu naših naroda? Izgledalo je da su jedini vidovi nacionalizma, protiv kojih se trebalo boriti, kafanska pesma, čaršijska preklapanja, diskusije oko »Marša na Drinu« i »Liljepe naše domovine« i sva uzdisanja za »stariim srećnim vremenima«. Pa i to uvek pod neodređenim terminom »neki ljudi« i »nekih drugova« koji, eto, to rade. Izgleda da izvesni politički faktori i sada više govore o načinu na koji su oba akta donesena nego o celoj nacionalističkoj atmosferi koja je njihovoj pojavi prethodila i koja im je pogodovala... (15 DANA I. IV 67. (Pravi koreni šovinizma«)

Na reagovanje javnosti »Književne novine« odgovaraju:

— »Uvodnik »Književnih novina« »Pravi koreni šovinizma«, objavljen u broju od 1. aprila, izazvao je mnoga, na žalost, netačna i neopravdana tumačenja u jednom delu naše štampe. »Borba« (5. april) »Komunist« (6. april), »Politika« i »Vjesnik« (9. april) reagovali su uglavnom sa istom argumentacijom, sa posljedičnim insistiranjem na onome što ne misljemo niti smo rekli. Smisao našeg teksta prilično proizvoljno je interpretiran, »pročitano« je ono što u njemu ne postoji, tako da je i »pronadeno« neki skriveni smisao koji je postao dokučiv samo i isključivo našim kritičarima...

— »Pre svega treba javno upitati naše kritičare koji nam zameraju da, pišući o šovinizmu kod Hrvata i Srba nudimo »arsenal argumentata o prvom a jednu bleđu sličicu potonjeg« (»Borba«) koje smo to primere, u poslednje vreme javno manifestovanog, velikosrpskog šovinizma propustili da spomenemo u »Književnim novinama«? Mi ćemo vrlo rado preneti iz »Borbe«, »Politike« i »Vjesnika« ili »Komunista« — odakle smo i dosad redovno crpili ovakve informacije — sve te primere koji su nam promakli i spremno ćemo se na njih, makar i sa zakašnjenjem, osvrnuti...

— »Pri tom bilo bi mnogo poštenije da su naši kritičari ocenili da li ono što su »Književne novine« nabrojale tačno ili nije. I da li se, i na osnovu čega, u ime kojih argumenata (ako postoje), osim golih tvrdnji, interpretacija tih činjenica može kvalifikovati kao »zaštita« velikosrpskog šovinizma. Mislimo, uz to, da se ne može apotekarskim terazijama meriti broj javnosti poznatih primera iz Hrvatske i Srbije, po tome ocenjivati koji je šovinizam opasniji ili gori. Takva logika »tuk na luk« u pravo je logika kojom su se dosad služili svi šovinisti bez razlike, pa i inicijatori i organizatori »Deklaracije« i, naročito, »Predloga za razmišljanje«. Po našem shvatanju, šovinizam je jedan i jedinstven mada se javlja u različitim oblicima, i iz različitih uzroka, jer predstavlja podjednaku opasnost za jedinstvo zemlje i bratstvo jugoslovenskih naroda. Redakcija »Književnih novina«, inače ne pati od kompleksa krivice za grehe i zločine velikosrpske buržoazije da bi se ustručavala da žigose šovinizam bilo gde se on javio, i bez obzira na to ko su njegovi nosioci. Načelo o čišćenju pred svojim pragom je potpuno prihvatljivo, ali ono ne isključuje mogućnost, pa i potrebu, kritike onih negativnih pojava koje ugrožavaju osnovne principe na kojima počiva jedna društveno-politička zajednica. Bilo bi gluvo i štetno zahtevati od bilo koga da i šovinizam kritikuje

BRAD COROVIC: LOKRUM (ulje), IZLOŽBA U GRAFIČKOM KOLEK“

1) Sva podvlačenja u citiranim tekstovima učinjena su prilikom izrade ove dokumentacije.

po već famoznom nacionalnom ključu. (Br. 299, 15. 4. 67).

Karakteristična je »kritika »Književnih novina« na pisanje Slobodana Novakovića u »Mladosti« i Miće Danovića u »Borbi«:

— »Ova narodna poslovice može izvršno da se primeni na članak »Jezik i jezičarenje« koji je Slobodan Novaković objavio u »Mladosti« od 8. marta ove godine. Ne ulazeći u razloge koji su naveli ovog filmskog stručnjaka da počne da se bavi pitanjima jezičkih varijanti, ali ne prihvatajući poziciju sa koje on o jeziku govori, tim pre što smo, iako ne direktno, apostrofirani izvrtanjem smisla našeg teksta, ne zbog Slobodana Novakovića, nego zbog zablude u čije ime on govori, treba reći nekoliko reči. Njegova osnovna teza o nedavnim raspravama o jeziku koje su se vodile na stranicama »Telegrama« i »Književnih novina« je da načelnija i varijante nisu važne, nego da je važna ideologija koja iz određenih napisa izbija. Da vidimo koja ideologija izbija iz Novakovićeve članka? Ako se zna da je Franjo Tuđman za velikosrpske šoviniste proglasio, pored Rankovićeve grupe i predratnih šestojanuaraca Vuka Karadžića i Iliju Garašanina, i to upravo po uzoru na Mladena Lorkovića, i da od završetka drugog svetskog rata i revolucije u našoj zemlji nismo imali prilike da čitamo izrazitije nacionalistički obojen tekst od članka Miroslava Vapontića »Sablast Pavla Popovića kruži Jugoslavijom«, a da je ideje o Skerlićevoj sablasti Dalibor Brozović direktno pozajmio iz Krstić-Guberinice knjige o razlikama između srpskog i hrvatskog jezika — onda je bilo jedino normalno na sve to reagovati onako kako se raagovalo. A ako Novaković u svojoj svesti borbu protiv ovakvog pisanja identifikuje se »cepčalačenjem« oko jezičkih varijanti i to naziva »jezičarenjem«, onda sa nje govori o ideologijom ili sa njegovim načinom mišljenja nešto duboko nije u redu. Jer mi smo upravo govorili protiv ideologije koja iz kritikovanih tekstova izbija, a ne protiv varijanti hrvatsko-srpskog ili srpskohrvatskog jezika za koje su se oni zalagali.

Uostalom, možda ovaj mladić iz »Mladosti« misli da je najbolja (i najkomotnija) pozicija olimpijska i »pedagoška« (tj. »poučitelna«). Ako je tako neka i dalje poučava ako ima koga! (15. DANA — GOVORITE USTA DA NISTE PUSTA. Broj 297 od 18. III. 67).

— »Poslednji podvig teoretičara Miće Danovića, predstavlja tekst objavljen u »Borbi« od 7. ovog meseca pod naslovom »pitanja otvorenja, ali dokle?«

Izlažuci, po hiljadu puta već izložene varijacije na temu famozne »Deklaracije«, Mića Danović se ne zadovoljava onim što je rečeno i slavom koju je tom prilikom pokupio svojim pravilno zauzetim stavom. On i dalje nastavlja da čeprka po još nezalečenoj rani, očigledno želeći nove, pohvale.

Napisavši još jedanput šta on misli o celoj stvari Danoviću u stilu Savonarole zaključuje: »Lingvisti koji ne deluju u ovom smislu nisu naučnici nego političanti«.

Optuživši tako unapred sirote lingviste koji se, možda, neće u potpunosti složiti sa njegovim stavovima, naš novi stručnjak za lingvistička pitanja, Mića, očekuje sa nestrpljenjem da li će ga sedokoni akademici poslušati! (Broj 301 — 15. DANA).

»Književne novine« objavljuju otvoreno pismo Dr Zarka Vidovića, koji povodom jednog predavanja Kire Hadži-Vasileva u Zagrebu piše između ostalog:

»...Predavač je htio da dokaže kako društveno samoupravljanje stavlja nacionalnost u posebnu (originalnu) situaciju, a nacionalno pitanje osvetljava na poseban način. I koja je to posebnost? Za vrijeme etatizma i birokratske vlasti nacionalnosti nisu mogle da manifestuju ono što je u njima tinjalo. U etatizmu smo mi gajili iluzije kako ne postoje nikakvi nacionalni problemi. Međutim, sa samoupravljanjem RAVNOPRAVNOST IZMEĐU NACIJA SE RAZVIJA I BIVA SVE VEĆA (doslovce tako, pred oko stotinu svjedoka) »Ravnopravnost se razvija«. To je isto kao kad bi se jednakost između brojke dva i brojke, opet, dva — razvijala!

I na kraju pitamo mi slušaoci: Ravnopravnost se razvija? — Da. Biva sve veća? — Da. Znači meri je manja — da. Nije je bilo u tolikoj meri? — Nije. Čak je u vrijeme rata među borbama bilo više, nego u »izvjesnim situacijama« poslije rata. Ako ravnopravnosti među nacijama nije bilo u »tolikoj« mjeri, onda je neka nacija u »tolikoj« mjeri bila povlašćena! Molimo Vas da nam otvoreno kažete koja je to nacija u Jugoslaviji od 1945. do danas bila povlašćena ili u »izvjesnoj« mjeri povlašćena?! Drug član IK CK SKJ je odbio da odgovori na to pitanje, rekavši: »neću da se upuštam u takvo raspravljavanje problema!« Drug Hadži-Vasilev ima pravo da odbije. No drug Hadži-Vasilev kao član CK SKJ je javno lice, on je ustanova i on nema pravo da dobija odgovor. Inače pravi zbrku za koju snosi odgovornost tijelo kojem pripada (a dio ustanove i sam je ustanova i to je ljudski!), a za koju snosimo odgovornost i mi članovi SKJ...« (25. II. 1967).

U zadnjem broju (od 23. 12. 1967) u rubrici 15 dana pod naslovom »Lov na veštice ili kako se kod nas vode javne polemike« na reaganovanje Fakulteta političkih nauka u Zagrebu povodom objavljivanja pisma Dr Zarka Vidovića kao i na pisanje »Komunista« povodom »Lazarevačkog slučaja«, članka o slovenačkim funkcionerima i ovog pisma — »Književne novine« u podučenom komentaru na kraju teksta, gde posebno odgovarajući i redakcijskom komentaru, »Komunisti« pišu:

»... Uz sva izvinjenja koja dugujemo, pre svega, svojim čitaocima i svim dobro mislećim i čestitim ljudima ove naše zemlje, koji se bore za ostvarenje istinskih socijalističkih odnosa, moramo da izjavimo, bez dvoumljenja, sledeće: ove reči mogao je da napiše ili inspiriše samo proveren organizator lova na veštice, čovek kome ništa nije sveto, čiji je ljudski moral izopačen, čovek koji svoj »uspeh« gradi grejući se na tuđim lomačama!

Iz vremena kneza Miloša sačuvala se jedna anegdota, za koju kažu da je istinita. Kada je Miloje Đak podigao bunu oko Smederevske Palanke protiv kneževne samovolje i despotizma, knez Miloš je hitno mobilisao sve raspoložive snage i u krvi, no svom običaju, slomio otpor buntovnika. Tada mu je neki vrlo podanik Lapovac (rodnom iz sela Lapova) predložio: »Go-

spodaru, ako želiš da u zemlji imaš mir — pobij sve pismene ljude!« Savremeni Lapovac koji, na žalost, piše u visokotiražnom listu rekao bi: »Druže ili prijatelju, učitkajmo sve one koji nisu potpuno zadovoljni postignutim, koji se bune zbog ovoga ili zbog onoga i kritikuju, pa ćemo živeti blaženo u najlepšem od svih svetova...« (Broj 317 — 15 dana).

II

Stavovi »Književnih novina« o društveno-političkom sistemu

Manir je »Književnih novina« da sve podvede pod sumnju. Toga nije pošteđena ni privredna reforma:

— »U privredi će opet biti novih mera. Verujemo da će biti dobre. I verovaćemo u to, ukoliko nam Kiro Gligorov posle godinu dana ne objasni zašto nisu valjale.« (Onako uzgred — 311/67).

— »I ČOVEK KOGA nevolja tera da traži posao izvan zemlje postao je predmet naše brige. Umesto da po svetu luta kao guska po magli, on lepo svoju sudbinu preda u ruke svome mesnom zavodu za zapošljavanje, pa ga ovaj nudi kapitalističkom širom sveta. Ali to isto radi i drugi mesni zavod, nudi i on svoga čoveka, i to jeftinije no prvi. Treći zavod jeftinije nego drugi...«

Hoćemo da se uključimo u međunarodnu podelu rada. Ali, ovako rađajući, uključujemo se u međunarodnu eksploataciju čoveka po čoveku. (Onako uzgred — 299).

Povodom Desete sednice CK SKS, komentarišući jedan govor u kome je rečeno da su radnici pred otkazom nastojali da budu primljeni u SK, da im to bude št, navodeći da je taj odnos kvalifikovan kao špekulantski, piše se: »Ko je špekulirao?«

Radnici pred otkazom! Šta sad? Da se zgrozimo pred jednom špekulacijom? Ili, možda bolje u političkim razgovorima učiti i da biramo reči.

Povodom rotacije kaže se između ostalog: »... kad ne znamo šta će sa okrenutim drugim stave ga na platni spisak Saveza komunista. Jer ljudi nisu krivi. Savez komunista je prema njima u dubokoj obavezi«. Pravi se paralela sa otpuštenim rudarskim radnicima »koji takođe nisu krivi« prema kojima je »Savez komunista takođe duboko obavezan« ali koji ne mogu na spisak SK jer »žalost nema toliko mesta na spisku«. (Onako uzgred — 296/68).

Ili: — »I bi Revolucija. Veliki poduhvat, zato ga i pišemo velikim slovima. Koliki snovi, koliko iščekivanja...«

Padace pečene ševe. Bogami dogodilo se čudo. Nisu svima ali ponekom su pečene ševe doista padale. Ruke su ostale van svake vatre, od pepela daleko, ali pečene ševe te koje s neba padaju, ptice iz bajke i iz snova, našle su se na jelovniku, sa sosom. Drugi se kuva u znoju, gore u vatri rada, pekao se. Svejedno pečenu ševu nije video. Video je samo — sos (sa renom). (Onako uzgred — 306/67).

— »Naš čovek koji radi jednim okom prati rad mašine, da mu nožem ne otkari prste. Drugo oko mu je na pijaci, gde je žagor ljudski: ovo hoću, ovo neću! Jer tek ako proizvod ide, i radniku ide. Onda ima šta da se raspodeljuje. Kako?«

Prema radu. — Ja više radim! — Ja bolje! — Ja drugovi, čekaj štedim, vi ga svi rasipate...«

Najzad se ljudski sporazumemo. Ili razidemo se kao vuci, pa, umesto da merimo imperijalste, mi mržnji ne damo da izide iz naše radne jedinice, iz drugarskog kolektiva.

Život prema rezultatima rada, sve kroz borbu za pravilnu raspodelu. Radi uspešnijeg hoda našeg socijalizma, dogovorili smo se da se svi pečemo na takvoj vatri.

Ali ne pečemo se svi. Iz Zaključaka o nekim aktuelnim, idejnim i političkim problemima reforme vide se da postoje izuzeci. U bankama, komorama, igrama na sreću i još kojegde, mnogo se dohotka nakupi nezavisno od rezultata rada. Tako se raspoređuje više nego kod drugih, onih sa tekuće trake života, što, prirodno, stvara ekscize, političke probleme. I date su sada odlučne preporuke da se oni otklone, u čemu treba da prednjače tamošnji komunisti.

Poznato je, opet, da u centralnim komitetima raspodela prema radu nije baš razvijena. Stvar tek treba i tu da krene, možda uz dijalog:

— Ja razrešavam... — Đavola, ti si zamrsio! — Ja, drugovi, reči štedim, a vi se rećima razbacujete, drugovi!

Jednostavno, kao i mi ostali kada delimo pare. Onda će se, verovatno, na inicijativu baš ovih iz komiteta, roditi preporuka da raspodelu prema radu ne treba kombinovati sa raspodelom sočnih izraza. Takve, političke preporuke do sada nije bilo. Zašto? Valjda zato što najuticajnijih drugovi nisu, u tom pogledu, još imali dovoljno (dragocenog) iskustva. (Onako uzgred — 316/67).

U kritici političkog sistema posebna pažnja obraća se samoupravljanju. U više navrata »Književne novine« nalaze povoda da ukažu na »janusovsku dvovalnost« samoupravljanja kao osnovnog i polaznog načela naše ekonomske politike...« odnosno da se u našoj javnosti uglavnom piše o pozitivnim stranama samoupravljanja, dok se o negativnim svojstvima, »društveno nekorisne pa i štetne primene tog značajnog ekonomsko-političkog principa« nedovoljno piše izuzev u nekim teoretskim člancima, koji se nazivaju »hipotetičnim«.

U broju od 4. 2. 67. u uvodniku se podiže teza objavljena u jednom članku u NIN-u o očividnoj razlici između samoupravljanja kao ekonomsko-političkog principa i samoupravljanja u društvenoj praksi privrednih organizacija koje su se, kako vele »Književne novine«, »snašle u realnoj situaciji«. Slažu se sa onim delom tog članka u kome se kaže da »sistem samoupravljanja omogućuje radnim organizacijama da krše društvene interese«.

Takav odnos prema samoupravljanju prisutan je i u tekstu »Neki koreni« u kome se podvlači da treba da bude predmet ozbiljne analize to kome je danas dobro, a kome rđavo. U tekstu se dalje govori o: »samoupravljanju ku-

je ne otvara vrata mladiću, da mladić do hleba dođe«, demokraciji u kojoj se na raznim zakonima, bolje podvezu nepismeni duduci, dok iz stvaralačkog rada ispadaju inženjeri i smeštaju se na spiskove nezaposlenih, razočarano staju u redove za pasoš« itd. (»Onako uzgred« — 309/67).

Sa početkom da »tamo gde radi nepoštedna ekonomska računica parole o svesti i demokratizmu zvuče smešno« komentariše se projekt Zakona o filmu za koga se kaže da neće biti dugog veka. Uz pitanje kome je on potreban, odgovara se »verovatno administraciji: ona ga je zamislila i sada ga uporno brani od primeđaba čitave kulturne javnosti« (15 dana — 296/67).

Mišljenje oko samoupravljanja saopštava se bez mnogo uvijanja: »... jer od šume problema oko finansiranja — ne vidi se drveće. Izgleda da se nameće stara Bekonova istina: mnogozakonje nije isto što i zakonje«. (291. XII 66. »Da li je samo u pozorištima Zagreba — stanje kritično«).

U članku »naše društvo i moralne vrline« nabrajujući razne slučajeve i afere kaže se: »Sve je to posledica jedne određene klime, duha i jednog sistema« koji se duboko ukorenio u celokupnom našem ekonomsko-društvenom sistemu. »Sistema« koji oktovatski steže i pritiska naše društvo, ne dozvoljavajući mu da ide napred...« Uz objašnjenje da je to zato što naše društvo nije još potpuno razradilo i izgradilo svoje moralne norme, na kraju se konstatuje da će samoupravljanje »bez precizne samoupravne kontrole odošlo do gore... ako se ne preduzmu široke planske mere nastati instrument odbrane ograničenih i sebičnih interesa pojedinih preduzeća i ustanova...« paravan za »...otiranje interesa tzv. neformalnih grupa« (308/67 — rubrika 15 dana).

»Književne novine« su protiv birokratije, ali to im ne smeta da »nedostatak morala i svesti u našem društvu« tumače kao »bratce potave samoupravljanja«. Oni se bune kad im VUS kaže da su konzervativci i reacionari. (14. X 1967).

U tom broju »Književne novine« hoće da sebe indirektno odrede. Negirajući da su konzervativci i reacionari oni vele da su to samo ljudi »koji se svesno bore protiv našeg društvenog uređenja«.

»Književne novine« na karakterističan način daju svoj »doprinos« diskusiji o daljem razvoju i reorganizaciji Saveza komunista.

U broju od 8. VII 1967. »Književne novine« zalažu se za jačanje unutarpartijske demokratije (u napisu novodom reorganizacije SK) »koja će obezbediti ravnopravnost svih mišljenja«. Ne kaže pri tom šta se podrazumeva pod svim tim mišljenjima. Indirektno, i to se može videti u broju od 23. decembra, gde kao glavne momente »otvaranja procesa borbe za socijalističku demokratiju« navode:

— »Javnost u radu i to odozdo do gore i odozgo do dole, i borba mišljenja usvojeni su kao osnovni principi čitavog daljeg društvenog kretanja«.

Komentarišući teze o daljem razvoju i reorganizaciji Saveza komunista u rubrici »Onako uzgred« u tekstu »Za komunistički narod« zaključuje se:

— »Teze o razvoju i reorganizaciji SK su knjiga koju će lako čitati učitelji. Ali bila bi neophodna i jedna pesmarica koju bi čitao narod, pa posle pevao što šta na svoj glas. Inače, se drugi, željeni, i ovim Tezama prizivani glas naroda neće suviše čuti«. (302/67).

Ili tekst »O subjektu objektivno« (broj 314/67) u kome se između ostalog kaže:

— »Subjekt ili objekt, dakle, to odavno i nije više nikakvo pitanje. Razume se, hoćemo člana Saveza koji je subjekt, samo takvog, drukčijeg nipošto nećemo.«

Ali, opet, objekti, oni koji samo čekaju kad će i kako će gore sušnuti, na koju će stranu vetar dunuti, pa da se i oni na tu stranu hitro poviju, ni oni nisu suviše nezdorni. Koliko slučajeva hoćete da vam navedem u kojima su se baš takvi pokazali veoma fini, žive svoj život kao miljenici. Na protiv, subjekti nisu zgodni za praksu, stvaraju samo komplikacije, bestraga im glava, zgodniji su za teoriju, koju — tačno je, sasvim tačno — ne smemo da zapuštamo«.

U istom broju, u tekstu »Da dokument dobije dušu«, pripreme za naredni Kongres Saveza komunista takođe se karakteristično komentarišu:

— »Nacrti rezolucije i kongresnih dokumenata biće izradeni što skorije, pa stavljeni na uvid članovima i celoj radničkoj klasi. Da narod kaže svoje.«

Kao način, to nije novo, ali je dobro. Može čak da bude i odlično, pod uslovom da komunistički narod stvarno iskoristi svoju mogućnost. Do sad on to baš nije mnogo činio, jer je samo pozivan, ali nije bio pokrenut. Sadržina je izostala, više je bila forma.

Kad sve okolnosti govore da je neko umro to se i formalno sprovede objavljivanjem na sudskoj tabli. Oglasi se za umrlog. Međutim, događa se da se takav čovek pojavi živ.

Jedan politički dokument izveša se na sve table, iznese pred sve skupove, ljudi kažu »da, da«.

Računamo, živ dokument, a vidimo, on brzo odsvirao svoje, jer se rodio mrtav.

Odnos redakcije ovog lista prema reorganizaciji SK može se videti i iz načina kako ona prati i komentariše rad i stavove pojedinih foruma SK. Najsvježiji primer je takozvani »Lazarevački slučaj«:

— »Steta je što je pomalo ostalo da lebdí hipotetično pitanje kako bi se stvari razvijale da je partijska organizacija bila podjednaka i na isti način mobilisana pre poslednjih izbora, kad se videlo da će se kandidovati jedan istaknuti borac revolucije, čovek nesumnjivo zaslužan i popularan. Podjednako je hipotetično i to kako bi se on dalje ponašao da je bio prihvaćen od partijske organizacije i Socijalističkog saveza a odvojen od grupe kortha i ljudi s privatnim ambicijama. Tek, sada je bilo potrebno da se mobilise cela partijska organizacija da se u punoj meri angažuju radnici Kolubarskog basena, pa da se razreši jedno stanje nezdravo i neodrživo. Kao politička akcija, pokazalo se, to predstavlja dragoceno iskustvo, ali je možda zato što se zakasnilo plaćena nepotrebno visoka cena, koliko god se moralo istaći da u krajnjoj instanci u ovakvim pitanjima ipak nijedna cena nije previsoka. (315/1967).

U članku »Briga za ljude« saopštava se jedan od »credoa« — rubrike »Onako uzgred«, pa i lista:

— »Ode nam koža na siljak ako prepustimo da brinemo i onim najvažnijim među ljudima. Brinimo, dakle, i o njima. Na taj način što ćemo im, kao ljudi ljudima, govoriti istinu...«

Otuda i ime borbe protiv fetišizacije: — »...Na Šestoj sednici Saveza komunista Crne Gore Veljko Vlahović je govorio i o fetišizaciji funkcija... dvadesetak dana kasnije, na Šestoj sednici Saveza komunista Slovenije, Edvard Kardelj je na kraju morao nešto da zamoli članove toga Centralnog komiteta... Drugog, nemojte toliko da mi temenate, da metanišete... nema spora, fetišiziranje rukovodilaca postojalo je i postoji. Za fetišiziranje, ako se ne varam, posebna zasluga pripada samim tim našim rukovodiocima. A što je stvar počela da se menja zasluga ni za to ne bi mogla njima da se ospori. Lep gest s njihove strane, očigledan znak njihovog ličnog napretka... samo, živi ljudi, oni mogu da se popišmane. Zato mi i sa dejstvom sa donjih spratova treba da... (Broj 287 »Demokratizacija teče tokom«).

Rubrika »Onako uzgred« se nalazi pozvanom da saopšti svoje opservacije i povodom intriga o pokojnom drugu Krajeru:

— »Stvar je u tome što u našem vazduhu ima puno komocije za jednu takvu laž. Prihvatiš je prosto zato jer si imao puno puta priljke da vidiš blistave borce revolucije u nizu novih, u vezi s takvim ličnostima potpuno neočekivanih okolnosti...«

... Svaki takav čovek i sam treba da nam olakšava borbeni položaj. Za svaki slučaj, neka on ne uvodi kozu u spavaću sobu. (»Kozje uši i rep« 313/67).

Tendencija je da rubrika »Onako uzgred« izazove konfrontaciju, uznemiri i oneraspoloži:

— »Slažem se, kad se sve uzme u obzir, ti zimovnici i ti letnjikovci to nije bilo ništa — to su tri cigle.«

Samo odakle su cigle? Pogledati da nisu iz temelja zgrade. (294/67).

— »Mladi pauci piju više krvi. Ali to nije preporuka za pauke koji su ostareli. (300/67).

— Zale se cirkuzani — karte im ostaju neraspodete, neće više narod u cirkus.

Nagleda se valjda narod dosta cirkusa iznad šatre. (301/67).

Svoje strele i žaoke ova rubrika upućuje i novinarima zamerajući pojedincima da ulepšavaju ili kamufliraju pojedine društvene probleme. Tako na primer zastupa se teza da treba govoriti samo o krupnijim privilegijama. Otuda napad novinara »Borbe« Bajeca, zbog stava da stitnje privilegije omogućavaju da se one krupnije održe u životu. Te mu postavila dramatično pitanje: »U koji si ti to levi život odlutao duže Bajec?«

Oko teme »odgovornosti« saradnja pojedinih rubrika u »Književnim novinama« je sinhronizovana. U rubrici »15 dana« u više navrata se govorilo o »građanima prvog i drugog reda«. Konstatuje se da su u pitanju često »vulgarni netrpeljivosti, određene kategorije ljudi, pogodnost javnom kritikom, privrženost ili nepriprženost birokratiji i čitav niz drugih čisto privatnih razloga koji neminovno vode do zloupotrebe funkcija i položaja koje je društvo dalo pojedincima... Lične čudi mogle su, dakle, da politički kompromituju ili rehabilituju jednog stvaraoča i javnog radnika, a da zato niko i nikad ne podnese nikakvu odgovornost... Javni radnik koji je po nečijoj proceni, napravio prekršaj ne objavljuje se toliko i toliko nedelja ili meseci u zavisnosti od težine »prekršaja«. Zaključujući da se nigde u pozitivnim propisima ne predviđaju takve mere, da je to i lišavanje i ustavnog prava na rad kaže se da se ta mera »balk primenjuje i to češće nego što bi jednoj demokratskoj sredini moglo da se zamisli«. (307/67 »15 dana«).

Sledeća rubrika je nešto konkretnija. Povodom problema odgovornosti konstatuje se da su pojedinci »u drugim oblastima života — politika, vlast i administracija — imuni od stvarne odgovornosti...« naglašavajući važnost lične odgovornosti poentira se stavom: »Nije zaista, moguće, da u ovoj zemlji, za preko dve decenije burnog razvitka, u saveznoj i republičkim vladama, nijedan funkcioner n'je bio evidentno nesposoban, nije niko sproveo pogrešnu politiku, niko nije omanuo na poverenom mu položaju, nije niko bio opozvan« (301/67 — »Oko nas danas«).

Posebno se priželjkuje i zagovara drugačiji angažman novinara. Tako na primer, u broju 302/67 autor se u ponečem slaže a u ponečem ne slaže sa govorima na novinarskim skupštinama i vanrednom kongresu. Slaže se da svi novinarski napori budu okrenuti istini, koja je često neprijatna, i da budu dosledni. Za ilustraciju pominje smenjanje Obrenovića i Karađorđevića, pa postavlja pitanje zašto su novinari u stanju da budu stalno uz jednu vlast, vladu, ne mogu reći »dinastiju« da budu odjek »svake naše vlade«. Tendencioznost pojedinih tekstova u rubrici »Onako uzgred« je očigledna:

— »Ko me je jednom zaveo, neka posle drugoga izvodi na pravi put«. (308/67).

— »...pošto su se u ostavkama vlade, u našem društvu Slovenci plaširali kao prvi, mora biti da je ostavka vlade korisna društvena igra.«

Ali, ako počnemo da se igramo i obaranja vlade, siguran sam da će prvaci ipak morati da budu — Srbi«. (291/66).

— »KAKO VI ZAMISLJATE modernizaciju političkog života.«

Kao mini referate.

Ili, Vidu Tomšić, dr Savku Dabčević-Kučar i Milku Minić u mini sukunjama.

Ja ne zamišljam samo tako.

Ako stvarno hoćemo modernizaciju političkog života, osnovno je, mislim, da organizacije Socijalističkog saveza ne primenjuju u buduću praksu osiguravajućih zavoda.

Nije jasno.

Da razjasnimo.

Osiguravajući zavodi tamo gde je vodoplavno rado osiguravaju protiv vatre, neće protiv vode. Gde je požar a gde voda ne dopire, osiguravajući zavodi osiguravaju protiv vode, neće protiv požara. (Broj 312/67).

Inače evo kako autor rubrike »Onako uzgred« saopštava svoj »lični izborni program«.

— »A ja, šta ja da obećam?«

Da tucam kamen, izranjavim ruke, neću posle moći u skupštini da aplaudiram Milentiju Popoviću.

Da gradim crkvu, između ostalog, to ne bi bilo ni originalno, sem umesto krsta ili nolu-meseca da možda gore nasadim čekić i srp. Novo ne bi bilo čak ni to jer u svetu ima takvih crkava, sagrađenih od tvrdog (lavorn) materijala. Smislih ipak svoj sledeći izborni program:

Drugarice, drugovi...
Građani, građanke...

Braće narode (ne braće, narode — nego bez zarez između braće i naroda)...

Obraćam vam se svima sa pozivom da ustanete kao jedan čovek i prilikom ovih izbora izaberete mene za svoga poslanika. Ja vam obećavam... obećavam... obećavam...
Obećavam da ću — rušiti crkve.

Dosta je bilo popovanja, braće narode. Smrt crkvi — sloboda narodu!
Što se tiče mog izborno proglašenja, to je sve.

Doduše, ovog svog izbornog proglašenja ja ću se držati i ako me ne biraju za poslanika. Rušiti crkve za nas je, mislim, stvar principa.

Zato braće narode, nemoj me ni predlagati za poslanika. Da nas džabe gnjave po opštinskim šalterima. (297/67).

III

Pozicija i karakter kritike »Književnih novina«

I. »Književne novine« na primedbe o dometu svoje kritike odgovaraju:

»Jedan recept nisam najbolje razumeo. Re-koste, kritika je dužna da ukaže i kako treba nešto da se uradi, a ne samo tek onako da kritikujemo. Kritici koja nema i taj drugi deo rešenja — osporava se pravo građanstva. I šta ja sad da činim kad vidim da kuća hoće da se sruši? Ne znam kako se može popraviti, samo vidim da se ruši. Da ćutim?... Bih ja to, ali žao mi... pašće vam, drugovima kuća na glavu.« (Broj 287, »Onako uzgred«).

Članak u broju 305 pod naslovom: »Nomina sunt odiosa ili ko se koga boji« ima za povod anketu »Borbe« među nastavnicima Univerziteta: »...Ovo nije prva anketa o stanju na fakultetima i o stanju na Beogradskom univerzitetu. Pre nekoliko godina »Delo« je bilo organizovalo diskusiju o stanju na Filozofskom fakultetu. Rečeno je dosta poraznih stvari, ali time što su stvari konstatovane nije se ništa bitno promenilo. Čak se pojavljuju iste stvari u odgovorima učesnika »Borbe« ankete koje su učesnici diskusije rekli i u »Delu«.

I tako će biti sve dotle dok se ti razgovori ne povedu sasvim konkretno. Dok učesnici diskusije, oni ljudi sa fakulteta, koji su nezadovoljni situacijom a imaju pravu argumentaciju, tu svoju argumentaciju ne konkretizuju. Ako se tvrdi da postoje klanovi, a oni postoje, onda treba javno reći koji su to klanovi, ko se u njima nalazi i na koga se oni u fakultetu i van fakulteta oslanjaju.

... Tek kada počnu konkretni razgovori, sve moćni će biti manje moćni i situacija će moći da se, postepeno ali iz osnovu, izmeni. Od toga neće imati koristi samo Univerzitet nego i svi oni koji u Univerzitetu vide mogućnost svog naučnog razvoja i instituciju koja postoji radi društva, a ne radi vođenja privatne politike i zastupanja koterijskih interesa.

2. U broju 312, u rubrici »15 dana«, »Književne novine« podsećaju na »osnove« svoje kritičke pozicije:

»Pokućujući, pre nekoliko godina, rubriku »15 dana« redakcija »Književnih novina« učinila je to u nameri da proširi krug svojih interesovanja i da, kritički komentarišući izvesne pojave, usredsredi svoju pažnju i na ključne društvene teme. Polemična u tonu, dakle svesno inektivna, peckava i provokativna, ta rubrika odmah je osvojila čitaoca i umnožila neprijatelje. Prostono ograničena, osuđena najčešće na niz kritičkih komentara, bez mogućnosti korišćenja obilne dokumentacije, podrazumevajući čitav niz stvari koje ne bi trebalo ponavljati, ona je povremeno izazvala i izaziva i izvesne nesporazume, često suprotna reagovanja, suočavala se i sa kritikama u kojima je bio prisutan principijelan stav, i sa prigovorima iz kojih je stajala očigledna zla volja, povređena sujeta ili čak i ugroženi interes.«

Povodom učestalih primedbi sa raznih strana na njihov način pisanja sve češće nastoji se da opravda angažovanost pozivajući se, kako kad na Program SKJ, IV plenum CK SKJ i proces demokratizacije i sl. Tako na primer, u broju 317:

»... Zbog čega ovo govorimo kada je sve jasno, ili bar trebalo da je jasno?

Upravo zbog toga što smo, u svojoj vlastitoj praksi, u nekim svojim vlastitim nastojanjima, naišli na goleme, ponekad čak, naizgled, i na nepromotivne teškoće. Naša namera i težnja, koju smatramo legitimnim našim pravom i kao pisaca i kao građana, da jednom utvrđenu generalnu liniju, onoliko koliko nam to snage dopuštaju, oživotvorimo proširenjem kruga tema i na one koje ne spadaju u takozvanu užu specijalnost našeg lista, pokušavaju — i to sa onih strana sa kojih bi se to najmanje moglo da očekuje — da miniraju svakakvim napadima u javnim glasilima, ne prezajući pri tome ni od kakvih obećivanja, insinucija, podvala, pa i uvreda i kleveta. Ne kažemo da nekim svojim oštrim stavom o pojedinim stvarima nismo dali povoda za javno suprotstavljanje. Od kritike niti smo bežali niti bežimo. Ono što nismo očekivali, i sa čime ne možemo da se pomirimo, jeste pojava koju bismo mogli nazvati kritikom u stilu »držite lopova«, kritikom »hvatanje za reč« (ako se to može nazvati tim imenom) izvrtanja smisla i pravog značenja naših tekstova, ali takođe i kritikom — sa pozicija sile. Nama se, manje više neuviđeno i osionno, iz izvesnih visokotiražnih glasila, poručuje da smo, u najmanju ruku manje ravnopravni u javnim razgovorima. A naročito kada je reč o kritici kakvog istaknutog funkcionera koji se forumom u kojem trenutno sedi (a taj se trenutak u nečijim glavama očigledno projektuje kao večnost), ne retko, koristi kao grubo obranom i imunitetnim štitom. A upravo je takvo shvatanje u vapiljućoj suprotnosti sa Programom SKJ I, posebno, sa brionskim odlukama. III, možda, više ne smemo ni da se podsećamo na ta značajna partijska dokumenta? Ako je tako, onda to treba da nam se otvoreno kaže, da bi smo znali na čemu smo! Jer, mi smo na poziv SKJ pošli u bitku za demokratiju, protiv birokratskog okostavljanja svake slobodne misli, ili, tačnije, svake misli uopšte.«

Uvodnik u broju 316 »Književnih novina« ima »moto« u kome se između ostalog, kaže: »...Zadatak nezavisne štampe ne samo što je vrlo težak, nego je i vrlo nezahvalan. Naročito kod nas. Nigde se tako lako ne zaboravlja da neko može imati i protivno uverenje, pa da je to uverenje i pošteno i iskreno. Odmah se podmeću neke zadnje misli i podmukle namere svakome koji je drugačiji mišljenja, pa se onda čudimo otkud tolika ogorčenost. Kako je ne bi bilo? I onda u toj opštoj omrazi

nezavisna štampa prolazi još ponajgore. Usluge koje ona čini zaboravljaju se brzo; pamte se samo udarci koje s pravom zadaju.« (Iz uvodnika prvog broja »Politike« 12. januara 1904).

U istom broju »Književne novine« odgovaraju opštinskom komitetu SK Lazarevac i »Politici«:

»...Naš list nikome ne može dozvoliti da ga stavlja u položaj optuženog, okrivljenog ili osuđenog. Pogotovo ne može nikome dozvoliti da ga, u ime novog kursa s starim i prevaziđenim načinom javnog polemisanja, predstavlja u potpuno iskrivljenoj slici. On može i treba da bude kritikovan i ocenjivan, u prvom redu od javnosti, od čitalaca. Kao što ima pravo da druge kritikuje, uz punu svest da će nekad i oni koji njega kritikuju biti u pravu, jer, na kraju krajeva, niko nema monopol na pamet, marksizam, istinu i sveznanje. Inače, čemu uopšte javni razgovori i čemu proklamovana politika javnosti rada i borbe mišljenja — ako nismo u stanju da obezbedimo bar minimalne uslove za lojalnu polemiku?« (Redakcija »Književnih novina«).

Tražići argumente dalje, u broju 317, »Književne novine« citiraju druga Crvenkovskog (drugi put isti tekst ove godine):

»...Ako ove reči nisu dovoljne, onda moramo svoje visokotiražne »kritičare« da podsetimo da je, ne tako davno u razgovoru s jednim od urednika »Borbe« Krste Crvenkovski izjavio, na primer, da nema i ne može da bude tabu tema, a zatim je dodao i sledeće: »Ranije, ako je neko kritikovan, onda se mislilo da će mu se »skinuti glava«. Međutim, jedna konstruktivna, stalno dejstvujuća kritika je uslov kretanja napred, ona treba da znači to da ne postoji forum, ni pojedinac sve do najistaknutijih funkcionera koji ne bi mogao biti kritikovan. (Podvukla redakcija »Književnih novina«). Zapravo, jedna politika, ako želi da bude na visini, nužno je upućena da sama traži korektive, a ne da ih odbija kad joj se već nude. Razume se, mi moramo izgraditi takve norme da se ličnost poštuje.« (»Borba« od 14. maja 1967).

Izvinjavamo se čitaocima zbog ovolikog citiranja. Ali, na žalost, imamo posla s takvim sagovornicima koji će čak i za ove citate, odmah sutradan po izlasku našeg lista, reći da smo ih naveli sa zadržim namerama.

Očigledno je, dakle, i ovde se vraćamo na više puta ponavljani temu — da konkretna kritika, kritika konkretnih pojava i ličnosti ono što, u današnjem trenutku najviše smeta i bude u oč. Takvu kritiku, gotovo bismo mogli reći isključivo takvu kritiku telefonom angažovani skribenti automatski proglašavaju »kritizervom«. Pritom, njima ništa ne smetaju jasne i čvrste odluke Brionskog i sledećih plenuma SKJ, usmerene na otklanjanje etastičkih deformacija, pre svega, jačanjem demokratizma u partijskim redovima, gde istina postoji, i još zadugo će postojati, podređeni i nadređeni, osnovne organizacije i forumi, »redovi« i »generalne«, ali svi su oni pojednako odgovorni za ono što rade. Staviše, logično je, i u duhu čitave naše politike, da je odgovornost utoliko veća ukoliko je veća nečija funkcija. To je dosad bio, a biće i ubuduće, probni kamen čitave borbe mišljenja koja se naširoko vodi u nas oko puteva i ciljeva socijalističke demokratije, jer smo se, čini nam se, oдавно već saglasili da uopštena kritika nije — zato što je apsolutno neefikasna — nikakva kritika.«

3. Brojni su primeri da kodog napadne »Književne novine« postaje birokrata. »Kulturni panduri na delu...«, teza Bulatovičeva je primativna... »Ima tu plitke i neukusne demagogije najviše vrste...«, ili:

»...Nedavno je jedan čovek koji pretenduje da bude književni kritičar i da se smatra piscem napisao u novosadskim »Poljima« da unapred greje ruke na budućoj lomaci »Književnih novina«. Kako je on samo jedan »štrafić u mehanizmu sličnih mišljenja, ne sumnjamo ni u iskrenost njegovih želja, ni u prave namere njegovih sumišljenika. A ti njegovi sumišljenici su jedna inače i prilično moćna grupa u srpskoj kulturi, sa kojom se mi godinama rujemo, uz bezbrojne teškoće i nevolje. Ako bismo sudili po ovakvim jasno i glasno izraženim stavovima, moramo doći do zaključka da u našoj sredini postoje i takvi ljudi koji — proklamujući da su »istinski« opredeljeni za socijalistički demokratizam — sve ono što se ne uklapa u njihov lični interes žele da podvrgnu otvorenim i drastičnim administrativnim merama.« (Broj 312, »15 dana«).

Radio Televizija Beograd bila je takođe na udaru kritike »Književnih novina«. I kroz intervju Zike Lazića i Matije Bečkovića, kao i kroz komentare redakcije:

»...Šta mislite o materijalnom položaju naših pisaca danas?

Materijalni položaj pisaca kod nas je bedan. Hrabriji profesori bi trebalo da svojim đacima uz predavanje kako su pisci nekad u nenarodnom režimu gladovali, dodaju da pisci i danas, u narodnom režimu gladuju. To je istina. Mislim na one pisce koji ništa drugo ne mogu niti umeju da rade do ono za što su rođeni — da pišu. Pismenost u ovoj zemlji i materijalni položaj pisaca u ovoj zemlji nisu posledica siromaštva, već ogledalo nivoa onih ljudi koji rukovode kulturom ove zemlje. Jedan deo te odgovornosti treba da snose i oni pisci koji su savetovali takvu politiku ili je kao činovnici sprovodili. Normalno je da bude i među piscima siromašnih ljudi kao i drugde, ali ovde više nije reč o pojedincima, već o preziranim jednom od najsvećijih ljudskih poziva... »Da li pomišljate na pisanje za televiziju i da li smatrate da televizija može formirati svog pisca koji će raditi samo za mali ekran?«

Televizija uopšte, verovatno naša (beogradska) televizija sa ovakvom politikom — nikad. Fenomen televizije sistematski sam proučavao dve godine, prateći iz dana u dan domaći program. Laskam sebi da sam nešto i naučio. Ne govorim o informativno-novinarskom delu televizije, već o onom umetničkom. Još uvek nosim tri snažna utiska zahvaljujući trima ličnostima. To je, pre svih, Dušan Radović sa svojim emisijom »Na slovo, na slovo«. Slobodno se može reći da je to najbolje što je emitovano na malom ekranu. Zatim TV drama Brane Crnčevića i razgovori sa decom Matije Bečkovića. Sad, na svoje veliko iznenađenje, čitam da su sva trojica na indeksu. Televizija proteruje iz sredine najtalentovanije pisce, da bi pred državom bila čista, jer navodno oni su nešto zgrešili. Šta? Šta su zgrešili na svom poslu? Ništa. Ali za neke ljude sa televizije, važnost, to nije važnije. Oni samovoljno preuzimaju dužnost policije i brinu se da bezbednost države ne ugroze njeni naj-

darovitiji pisci. To se zove strahovlada mediokrateta«. (Intervju — razgovor sa Zikom Lazićem, broj 311, od 30. septembra 1967).

»...Da li vam je neko saopštio da se vaši tekstovi više neće moći prikazivati na televiziji? Ko? Neka samovoljna i protivustavna cenzura? Neki forum? Pojedinac?«

Niko. To je saopšteno urednicima pod zaštitom da mi ne kažu prave razloge. Još pre dve godine generalni direktor radija i televizije Zdravko Vuković pozvao je urednika programa za decu Dušana Radovića i naredio mu da me skine sa programa. Njegovo objašnjenje je bilo kratko i neprikosnoveno: »Matija Bečković je neprijatelj ove zemlje, špijun i diverzant. To je istina, ali tu istinu Matiji ne treba reći. Nadite neko objašnjenje! On ne mora znati zbog čega je skinut sa programa«. To su bile policijske informacije pre Brionskog plenuma. Posle Brionskog plenuma sam vraćen na program, uz odlaganja i sumnjičenja da sam policajac i to one policije koja je poražena na plenumu i zbog koje sam bio skinut prvi put. Posle Predloga za razmišljanje nastala je nova hajka. Iz jednog šireg skupa mene su izabrali za svog pacijenta. Na radiju i televiziji su otvorili slobodnu tribinu za razmišljanje o mojoj neprijateljskoj delatnosti. Bilo im je malo što su sve skinuli i zabranili. Učinilo im se da će se iskupiti za sve svoje gluposti i promašaje napadajući mene. Ne znam zašto im se čini da su oni nadležni za moj slučaj. Ili im se čini da sam stavljen van zakona pa su svi, bar za mene, kompetentni. Ništa što je upućeno meni ne smatraju uvredom. Ja sam neka vrsta manekena na čije prste oni lepe otiske trenutno najaktuelnijeg političkog zločina. Ubeđuju me da sam uhapšen. Ipak, ja sam bedan agent i neprijatelj kad za dvadeset i sedam godina nisam uspeo da budem obešen... »Slušajući vas, čovek ne može da se otme utisku da rukovodioci radija i televizije ne misle ni o čemu drugom sem o tome kako će vas progoniti.«

Vi ste me pitali za radio i televiziju. Mislim da je to i prirodno s obzirom na karakter vašeg lista. Međutim, postoji još čitav niz institucija i odgovornih ličnosti koje su na raznim mestima iznosili ovakve argumente. Ja nisam napravio ni jedan jedini vic, mada mnogo što šta može tako delovati. Iznosio sam činjenice. Znače, moj otac je bio četnik. Međutim, što sam ja više napredovao, to je i on pravo veću posmrtnu karijeru — u četnicima. Ako postanem nobelovac, on će postati — Hitler! A što se tiče vašeg utiska, sećam se jedne karikature na kojoj je nacrtan čovek koga jur policaici. Trčeci, čovek se okreće i dovika im: »Ako ovako nastavite, dobiću manju gonjenja...« (Intervju — razgovor sa Matijom Bečkovićem, broj 306, 22. juli 1967).

III sledeći tekst:
»Ni jedna emisija do danas nije ispraćena sa toliko žalosti kao »Hiljadu zašto« beogradskog studija.

Upravo u trenutku kada je bila najradije gledana kada je dostigla svoju punu uigranost i umetničku zrelost, neko je odlučio da je skine za uvek sa repertoara. Zašto?

To niko ne zna. Jer niko sa televizije nije smeo da preuzme na sebe odgovornost ni da se pojavi pred očima gledalaca sa bilo kakvim objašnjenjem. Da je to učinio, verovatno bi bio zasut kišom protivargumenata koje ne bi mogao savladati... »Predlažemo uvođenje nove serije pod naslovom: »Kada je birokratizam krojilo televizijski repertoar«. Glumce za ovu seriju neće biti potrebno tražiti izvan kuće u kojoj će se snimati.« (Hiljadu zašto« odgovornim na televiziji, broj 311/67).

III, sarkastična margina:
TV — Marksizam: »U poslednjem broju beogradskog ilustrovanog lista »Svet televizijski kritičar koji se potpisuje pseudonimom »gledalac« oštro je protestovao što Televizija nije do danas našla za shodno da emituje ni jednu emisiju posvećenu Marksu.«

Ovaj kritičar je nepravedno osudio televiziju. Do sada smo imali prilike da više puta vidimo emisiju o »Braći Marks« (TV marksizam 313/67).

Posle komentara RTB na tekst »Hiljadu zašto« odgovornim na televiziji, u odgovoru na taj komentar »Književne novine« pišu:

»...Prihvatajući načelo otvorenosti i slobodne diskusije i ne odbacujući mogućnost da se mnogi pogledi koje mi zastupamo ili koji se na stranicama »Književnih novina« kao slobodnoj tribini pojavljuju, razlikuju od pogleda drugih, »Književne novine« ne mogu da se ne upitaju zašto televizija nije našla za shodno da pred svojim višemilionskim auditorijumom odgovori na pitanje postavljeno u više navrata u našem listu. To pitanje glasi: s kojim pravom i ko, stavlja određene pisce na indeks, ko to skida njihove već gotove emisije, ko otkazuje sklopljene ugovore i na taj način deluje kao samovoljni cenzor, služeći se metodama i postupcima koje ni jedan pozitivni zakon u našoj zemlji ne predviđa? Nije li, možda, povodom broja »Književnih novina« u kojem je objavljena proskribovana beleška, televizija mogla da stupi u polemiku sa nama jednim ozbiljnim povodom i argumentom. I zašto se, dakle, umesto odgovora na pomenutu konkretnu kritiku, koja je sadržala sasvim konkretna imena naših pisaca koji su stavljeni na indeks, daje odgovor koji je, po našem mišljenju, samo efektivno poricanje svakog našeg prava na kritiku?«

Po odgovoru televizije (koga »Književne novine« nazivaju »utukom«) »Književne novine« kratko zaključuju:

»Ne upuštamo se zasad u dalju polemiku sa televizijom, uvereni da su čitaoci i gledaoci mogli da steknu jasnu predstavu o platformama sa kojih deluju i televizija i »Književne novine«. Neshvatljivo nam je jedino da Televizija nije jasno šta znači da su »Književne novine« slobodna tribina i iz kojih razloga se prigravara tim rečima. Moramo da kažemo da žalimo što to nije jasno ljudima koji rade u najfudicijarnijem medijumu javne reči koji bi, samim tim trebalo da bude najotvorenija i najslobodnija tribina.«

3. Kritika i opet kritika svega i svačega kod nas ogleda se i kroz naslove u kojima su često i najbeznačajnije glose servirane. »Sjajne perspektive glupe dece«, »Ozbiljno da se zamislimo«, »Beleška o korupciji«, »Dosedno protiv birokratizma«, »Banka protiv knjige«, »Protiv prevlasti birokratizma«, itd. Naslovi u rubrici »15 dana« iz broja od 23. 7. 1966, na primer, sračunati su da kritiku i kompromitaciju re detalje nego čitavu koncepciju odnosa u kulturi i ne samo u njoj: »Audijator et altera pars«, »Kidati sa starom praksom u

kulturi«, »Zašto bez obrazloženja« (o Fondu za unapređenje kulturne delatnosti), »Lepotica po republičkom ključu«.

U broju od 8. 1. 1966 jedna glosa hoće da bude »lenjinistička« (bar po varijaciji naslova: Lenjinove brošure o levičarenju), »Dečje bolesti samoupravljajca«.

Broj od 10. 12. 1966. (rubrika »15 dana«)
»Emisije treba razumeti«
»Nevojle sa Univerzitetom«
»Ciste ruke«
»Trgovina i kultura« (29. 10. 1966)
»Korupcija«

Broj od 12. 11. 1966. pun je napada: pokretači »Film. novosti«, pa sistem dohotka (»Učitelji škole i viškovi«) U istom broju štampana je i senzacionalistička zajedljiva beleška »Kockari samoupravljajući« i glosa »Štampana čovekova misao je roba kao svaka druga« i na kraju još jedan tekst »Demagogija politička diskvalifikacija i još štogod«.

U broju od 7. 1. 1967, pored moralističke glose »Zećici na socijalistički način«, pored napada na ekonomske stanarine, i odluku PTT da podigne poštarinu, štampana je vest koja registruje porast nepismenih. Protiv toga može se imati ništa. Ali u tekstu postoji i rečenica koja se ustvari okomljuje više na samoupravljajce kao i ona pomenuta glosa »Kockari samoupravljajući«, nego li na nepismenost. »U savetima sede ljudi koji sami ne umeju da pročitaju odluke koje su doneli«.

Broj od 21. 1. 1967. nastavlja:
»Spasimo Kinoteku«
»Doslavljanje«
»Bez plana i sistema« (o kulturnoj politici)
Kraj »Jazavca«
»Razrađen sistem«
»Neka jedu kolače«
(Ovaj cinički napis odnosi se na odlazak nezaposlenih na rad u inostranstvo).

IV

Ocene naše kulturne situacije i kulturne politike

I. »Književne novine« su permanentno nezadovoljne stanjem u kulturi. Pišu protiv »ukidanja« Hadžićeve kabare-kafane »Jazavca«, protiv smanjenja dotacija »Praksisux«, protiv užarenosti kulturnih spomenika od strane samoupravljajca, protiv monopola i klanova, itd.

U broju od 21. 1. 1967. godine pruža se alarmantna potpora madrigalistima: »Rekvijem za madrigaliste«. »Književne novine« uopšte vole da spavaju. Tu svoju »spasilacku« funkciju obično nagoveštavaju bombastičnim naslovima. »Spasimo zagrebačku školu crtanog filma« ili »Spasimo Kinoteku«.

Povodom Teza o daljem razvoju i reorganizaciji SK, između ostalog se kaže:

»...Kulturnim radnicima ove zemlje pripada ta čast da su oni među prvima postavili kriterijume socijalističkog humanizma i individualne socijalističke svesti, i kao putokaz za akciju i kao merilo pri ocenjivanju akcija drugih. Savez komunisti Jugoslavije obezbedio je punu slobodu kulturnog, umetničkog i naučnog rada. Obezbeđujući tu punu slobodu, Savez komunisti je postao ne samo nosilac borbe za demokratiju u oblasti kulture nego i garantija da će se sloboda kulture sve više i više obezbeđivati i da će radni ljudi koji stvaraju kulturu u ovoj zemlji biti i oni koji odlučuju o njenoj sudbini...« (Broj 301 — 15 dana)

Dalje, u istom tekstu se govori o tome »da su kulturni radnici ti čija je obaveza pred društvom da kreiraju celokupnu politiku...«

2. Pišući protiv poplave šunda, protiv izvesnih institucija, protiv porasta nepismenosti, protiv kockarnice, protiv ekonomizma i tehnokratije »Književne novine« kritikuju niz neprofesionalnih i perifernih pojava što se manifestuju u sistemu a ne pružaju nikakvu stvarnu podršku onim pozitivnim naporima za reformom i kulturi) čine sve šta mogu da bi stvorili kod svojih čitalaca uverenje o besmislenosti svih napora našeg društva u pravcu daljeg razvoja kulture na bazi principa dohotka i samoupravljajca.

U tekstu »Humanizacija cilji socijalizma«, konstatuje se »između ekonomije i kulture u našem društvu, trenutno postoji oštar sukob...« U tekstu se kaže da gube iz vida oni koji se u toj diskusiji, (misli se na ekonomiste), pozivaju na Marksa, da Marksovo učenje predstavlja kritiku političke ekonomije građanskog društva i da Marks kada govori o položaju kulture, o ekonomskim zakonitostima koje njom vladaju »to tretira kao jednu od karakteristika građanskog društva.«

Pledirajući zatim da kritike »ekonomizma...« zaslužuju punu podršku ne samo kulturnih radnika nego svih prosvetiteljskih ljudi u našoj zemlji, »Književne novine« zaključuju: »Tužno je što se nalazimo u situaciji da dokazujemo opšte-poznate istine, da se borimo za stvari koje smo mislili da smo davno izborili...« (311/67)

Zećići da budu prisutne »Književne novine« prate kulturne događaje i razgovore kulturnih radnika o društvenom položaju i aktuelnim problemima kulture. Komentarišući neke od skorašnjih razgovora kulturnih radnika između ostalog kažu:

»...Diskusije su, očigledno, sve u svemu, došle na pravi teren i počele da se vode na pravi način. Sami kulturni radnici, i to najugledniji među njima kao i svi ostali, zalažu se za što bolje usklađivanje onoga što kulturne institucije daju sa stvarnim potrebama društva, sa onim što naša sredina i naše vreme od kulture traži. Pod tim se naravno ne podrazumeva kao osnova vulgarni zahtev »tržišta«, tj. zahtev najnižeg ukusa i neznanja, nego ono što konstituisani samoupravni organi tog društva procenjuju kao potrebe i mogućnosti svoje sredine.«

1) »Ako se uporede besmislene investicije na drugim sektorima delatnosti, od privrede do sporta, onda može da se ustanovi... da se u kulturi investiralo mnogo manje nego što bi ona po svome društvenom značaju zasluživala... U tom slučaju slika naše kulturne situacije postaje i realnija, pa, ako hoćete, i mračnija... Međutim, to je tema za sebe.« (broj 292 »Jedna ocena naše kulturne politike«).

Komentarišući jedan Vukosavljev razgovor sa piscima »Književne novine« pozdravljaju intencije i napore da se razumeju prilike ali zaključuju »Ostaje... da se sa razumevanja pređe na dela, sa platonske podrške na stvarno rešavanje problema«. (Tu nevericu koja je redakcijski stav, potvrdjuje i komentar u rubrici »Onako uzgred«, na istoj strani i u istom broju: »Prelazak na dela sa reči, važi za reči revolucionarnih pesama«).

đine i našeg daljeg razvitka. Naravno, ono što je izvan tih kulturnih, dakle idejnih, etičkih i estetskih opravdanih interesa i potreba — to još nije dovoljno jasno, precizno i glasno rečeno — treba podvesti pod najrigoroznija merila tržišne ekonomike. S tim da sünd i kič u svim oblastima, stranu propagandu, beslovesne stripove i sličnu »literaturu« lažnu narodnu muziku i sav ostali talog jedne civilizacije koja je u burnom razviku i podložna raznim štetnim uticajima, treba skupo da plaća onaj kome je do toga stalo. Dakle, porez na nekulturu: porez na lažne vrednosti.

U tom kontekstu, uzgredna i temperamentna formulacija jednog predanog i ozbiljnog kulturnog radnika već je, na žalost, zloupotrebljena i pretvorena u antikulturnu parolu dana (krupan naslov u jednom listu!) koja bi trebala da se odnosi — po ovakvom načinu mišljenja — na kulturu kao takvu: »Za najbrutalnije ekonomske odnose!« (Kad neko, u vezi sa kulturom, ovakvu reč, sočnu i vrlo jasnog značenja, smatra pogodnom parolom, idejnom vodičom, onda govori sam o sebi — od popa i beseđa). Ovakve interpretacije, izgleda, treba smatrati neizbežnim zlom, ostatkom jednog primitivnog načina mišljenja, od koga se, na sreću, oslobađamo. Od faze kada se s jedne strane davalo bez ozbiljnog udubljanja u stvar iz budžeta onoliko »koliko je neophodno«, što je nekad značilo korice hleba, nekad kolač, a nekad goru koju, i kada se s druge strane počelo naučnicima, pozorišnim prvcima i konceptmaistorima da meri »učinaka«, polako se udaljavamo. Naziru se rešenja koja bi značila da ono što mu treba, kao deo naše kulture i naše budućnosti, društvo finansira po svojoj volji, a ono do čega mu nije stalo, i ne treba da mu je stalo, izloži zakonima života, s tim da ga plaća ko misli da mu je i to potrebno«. (Broj 317 — OKO NAS DANAS).

3. Ovaj list je posebno opsednut fikcijom pojedinaca i grupa političkih »moćnika« i »klanova« koji vladaju našim društvenim životom. To je prisutno u člancima o Crnjanskom, u intervjuu sa Bečkovićem, u članku o ukidanju Odeljenja za filozofiju Instituta društvenih nauka, u komentaru povodom dodeljivanja Sed-

mojske nagrade za književnost, i frontalnom napadu na sve koji su se tim povodom usudili da kritikuju »Književne novine« i sl. Jedan od karakterističnih primera je i članak »Sudbina PRAXISA« u broju 306. Između ostalog tu piše:

»Praxis« je ko zna po koji put tokom svog četvorogodišnjeg izlaženja doveden u situaciju da se ugasi pošto nema materijalnih sredstava za dalje izlaženje... »Praxis« se afirmisao kao jedan od najboljih jugoslovenskih časopisa... negujući punu slobodu diskusije Praxis je bio otvorena tribina sa koje su se slobodno izražavala sva humanistička opredeljenja, filozofska shvatanja... Bez obzira na to da li se u većoj ili manjoj meri slažu ili ne slažu sa stavovima redakcije Praxis svi javni radnici u ovoj zemlji imaju moralnu obaveznu da ne dozvoje nje-govo privremeno ili trajno obustavljanje. Staviše, njihova je dužnost da se založe za to da se Praksisu omoguće materijalna sredstva koja će mu obezbediti izlaženje — kao i tolikim drugim listovima i časopisima u našoj zemlji. A takva obaveza postaje utoliko veća, ukoliko je slučaj Praksisa, ustvari igra oko Praksisa iza koje stoje neki drugi, prilično problematični, motivi«.

Odluku žirija da ovogodišnju Sedmojulsku nagradu za književnost dobije Aleksandar Vučo, »Književne novine« su dočekale ostrim komentarom:

»Ovogodišnju sedmojulsku nagradu za književnost dobio je, kao što je poznato, Aleksandar Vučo. Ovo je samo jedan beoćug u lancu čitavog niza problematičnih odluka koje razni žiriji prema neuhvatljivim (ili isuviše uhvatljivim) ključevima donose delec nagrade i zvanom i nezvanom. Neposvećeni su živeli u zabludi da nagradu za životno delo dobija pisac izuzetnog značaja. Aleksandar Vučo postao je pisac izuzetnog značaja blagodarci nagradi za životno delo...«

...Jer ko je to dodelio nagradu za životno delo Aleksandru Vuču, piscu koji za sobom ima jednu jedinu dobru knjigu dečijih pesama i čitav niz literalnih promašaja, piscu koji ima društveni ali nema literarni ugled? Ko je taj ko je predložio Aleksandra Vuča za dobitnika ove nagrade, kada su bile na primer istaknute kandidature Miloša Crnjanskog i Velimira Živoji-

novića — Massuke? Ako u Srbiji nije postojao pisac koji svojim delom, po oceni žirija, zaslužuje nagradu za životno delo, onda je žiri to imao da konstatuje i nagradu za životno delo ne dodeli! Šta je sa kritičarskim savestima ljudi koji su glasali za ovaj sanjivo-umorni predlog o nagrađivanju jednog većito umornog pisca?

Pa ipak, možda ova nagrada dolazi u pravi čas, možda je dobro što je donesena ovakva odluka. Sve ono što se pretpostavilo i nagadalo o zakulisnim dogovoranjima prilikom dodeljivanja nagrada — dobilo je svoju rečitu potvrdu ovim postupkom ovog žirija. Možda je trebalo dodeliti jedanput i ovakvu nagradu — da bi se javnost konačno zapitala ko je taj koga nagrađuju? I koje je to delo koje se nagrađuje? I ko su oni koji se obmanjuju?...

...Jer, u tom kadrovskom rasporedu i leži cela suština spora. Savez književnika Jugoslavije je jedna od retkih kulturnih institucija u kojoj Oskar Davičo i njegov klan nemaju više odrešene ruke (gde su lanjski snegovi?) i gde se njihovo mišljenje ne prima više kao poslednja reč svemogućeg. Dok je tim istim i ovakvim Savezom književnika rukovodio Aleksandar Vučo, i stavljaio ga u službu privatnih interesa određene grupe pisaca starao se o plasmanu njihovih knjiga u inostranstvu (pa i svojih sopstvenih) po svome ukusu određivao delegacije koje će Savez predstavljati u inostranstvu, izdavao antologije svojih prijatelja o trošku društva i Saveza književnika dotle je objektivni i pravdoljubivi Oskar Davičo smatrao da je u književnom sindikatu sve u redu. I da je sve najbolje u najboljem od svih mogućih svetova. Danas, kad se situacija izmenila, kad su književna udruženja prestala da budu zastupnici privatnih i postala branitelji opštih interesa pisaca, kad su postala jedna vrsta sindikata (a šta jedan klasnosvesni proleterski intelektualac može imati protiv sindikalnog udruženja?), sve češće se čuju glasovi nekadašnjih moćnika u Savezu da su takva udruženja prevaziđena pošto ne posluju više po njihovom kalupu. Sigurno je da u njima nije sve idealno i da bi mnogo šta trebalo usavršiti i popraviti. Ali, to se ne može postići krstaškim pohodom, proklamujući sveti rat i regrutujući svoju vojsku među »krštenim« jaričima. Tim pre, što mnogo

toga što nije u redu u Savezu i u pojedinim udruženjima predstavlja ostatke vladavine istog onog klana koji se sada svim silama bori protiv profesionalnih književnih organizacija. (Broj 305/67, Nagrada je tu a delo)

»Klan se uzburio. Klan javno reaguje. Klan je uvređen i ogorčen. »Književne novine« načinile su neoprostiv greh jer su dovele u sumnju opravdanost nagrade za životno delo Aleksandru Vuču. »Književne novine« nisu pristale da veruju da ciklus romana, čija se radnja završava u proleće 1945. godine, predstavlja »najveće romansijsko platno koje u svojoj savremenosti imamo!« »Književne novine« smatraju da A. Vučo svojim delom ne zaslužuje nagradu za životno delo, ili da je zaslužuje u onoj istoj meri u kojoj još desetak pisaca koji imaju sedamdeset godina i koje nikome pametnom ne pada na pamet da nagradi samo zbog te činjenice. Histerične reakcije na komentar »Književnih novina« pokazale su opravdanost sumnje da je Vučo nagrađen nagradom za književno delo ne zato što je kao pisac značajan nego što je klanu poslušna. Jer, argumenti kojima »Večernje novosti« i »Borba« napadaju naš list rečito govore da pisci tih članaka i sami nisu ubeđeni u izuzetnu vrednost književnog dela koje zastupaju: oni napadaju »Književne novine«, a ne brane Aleksandra Vuča, koga, uostalom, nije ni napadao niko.

Klan ima svoje rešnosne naredbodavce, ali i još rešnosnije naredboprince i pretorijance. On uvek može da nađe nekoga ko će na osnovu nečijih instrukcija da napiše kakav hoćete članak, ili da ga samo snabde svojim potpisom...

...svima je recimo, poznato da je »Raspust« preveden na engleski putem aranžmana koji je napravio Savez književnika Jugoslavije sa engleskim izdavačem, i to kada je generalni sekretar Saveza bio Aleksandar Vučo, a kada je na čelu Komisije za kulturne veze sa inostranstvom stajao niko drugi nego Marko Ristić! Kao što je, isto tako, poznato da su se prevodi Vučovih knjiga uglavnom prodavali u Beogradu i time doprinosili afirmaciji naše književnosti u inostranstvu. Toliko za naivne, koji veruju da se naša knjiga u inostranstvu plasira samo, i uvek, blagodarci njejoj literarnoj vrednosti ili na osnovu ličnog izbora prevodiotečev...« (Broj 306 — 15 Dana »Osinje gnezdo«)

PREDAVANJE O JANKU VESELINOVICU, koje sam pre izvesnog vremena održao na Kolarčevom narcišnom univerzitetu, u okviru seminara »Problemi razvojnog puta srpskog realizma od Jakova Ignjatovića do Radoja Domanovića«, donelo mi je poznanstvo sa Jelicom Grozdanovićkom, kćerkom Jankove sestre Mileve, a ona me je upozнала sa svojom starijom sestrom Darinkom Marjanovićevom.

Iako je 14. juna 1905. g., kad je umro Janko, imala tek pet godina, Darinka je dobro upamtila svog slavnog ujaka, a mnoge pojedinosti iz njegovog života čula je od drugih članova porodice i od njegovih prijatelja i poznanika. Dok sam slušao njeno živo i zanimljivim digresijama protkano pričanje o Janku, bio sam zadivljen svežinom i vitalnošću ove omalene crmpuraste starije žene, obdarene izvanredno preciznim pamćenjem i retkom sposobnošću da o svemu pripoveda epski široko i emotivno, upravo onako kako je to umeo i njen ujak.

Jankov praded po materi Teša, sveštenik u selu Badovincima, sklonio se za vreme ustanika u Rumu, i tu mu se rodio sin Nikola, Jankov ded, koji je takođe bio sveštenik, čuven po izvanredno lepom pevanju. Nikola je ostao udov kad je njegovoj kćerki Jelki, kasnije Jankovoj majci bilo četrnaest godina. Bio je prilično bogat, tako da joj je mogao dati u miraz šest stotina dukata.

Jankov otac Miloš rodio se u Crnobarskom Salašu, u zemljoradničkoj porodici. Nižu gimnaziju učio je u Šapcu, zajedno sa Stojanom Novakovićem. I on je osobito lepo pevao, zbog čega je otišao u bogosloviju. Po tadašnjim crkvenim kanonima, morao je posle završene bogoslovije da neko vreme provede kao učitelj. Učiteljevao je u Zvečki kod Obrenovca, u Obrenovačkoj Banji, pa u Crnobarskom Salašu, gde mu se 13. maja 1862. g., rodio sin Janko. Kad je rukopoložen za sveštenika, Miloš je najpre služio pri Badovinačkoj crkvi, a zatim je dobio glogovačku parohiju, kojoj su, pored Glogovca, pripadala sela Crna Bara, Salaš, Sovljak, Banovo Polje i Klenje. Od miraza koji je Jelka donela, Jankovi roditelji su kupili zemlju i sazidali kuću u Glogovcu, koju su vremenom proširivali. Prema ulici je bila jedna prostorija određena za dućan. Njega je držao Jankov srednji brat Milutin, koji je, zbog slabog vida, prekinuo školovanje. On se starao i o očevu imanju. Dok je bio u vojsci, u dućanu ga je zamenjivala majka. Iz ovih činjenica proizišle su dve netačnosti u Jankovoj biografiji: prva, da mu se otac, pored svešteničkog poziva, bavio i zemljoradnjom, i druga — da mu je majka držala dućan.

Sačuvana je jedna fotografija maloga Janka s roditeljima, iz vremena kad je bio u II razredu gimnazije u Šapcu. To je jedina fotografija s likom njegove majke; ona se više nije slikala, jer je izgubila najstariju kćer Katarinu, koja se školovala u Beogradu. Janko, koji je dar za pevanjem nasledio i od majke i od oca, bio je dobar pevač, ali nije hteo da ode u bogosloviju, kao što je to učinio njegov stariji brat Stevan. Koliko je voleo pevanje, vidi se iz sledećeg događaja. Bilo je prošlo tek četrdeset dana od smrti njegove sestre Katarine, čija se smrt u porodici mnogo žalila, kad je sa bratom Stevom došao u goste rođacima u Bogatić. Svi su se obradovali njegovu dolasku i okupili se oko njega, a on je, razdragan, počeo da peva. Brat Stevan je čupao kosu od ocajanja i preklinjao ga: »Jašo, šta će reći-mama kad čuje za to?« Medutim, on je odgovorio: »Šta će reći! Ja ću svoju sestru žaliti do groba, ali bez pesme ne mogu!«

Janko se s jednim drugom maskirao pomoću svećom nazaravljene tacne u crnca. Kad je video kako je njegov drug ispaio smešan, rekao je: »Ja neću da budem takav glumac!« Ali on je pozorište mnogo voleo, i kao đak Učiteljske škole u Beogradu nije propuštao gotovo ni jednu predstavu. Govorilo se da je bio zaljubljen u glumicu Velu Nigrinovu. Medutim, oženio je kao mlad učitelj u Svilevli seljankom. Njegova žena Jovanka, vitka crnka, lepih očiju bila je iz dobre kuće, poreklom od Luke Lazarevića, a ujak joj je bio vladika Nikanor Ružičić. Janko se oženio iz ljubavi, protiv volje roditelja, ali u braku nije bio srećan. Jovanka je bila ljubomorna, ne bez razloga, jer su za njim mnoge žene ludovale.

iz starih dana

JANKO VESELINOVIĆ U PORODIČNOM PREDANJU

JEDNA DOSAAD NEOBJAVLJENA FOTOGRAFIJA JANKA VESELINOVICA

Ona nije imala ni razumevanja za njegov književni rad. Rastali su se, ali se nisu razveli, jer to nije dopustio njegov otac. Jovanka je živela kod svekra i svekrve u Glogovcu, a Janko u Beogradu.

Janko je bio poznat po dobroti i darežljivosti. Osobito je mnogo voleo decu. Kad bi dolazio roditeljima u Glogovac, seoska deca bi ga presretala i zaustavila kola, a on ih je uzimao k sebi u kola i darivao ih bombonama. Starijima je davao duvana. Nekom slepom deda-Simeunu iz Glogovca kupio je štap da bi se lakše kretao. Svoju kćer Persidu Janko je mnogo voleo. Ona je Darinki pričala kako se s njim otmimala oko jedne fotelje u kojoj je voleo da se odmara posle ručka. I jednom joj je rekao: »Pepo, čim tajka dođe do para, kupiće još jednu takvu fotelju, pa da se oboje odmaramo!«

Krajem aprila 1905. g. Janko je došao u Niš da poseti svoje dve sestre — Hristinu i Milevu, koje su stanovale u blizini crkve, gde su im muževi služili kao sveštenici. Darinka se živo seća te posete i tadašnjeg Jankova izgleda. Mlada sestra s kojom se igrala uzviknula je: »Uja Jaša!« Po svome običaju, Janko je bio ostavio kola podalje od kuće kako bi ih iznenadio. Bio je visok i stasit čovek, du-

bokih zalisaka, tada već vidno oronuo. Imao je na sebi odelo braon boje, sa crnim šešivom s velikim takozvanim »republikanskim« obo-dom. Preko ruke je nosio ogrtač, a oslanjao se na višnjev štap. Na nogama je nosio cipele od lake materije, jer su mu noge već počinjale oticati, a srce mu je otkazivalo poslušnost.

Janko je ovoga puta ostao u Nišu desetak dana, ali je još na dan dolaska po podne pao u postelju. Kad je jednom sestra Mileva ušla u sobu i oprezno prišla njegovoj postelji, on joj je rekao: »Sestro, otvori prozor da bi se nadišem svežeg vazduha!« A kad ga je ona poslušala, pa prišla da vidi koliko su mu noge otekle, primetio je: »Sejo, ostavi — to je zemna trulež, a tvoj će Janko većito živeti!« Sestra je pobegla iz sobe, jer nije mogla da zadrži suze. Drugom prilikom on je Milevu zamolio: »Ajde, sejo, da zapevamo onu iz »Dide«, koju si ti pevala — »Osu se nebo zvezdama!« Ona je počela da peva, ali su je suze savladale; on ju je prigrlio i počeo je ljubiti, ne dajući joj da plače. Teško bolestan, Janko je otišao očevoj kući u Glogovac, gde je uskoro umro. Sahranjen je u Glogovačkom groblju.

Živoimir Mladenović

Vladimir V. PREDIĆ

Tri praške pesme

Molitva u hramu svetog Vita

Bože detinjstva
Ako sve više bivamo beskrvni
Ko uzaludne voštanice
Ko sveta voda
Po besputnim hramovima tvojim
Ko davni
Već zaleđeni odsjaj tvog lika
Od kog se opostismo
Prvim zagrljajem
Gorčinom poljupca
Bože detinjstva
Ako nas niko više ne štiti u tami
Od zlih duhova i strašnih priča
Ako ne verujemo više
U postelje detinje
U anđele i vile
U nebesa tvoja čista
Bože detinjstva
Ako niko više u srcu ne kleči
Ako se niko više tvojom izdajom ne leči
Ako su puste naše bogojavljenjske noći
Bože detinjstva
Tad smerno ti se molim
Budi čovek
Izli na nas pogrđe i psovke
Izdaja za izdaju
Bože detinjstva
Tako ti se molim

Jutra u tvom domu

Ta iznenadna jutra
U tvom domu
To konačište drevnih
Sledenih osmeha Pšemisloviča
Nad tvojom zlatnom
Ušnulom glavom
Konačno
Tvoje ruke preko pokrivača
I osmeš buđenja
Na tvojim toplim
Husitskim usnama
Bože
Ta iznenadna jutra
Taj Svetoviđski toranj u tvojim očima
Dok tražiš moju ruku
Ispod pokrivača

Molitva pod fenjerima

Koliko još
Samo korak do tebe
Samo uporne
Već obnevidele mi ruke
Milada
Koliko još
Samo sneg tvoje kose
Sve gušći
Uporniji
Pust
Milada
Koliko još
Samo u snu
Tvoje noge detinje
Bose
Milada
Koliko još
Samo dah
Samo raskorak
Samo nebo
Samo grubih zvezda
Kamen pust
Milada
Koliko još
Samo kamen
Kamen
Kamen
Sve beznadežnja
Molitva je moja
Milada
Grobnu ti se molim
Svu noć divlja
Tvoje kose
Snežni pramen

Prag, avgusta 1967.

Austra Skujina

Utopija

Doći će vreme — i pustinja će postati
zelena oaza,
i tropska prostranstva će se čuvati
samo u arhivama
i kartotekama
prohujalih stoleća.

I plavi cvet
romantike
zgaziće donovi gradova...

Svi će imati dovoljno hleba
i vremena za stihove
o komplikovanim mašinama,
i transplanetarnim brodovima,
i hemijskom sastavu
ljudskih osećanja
(ako ih uopšte bude).

Ali
u pustinji neće biti mesta
za njenog siverena — lava,
i izumreće tigrovi u bedi,
kao što danas ljudi,
čeznući za srećom,
umiru
od tuge.

Kao krik ptice

Ponekad život je strašan,
kao krik ptice
u oluji kasne jeseni.
I bolno rane
kame hladnih pogleda,
ali nekad je strašniji bol
slučajne nežnosti.

Sto se vas tiču
duge satkane od rose
na prstima jutra,
i što kratko proleće ljubavi
zamenjuje duga zima tuge,
i što je hromu mačku
pregazio automobil.

Možda je
samo senka trepavica
saznala
da zvezda koja pada
može biti lepa.

Ne pitajte je — ona je nema.
Bolno rane kame hladnih pogleda.
Ali to nije ništa...
Nekad je bolniji
osmeh...

Kao krik ptice
u buri kasne jeseni
odlazi život.
A srce?
Njega je lako sačuvati
u spiritusu.

Poslednja pesma

Na tom svetu meni pripada
samo otrcani kaput
i pesma prkosna.

Ja uzimam
sve što mogu uzeti
u letećem ritmu dana,
i radujem se
sundevom sjaju
na rebrima kuća
čije srce
gori
kao prozori u noći.

Ja nemam zlata
valjda zbog toga
što imam samo jedan džep
i taj pocepan...

A slava?
Be, fraka je teško postići...
A ljubav?
— Ona je poetiza
kojoj je strana beda mojih stihova
i čudne izlomljene strofe,
što škripi, kao seljačka kola
i natovarenc mojim danima
idu na zapad.

Ja znam
uskoro će se završiti ta šala
koju, ne znam zbog čega
nazivati životom.

Vreme je da tačkom prikujem poslednje stihov
stihove o tome,
kako je lepa bila zemlja
i proleće nad prebudenim poljima
i kako je topline pucketala vatra
na rasrščima
gde su se grejale
bezprizorne,
rumene devojčice
i ja.

U poslednjoj pesmi
reći ću reč, koju nikad nisu izrekle usne
(samo ponekad oči),
reč skrivene
u mom starom kaputu,
i mojoj mrvini,
i mojoj bedi,
i što je bilo, neće večito trajati.

Preveo Branko VUKOVIĆ

AUSTRA SKUJINA letonska pesnikinja — rođena je 1909. godine, u porodici šumara. Rano je počela sama da zarađuje hleb i da piše stihove. Radila je kao raznosac pošiljki i daktilografkinja, i istovremeno je učila večernju srednju školu, a zatim je otpočela studije prirodnih nauka na Univerzitetu u Rigi. Čita Hajnea, Vitmana i Hafisa. Oduševljava se slikarstvom Pola Gogena. Aktivno učestvuje u radu letonske socijal-demokratske partije, ali je napušta, razočarana, verbalizmom njenih levičarskih lozinki. Njeni stihovi odražavaju sukob ličnosti i društva i protest protiv vlasti kapitala, u ime slobode ličnosti i stvaralaštva. U trenucima duševne depresije, jedne septembarske noći, 1932. godine, u 23. godini života, izvršila je samoubistvo, bacivši se sa mosta u Daugavu. Njena pesma je ostala nedopevana. Jedina knjiga stihova štampana je posle njene smrti.

LA BATTANA

Avangarda u Sloveniji

POSLE PANORAME svetske konkretne poezije (koja je objavljena u 12. broju) novi, 13. broj časopisa »La battana« donosi odsjaje te poezije koji su se javili na našem tlu, u Sloveniji. Prirodno je da je u Sloveniji avangardna poezija najlakše uhvatila korena u nas i to iz dva razloga. Prvo, kako to navodi Taras Kermauner u uvodnom eseju, kao reakcija na ekstremni moralizam bilo hrišćanskog bilo marksističkog tipa koji je propovedao neku vrstu »strašnog suda« na kojem će zli biti kažnjeni a pravedni nagrađeni; a zatim će zemljom poteći med i mleko i svi će živeti u sreći i zadovoljstvu. Drugo, jer je Slovenija prva u našoj državnjoj zajednici stvorila razvijeno industrijsko društvo u kojem su protivrećnosti između ideologije i prakse razorno delovale na stroge moralne norme i kod pojedinih pesnika uslovice rađanje gotovo potpune negacije svih ranijih vrednosti. Oni zahtevaju da se poezija odvoji od plitkog moralisanja, od fraziranja ili od lažne Arkadije i da se sa životom stopi u jednu nedeljivu celinu, to jest da se integriše u industrijsku civilizaciju. Slovenački avangardni pesnici, kako to tumači Kermauner, »prihvataju tehnicistički izraz ne zato da bi se prividno identifikovali sa svetom tehnike i da bi, zatim, taj svet što potpunije iznutra demolirali, da bi njegove postavke doveli do apsurda i na taj način razotkrili njegov neljudski karakter, već je njihova identifikacija sa tim svetom iskrena i bezrezervna«.

Pokušaj da se čovek poistoveti sa industrijskom civilizacijom rada različite umetničke pravce u drugoj polovini XX veka, od pop i op-arta preko hepeninga do konkretne poezije, koja teži ka vizuelnosti poezije, ka njenom svedenju na jednu od varijanti optičke umetnosti. U ovoj panorami slovenačke avangardne poezije takve se tendencije naziru u poeziji Francija Zagoričnika čije smo prethodnike Gerharda Rima, Franka Verdija, Luidi Fera, Emeta Villiema i druge »videli« u prošlom broju časopisa. Sličnom se tehnikom služi Milenko Matanović kao i Matijaž Hanžek koji, međutim, svoja

istraživanja usmerava uglavnom ka izvesnim oblicima pop-arta.

Najveći i, rekli bismo, najpoetskiji od ovih pesnika koji je, međutim, veoma blizak tradicionalnom poetskom izrazu (ta »konzervativnost« je možda i uslovlila ovakav naš sud) je Tomaž Salamun koji svojoj poeziji daje privid ankete o pesnikovu biću, odgovara na pitanja kojim nas zasipaju ispitivački javnog mnjenja i, na taj način, stvara izvesnu vrstu poezije apsurda koja reprodukuje besmislenost jezika današnjih sredstava masovne komunikacije kao i glupost masovnih predrasuda. Rekli bismo, ipak, da on taj svoj jezik namerno ne karikira, već jednostavno poetski oblikuje jedan apsurdni svet, uklapa ga u svoje pesničke norme, preobražava ga svojim preživljavanjem. Zato ne bismo insistirali na kritici koju njegovo delo neosporno nosi u sebi, već bismo samo istakli da je on pesnik jednog čudnog i pomalo stranog shvatanja sveta.

Tandem I. G. Plamen i M. Pogačnik (pesnik i slikar) reklo bi se da stoji na pola puta između Salamuna i Zagoričnika. Najveća novina je u tome što ta dva umetnika zanimljivo spajaju reč i sliku i daju svom radu pečat izvesne originalnosti. Zanimljivo je i poetska kritika Marka Pogačnika pod naslovom »Frölich-Moscon« kojom se panorama slovenačke avangardne poezije završava.

Kao i prošli put i sada bismo ovaj prikaz završili pitanjem kuda vodi ta poezija? Naše rezerve u odnosu na tu vrstu poezije izrazili smo već ranije, a sada bismo naveli završnu misao iz uvodnog eseja Tarasa Kermaunera: »Budućnost ove literature koja više niti nije literatura već pokušava da bude izraz modernog društva teško je predvideti. Možemo ipak da kažemo — bar što se tiče slovenačkih uslova — da ona označava raskid sa tradicionalnom slovenačkom istorijskom strukturom i stvaranje jedne nove strukture, antimoralističke i ne humanističke u odnosu na eshatološki moralizam. A šta će ona u stvari postati, na to pitanje samo budućnost može da odgovori.«

Srdan MUSIC

DIALOGI

Vodušek — naš savremenik

IZBOR CELOKUPNE Voduškove poezije koji donosi knjiga »Izabrane pesme« označava u prostoru i vremenu savremene izvanredno žive slovenačke lirike nesumnjivo značajan čin, kaže u decembarskim »Dialozima« Herman Vogel u svom eseju »Put kroz poeziju Boža Voduška«. Naime, ono što je Vogel želeo da objasni jeste pitanje Voduškove aktuelizacije danas, njegovo mesto u savremenoj slovenačkoj pesničkoj reči i njena povezanost sa izrazom posleratnih pesničkih generacija (Strniša, Zajc, Taufer, Salamun i dr.).

Među onim odcjcima koji su izazvani pojavom Voduškove »Ođčaranog sveta« posebnu pažnju su zaslužila dva: stavovi Brnčiča i France Vodnika, koji su objavljeni 1940. godine. Brnčič je odmah priznao da Vodušek otvara novi put slovenačkoj poeziji, sa čim se i Vodnik složio, mada nije mogao da prihvati elemente narcisoidnosti niti Voduškov pesnički izraz. Ove dve poruke govore da je odziv na »Ođčarani svet« bio pre svega misaono filozofske prirode i svetovnog pogleda na svet. Naime, Vodušek je svojom poezijom u tridesetim i četrdesetim godinama ušao u slovenački pesnički prostor pre svega misliju koja je svesno potvrđivala svoju poetiku i estetiku. Ovo pesničko nastojanje obično je kazivano rečju deromantizacija. A kako je glavni tok posleratne slovenačke lirike većim delom okrenut radikalnoj delirizaciji, samo se po sebi razume da se Voduškova poezija time ponovo aktuelizira, da se njegovu poruku obnovila i intenzivirala, da njegovo prisustvo u slovenačkom pesništvu nije više samo u misaono idejnom i jezičkom (poetika i estetika),

već sve više i u unutrašnjem stvaralačkom smislu ispostavi.

Zanimljivo je da dvadeset godina posle izrečenih sudova Brnčiča i F. Vodnika imamo i danas ista opredeljenja među mladim kritičarima (Jan Kos, Katka Salamun, Filip Kalan, Mitja Mejak i dr.).

Dok je drugi deo svog eseja o Vodušku Herman Vogel posvetio uglavnom estetskoj analizi njegove poezije i njegovog sveta, u završnom poglavlju je sumirao stavove stavlajući akcenat na pitanja postavljena u početku. Gde su uzroci, kaže on, da se Voduškova lirika u poslednje vreme izvanredno aktuelizirala i da je našla svoj najstvarniji kontinuitet u najnovijoj slovenačkoj poeziji? Ti uzroci koji se otkrivaju u Voduškovo pesničkoj poruci pokazuju da na osnovu njih možemo da konstatujemo da je njegova poezija savremena baš zato, što izražava savremenu čovekovu mučninu i čitav niz drugih tema kojima se pridružuje najsa vremenijem slovenačkom pesništvu. Među ovim temama su najglavnije: anonimnost sveta i sudbina pluralnog pesničkog subjekta u njemu; igra kao načelo ili kao preovlađujući odnos; destrukcija samog sebe; čitav niz čovekovih egzistencijalnih osećanja: strah, užas, nesmisao; reifikacija: među predmetne se uvode jednaki odnosi kao među ljudje; odi-sejski motiv, odnosno tuđinstvo.

Naravno, Voduškova pesnička poruka je mnogo bogatija, ali ovo su glavna raspoloženja njegove poezije. Zbog njihove prisutnosti u današnjem svetu, prirodno je, što Voduškove pesme možemo ubrojati među one koje o nama danas najviše govore.

Ljubša ĐIDIĆ

IL PONTE

Savremeni italijanski pisci

KRITIČAR PIERO DI TOMAZO objavio je u izdanju rimskog »Ateneuma« zanimljivu knjigu eseja o savremenim italijanskim prozaistima. U njoj je okupio tekstove koje je u vremenu od 1957. do 1965. objavio u časopisima »Belfagor«, »La Rassegna della Letteratura Italiana«, »Il Ponte«, »Dimensioni«, »Letteratura« itd. Kompozicija knjige ipak pokazuje da se ne radi o zbirci eseja već o organizovanoj i celovitijoj studiji o savremenoj italijanskoj književnosti. Autor je knjigu podelio na dva dela od kojih prvi sadrži obimnije i ozbiljnije literarne studije dok u drugom figuriraju pretežno skice.

Saradnik »Mosta« Duzepe Rozoto interpretira tu činjenicu u svetlu teškoće koje za svakog kritičara predstavlja pisanje o živom, aktivnom autoru: nepredvidive i ponekad česte metamorfoze koje se javljaju u produktivnoj liniji jednog pisca postavljaju pred njegovog kritičara pitanje: može li uopšte pokušavati da pravi kompletan »portret« pisca, ili treba da se ograniči na proste prikaze pojedinih dela, ili da traži neki srednji put između ova dva rešenja. Svestan te dileme di Tomazo je nastojao da omogući čitaocu jedno »čitanje u pokretu«, praćenje njegovog vlastitog kritičarskog kontinuiteta i zbog toga je uz sve tekstove doneo i podatke o njihovom ranijem štampanju u časopisima. U prvom delu koji sadrži »kritičke portrete« obrađeni su Frančesko Jovine, Elio Vitorini, Cezare Pavese, zatim Brankači, Desi i Testori. Tu je di Tomazo pokušao da da jednu manje ili više celovitu i dovršenu raspravu o ovim piscima od kojih su petorica već mrt-

vi, a i Testori se književno može smatrati takvim bar u odnosu na svoju poslednju eksplozivnu fazu koju obeležavaju »Tajne Milana«, pa jedini »otvoren slučaj« ostaje Desi.

Takođe i »recenzije« iz drugog dela knjige, smatra Rozoto, u velikoj meri prevazilaze rezultate obične želje za praćenjem literarne produkcije tzv. »tekuće kritike« i uvek podrazumevaju intenzivan zahvat u prethodno autorovo stvaranje, u čitavu njegovu kreativnu ličnost. Ovde su obrađeni Italo Kalvino, Karlo Kasola, Korado Alvaro, Moravia, Pratolini, Tomazi di Lampeduza, Mario Tobino, od avangardista Volponi i Arpino, zatim Fausta Kaliente, Dana Mancini i Natalija Ginzburg — posebna pažnja posvećena ženama-piscima predstavlja takođe zanimljivu karakteristiku ove knjige.

I među piscima iz ove grupe neki su mrtvi ili su uglavnom završili svoje delo, bar što se eventualnih metamorfoza tiče, ali di Tomazo nije hteo da donosi konačne zaključke tamo gde je smatrao da za to nema uslova i da ti zaključci ne bi bili dovoljno argumentovani i zreli. Kritičar Rozoto smatra ga istinskim učenicom njegovog učitelja i prijatelja Luidi Rusa, kritičara, socijaliste, i dugogodišnjeg urednika značajnog časopisa »Belfagor«: po toj uzdržanosti i opreznosti s jedne strane, i s druge spremnosti da produži putem kojim je jednom zakoračio, da insistira na jednom stvorenom mišljenju o pojedinom piscu i onda kad se ono kosi sa opšte prihvaćenim mišljenjem i sa vladajućim estetskim teorijama.

Tvrtko Kulenović

SCENA

Stogodišnjica slovenačkog pozorišta

STOGODISNJCICU osnivanja Dramskog društva u Ljubljani novosadski pozorišni časopis »Scena« obeležio je posebnim brojem. Svi prilozii u broju posvećeni su slovenačkom pozorištu. U stvari, ovako komponovan tematski broj predstavlja pokušaj da se da pregled stogodišnjeg pozorišnog života u Sloveniji i da čitalac na jednom mestu pronade sve značajnije podatke o slovenačkom pozorištu. Kao što se zna, osnivanjem Dramskog društva u Ljubljani pre 100 godina počinje slovenački nacionalni pozorišni život u pravom smislu te reči. Dramsko društvo u Ljubljani, svojom pobedom nad nemačkim pozorištem, postaje jedna od najznačajnijih institucija slovenačkog kulturnog života i u slovenačkom preporodu ima jednu od najznačajnijih uloga. Negujući slovenačku reč na ljubljanskoj sceni, formirajući slovenačku pozorišnu publiku kojoj će nacionalno pozorište biti draže od nemačkog, i suprotstavljajući se na taj način germanizatorskim pokušajima odnarođenja, stvarajući nacionalni repertoar i stimulišući domaču dramu Dramsko društvo u Ljubljani, iz koga se kasnije razvilo Slovenačko narodno gledalište, imalo je istovremeno značajnu i političku i kulturnu misiju među Slovincima.

Dr Bratko Kreft u svome eseju »Misija slovenačkog pozorišta« daje kratak istorijat slovenačke drame, podseća na događaje u slovenačkoj dramskoj literaturi koju su prethodili stvaranju Dramskog društva, da bi se duže zadržao na Linhartovoj ulozi u stvaranju slovenačke nacionalne drame. Linhartova komedija »Zupanova Micka« predstavlja odvajanje slovenačke drame od prigodnih komada sa poučnom, najčešće verskom sadržinom, i vezivanja slovenačkog teatra za savremeni slovenački život. U istoj meri u kojoj »Zupanova Micka«, značajan je za svetovni karakter slovenačkog pozorišta i »Matiček se ženi« istoga pisca. Kreft se dalje zadržava na Levstikovom »Tugomeru« da bi svoja razmatranja o slovenačkoj dramskoj literaturi završio Cankarovim dramama. Ali Kreft isto tako ukazuje i na neke druge pro-

pratne pojave u slovenačkom nacionalnom repertoaru koje su predstavljale, kako bi to pomalo patetično Kreft nazvao, ispunjenje Linhartovog zaveštanja. A Linhartovo zaveštanje jeste slovenačko pozorište koje bi bilo izraz stvarnih slovenačkih nacionalnih i društvenih potreba, koje bi te potrebe u potpunosti zadovoljavale. Ovim značajnim pozorišnim stvaranjem u istorijskom smislu te reči i kao dramskim piscem i kao pozorišnim pionierom bavi se i dr France Koblar u svom eseju »Slovenačka dramaturgija — poruka Antuna Tomaža Linhart«. Anton Slodnjak govori o Levstikovom udelu u osnivanju Dramskog društva i o njegovom angažovanju u Dramskom društvu u prvim godinama njegovog rada. Dušan Moravec pokušava da odredi međaše u istoriji slovenačkog pozorišta. On početke slovenačkog pozorišta vidi u škofjaločkim prikazanjima »Hristovog stradanja«, zatim se zadržava na Linhartu da bi se opširnije pozabavio Levstikovim pogledima na pozorište i odao priznanje Jurčičevog »Veroniki Deseniškoj«. Po Moravcu, razvojna linija slovenačkog teatra ide od crkvenih prikazanja do Linhartovih komedija iz savremenog života, preko Levstikove »Tugomera« do Jurčičeve »Veronike«, zatim preko Cankareve drame do savremenog slovenačkog teatra. O tom savremenom slovenačkom teatru govore u ovom broju Vasja Predan i Jože Javoršek. Vasja Predan nastoji da u »Eseju o poratnoj slovenačkoj drami« da njene osnovne karakteristike i istakne najznačajnije stvari oce, dok Jože Javoršek želi da fiksira osnovnu problematiku koju tretira savremena slovenačka drama.

Ovaj broj »Scene« može da posluži kao primer kako se nekonvencionalno i stvaralački obeležavaju značajni datumi u istoriji teatra.

Predrag PROTIC

Ljubavnici prsti neba

Pesma sedamnaest rana

Nebo bez zvezda,
Mladost bez devojaka,
Kako živiš u tebi,
Velika moja noći.

U tvojoj sam oluji
Kost i sedamnaest rana.

Crne su moje pesme,
Crne su moje drage,
Crno je moje meso.

Imam trideset godina
I mislim da je dosta.

Ispace oči moje,
Sto se ne sklopite.

Poseta

Grlice iza imena njenog
U cvetu hranini.

Ona ne veruje
I spominje smrt.

Bolnice u njen poljubac
Premeštam.

Ona ne veruje
I spominje smrt.

Ruševine i crkve obilazim.
Tražim odlične lekare.

Ona ne veruje
I spominje smrt.

Na srce svoje stajem
I staju drugi.

Ona ne veruje
I spominje smrt.

Zovem vojnike i ljubavnike.
Oni joj kažu sneg, drvena kuća i mrk lug.

Ona ne veruje
I spominje smrt.

Otvorim sve prozore i zaplačem.
Napolju su borovi i bogovi.

Ona ne veruje
I spominje smrt.

Tvrđim da proleće meša limunom po vazduhu
Kao kašikom.

Ona ne veruje
I spominje smrt.

Ostaću pored nje pas i srce.

Pitanje i krik

Zašto goreh tako u žaru, pitanje i krik
U danu koji sunce mrtvima pokaza
I pred vratima tamnice i vratima mojim
Ostavi svoj prazni prostor sjaja.
Zašto goreh tako u žaru, pitanje i krik.

Davno sam video nju, sada vidim mrak
Očiju koje ne traže svet i put.
O radosni trenuci koji ste bili.
O reči iskopane iz nade i mesa.
Davno sam video nju, sada vidim mrak.

Ruka moje žene

Koju ruku tvoju ja vidim draga
Jutros rano na licu našeg sina
Dok plavo otkriva posteljicu vida
I vetar se iz zemlje crn pomalja
Koju ruku tvoju ja vidim draga.

Tražim za nju evo skupi ležaj rude
Da jabuka u danu a list u noći bude
Idem po svetu i sve lepo ogovaram:
Šta more na jugu šta prve trešnje
Tražim za nju evo skupi ležaj rude.

Pesma sna u kome smo bili zamišljeni i mnogo zaljubljeni

Tako je bilo, padale su kiše, cvetao lan.
Iz mora vraćale se reke po svoj stari mulj.
Ja i ona u kupoli orahovoj čekali smo dan
Zamišljeni i mnogo zaljubljeni.

Tako je bilo, luđilo, san, usne u tami.
Mnogo puta bol, mnogo puta jecaj.
No, eto, ponovo, mi sedimo sami
Zamišljeni i mnogo zaljubljeni.

Okolo nas sunce, ruke, iznad oblak jezdi.
U nama pesma, molitva bez sjaja.
Mi idemo da umremo na zvezdi
Zamišljeni i mnogo zaljubljeni.

Ljubav i svet iznad bašta

Svet iznad bašta još je prazan bio.
Iz doline na isioč pružala se loza.
Ti si dolazila i kao život prolazila.
Ljubavi ženo sama i zato lepa.
Svet iznad bašta još je prazan bio.

Ja sam stražar i sin crne majke
Sa rukom svojom skoro u kandžama.
Prišao tebi ko bogu a zatim pao
U duboki vir belih zagrljaja
Ja sam stražar i sin crne majke.

Nedelja u njenom govoru

To nedelja raste u tvome govoru.
To živ gaj niz bedra ti se sliva.
O ti se budiš samo na znak boga.
Zvezdama u grozdu šta su tvoje oči.

Tvoga vrta još je cela ograda.
Znam proleće počinje tvojim jabukama.
Uđimo sa buketom vatre u rukama.
Mojoj noći šta su tvoja bedra.

Ljubavnici, prsti neba

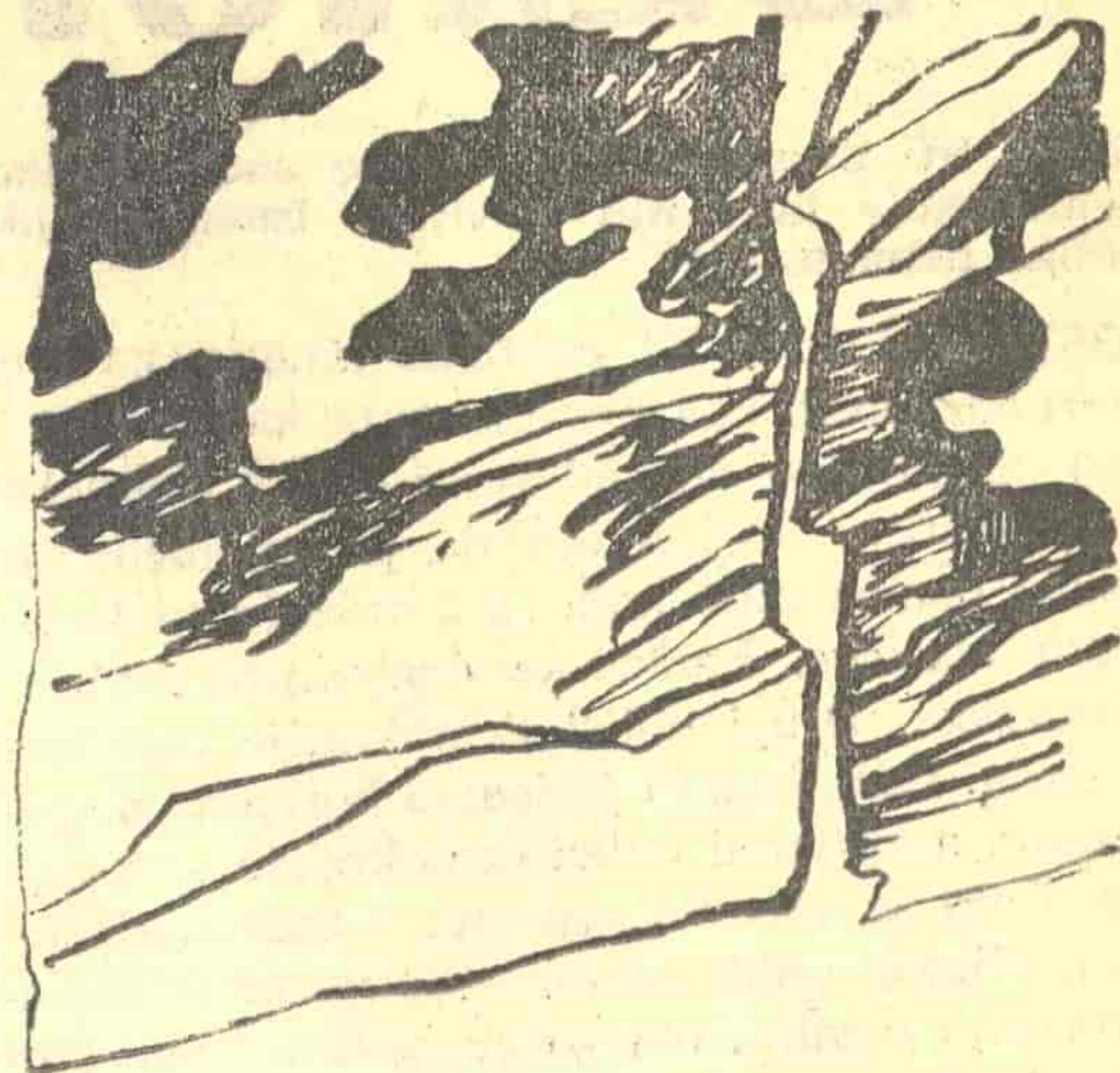
Vreline mesa, ožiljci po cveću.
Sanjam te o ti čije ime zaobilazi noć.

Cije ime ne smem ovde spomenuti.
Vuk zvezdu ljubi, ja tebe ne mogu.
Vreline mesa, ožiljci po cveću.

Ti goriš. Pomešana krv je tvoja
Sa užasima. O, moja nado i dane,
S onu stranu groma, s onu stranu oka,
Pšenica jedna je tvoja dojka, druga miris.
Ti goriš. Pomešana krv je tvoja.

Ti goriš, al ne gori ime tvoje.
To ime hranjeno poljem i rosom.
To ime zabeleženo na kruni gladi.
Moja senka kruži oko brega i brega.
Ti goriš, al ne gori ime tvoje.

Pomalo postaješ pepeo, pomalo ništa.
Dolazi jedan slikar i pokušava da te nastlika.
Dolazi jedno dete i stavlja limun na tvoje oko.
Onda dolaze svi: ljudi, reke, planine i zveri.
Ti pomalo postaješ pepeo, pomalo ništa.

OSVICE JUTRO pozne jeseni. Stojim na
uzbrešku pred kolibom. Dunav i šuma
oko mene prekriveni su gustom kopre-
nom magle. Udišem njen opori miris i osluš-
kujem uznemireno gakanje divljih gusaka koje
dopire sa prostranog Kopačevskog jezera.
Znam, jutros neće biti preleta. Juče im je
zapadnjak duvao sleđa, te su letele nisko, i u
rastrkanim redovima. Kad sam opalio jedna
je za trenutak zastala u vazduhu, a onda ži-
vo zamahala krilima trudeći se da stigne jato,
ali je snaga ubrzo izdala i ona se, kršeći suve
grane kroz krošnju stare vrbe, survala na zem-
lju. Bila je od one krupne vrste po boji perja
slične pitomim guskama. Drugu cev nisam opa-
lio iako mi je jato bilo na domašaju puške.
Nekada kad nisam znao da u trenutku oce-
nim visinu i brzinu leta bilo je dosta proma-
šaja na leteću divljač. Jednom, davno, kad
sam pucao na dve divlje guske koje su u bri-
šućem letu naišle preko proplanaka u razmaku
od nekoliko metara, jedna, ona zadnja, tre-
smula je o zemlju. Kad mi je drug s kojim
sam se nalazio u lovu pohvalio pogodak, ja
sam prećutao da sam gađao onu prednju.

Dok palim cigaretu spazim kako se iz ma-
gle pomalja kontura jednog čamca. Spretno
presekavši brzak iza isturenog dela obale, ne-
čujno uplovi u zaton i pristaje uz obalu. Iz
čamca izade povijena ljudska prilika. Prive-
zavši lanac za žile jednog panja, izbacni preko
ramena ovcu torbu i, još više se povivši, žuri
ivicom zatona.

»Aha! izustim srdito. Nekoliko trenutaka
gledam kako delić povijenih leđa odmiče is-
pod oniske obale zatona, a onda oštro viknem:
»E-heel!«

Iz magle izroni visoka koščata prilika sta-
rog koritara Mije. Brzo se vrati prema čamcu,
uzme veslo i pođe prema meni. On me je pre-
neki dan grdno prevario. Došao je kod mene
i zamolio da mu pozajmim čamac. Treba mu,
rekao je, samo da sa obližnjeg dunavskog ostr-
va prebaci nekoliko izrađenih korita.

»Vratiti ti ga za pola sata«, rekao je uver-
ljivo.

»Lažeš, Mijo«, nasmejao sam se. (Mi smo
stari poznanici pa se u razgovoru mnogo ne
ciframo).

Stari koritar trgao se uvredeno.
»Ja, ja tebe da lažem, gospodar! Kad bi ja
tebe slagao mene bi moji Cigani ubili, majke
mi namrtvo bi me ubili!«

»Verujem ti, Mijo, samo ne znam kako ćeš
mi čamac vratiti za pola sata.«

»Ma kad Mija Balog kaže...«

»Dobro, Mijo«, prekinuo sam ga, »ali samo
da odveslaš do Džindže treba ti pola sata.«

»Treba, treba«, spremno se saglasio. »Znaš
ti, kako ti ne bi znao... Znaš kad sam ono za-
gazio do guše u vodu i iz one provale na Džin-
dži izvadio ti divljeg patka.«

»Nije bilo baš do guše«, nasmejao sam se,
»a patka si pojeo ti, a ne ja.«

»Pa to oću da ti kažem, gospodar!« Po-
digao je s glave ostatak svog umašćenog še-
šira i svojim zdravim okom iskosa gledao
prema kutiji cigareta koju sam otvorenu dr-
žao u ruci, dok mu je drugo bilo prekriveno
nekim davnašnjim ožiljkom.

Cvrstim kvrgavim prstima nespretno je pri-
hvatio cigaretu i živo dodao:

»I nov ispalac ću da ti napravim, oću maj-
ke mi.«

»E Mijo, vrdlaš brate kao čikova.
»Čikova, kažeš? Ako ti treba za struk, samo
kaži gospodar! Ima ih u onoj nizi kod Pusta
foka ko pleva.«

»Dobro, dobro, ali prvo mi pošteno reci
kad ćeš mi vratiti čamac.«

»Samo dok popušiš dve cigare, eto me!«

»Ali sam si rekao da ti treba pola sata sa-
mo da odveslaš do Džindže. Da prebaciš ko-
rita preko rukavca treba ti sigurno još pola
sata. Je li, treba, Mijo?«

PRICA "KNJIZEVNIH NOVINA"

koritar MIJA

Miodrag
BORISAVLJEVIC

»Treba, treba, daleko su od obale. Znaš na
onoj hrastovoj gredi prema Hulovu.«

»I da posle doveslaš uzvodno do mene tre-
baće ti još skoro ceo sat.«

»Bogami oće, jaka je voda.«

»Kako mi onda možeš vratiti čamac za po-
la sata!« viknuo sam ljutito.

»Ma ni dve cigare nećeš popušiš, majke mi,
gospodaru.«

»E Mijo, idi dodavol!« dreknuo sam i dao
mu čamac.

Sada je četvrti dan od toga jutra. Krupni
bucovi još su radili sredinom Dunava i čamac
mi je bio potreban. Više puta, gazeći preko
poplavljenih niza, odlazio sam do njegove ko-
libe, ali Mije i čamca tamo nije bilo. Da mu
divlje svinje ne bi rasterile kolibu, na vrata
je bio navaljao tešku vržjavu kladu, kao što
je to uvek činio kada je na duže vreme napu-
štao šumu. Bilo mi je jasno — umesto da ko-
rita samo prebaci preko rečnog rukavca, on
ih je bio odveo na pijak u Apatin.

Uveče sam sušio kraj vatre rečnog obuču
i svesrdno psovao ceo ciganski rod.

I sad, dok gledam kako stari koritar u raz-
driljenoj dotrajaloj vojničkoj bluzi i iskrplje-
nim pantalonama iskrzanih nogavica ide po-
lako uz uzbrežak, kao da se sa svakim kora-
kom smanjuje, osećam kako mi se srđžba sti-
šava. Sa osećanjem izvesne zavisti pomišljam
kako je ovaj stari i životom izmučeni čovek
uspeo da po ovakvoj magli dovesla iz Apatina,
kad brojni limani začas mogu da zavedu te da
se dugo vesla u suprotnom pravcu, sve dok
na nekom isturenom delu obale brzak neo-
setno odbaci čamac prema sredini reke, tako
da čovek više ni po čemu ne zna koje mu je
koja obala.

»A ja mislio da još spavaš, gospodar!«

»Zdravo, Mijo«, rekao sam i pružio mu ru-
ku. (Posle besane noći u kojoj su, kroz kratke
polusne, promicala neka odvratna ljigava stvo-
renja, bilo mi je prijatno da šegtnem njegovu
mokrnu čvrstu ruku. »Nikola, čuvaj se čoveka
koji ima mekanu ruku«. Da li je to bio nečiji
davnašnji savet ili neko žalosno životno isku-
stvo koje je za trenutak iskrslu iz podsvesti?)

On me je nekoliko trenutaka gledao podo-
zrivo. A kad je u mojim očima pročitao nešto
samo njemu razumljivo, preko mrkog neobri-
janog lica minuo je radostan smešak.

»Kako si uspeo da po ovakvoj magli dogu-
raš iz Apatina?«

»Moro sam, gospodar. Ko umreti sam mo-
ro. Kako da te na ovakvoj vodi ostavim bez
čamca?«

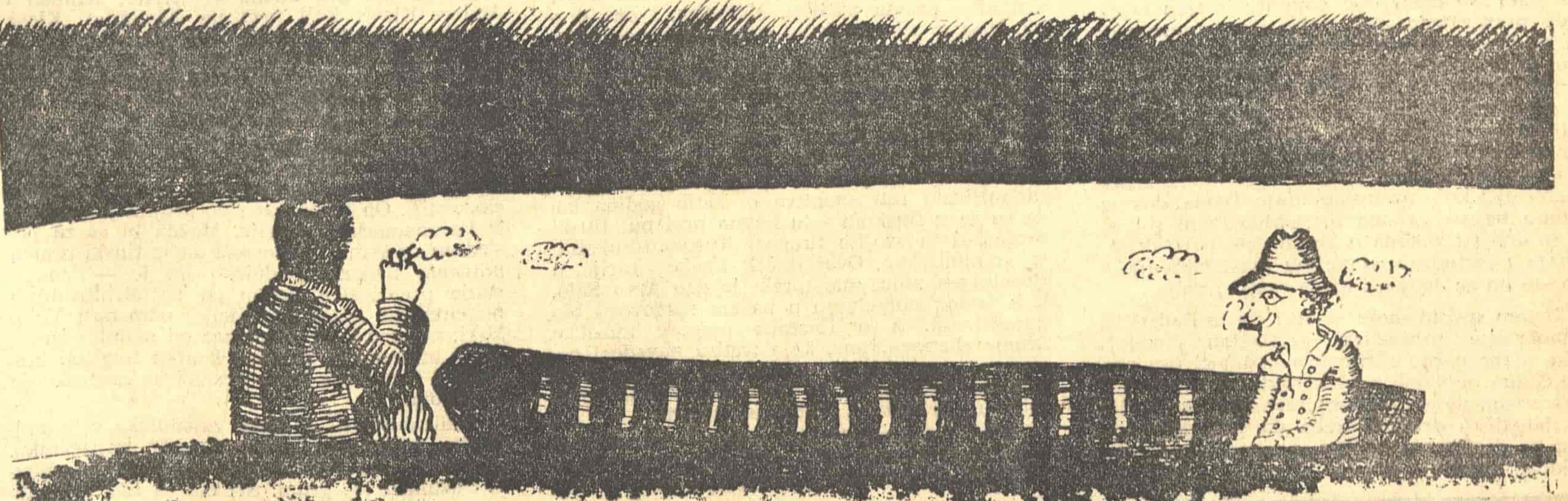
»Eh, ti samo gospodar, gospodar, a ova-
mo me pošteno prevario«, rekao sam pomir-
ljivo.

»Nisam ja tebe prevario, majke mi nisam.
Prevarela te ciganska muka. Eto, sam kaži...
Vidiš, voda raste, oće da mi odnese korita...«

Po ispućenoj modroj beonjači njegovog
zdravog oka i oštrom zadahu dudovače videlo
se da je u Apatinu pijančio.

»Dobro, dobro Mijo«, odmahnuo sam ru-
kom, »a u Apatinu je izgleda bilo veselo.«

Stari koritar trgao se i užurbano, kao da je
bio propustio nešto što je odavno trebalo da
učini, iz torbe izvadio načetu flašu rakije i,
obrisavši šakom grlić, usrdno mi je pružio.

ILUSTROVAO HALIL TIKVESA

intervju intervju intervju intervju intervju intervju intervju int

OTVORENOST SOCIJALISTIČKE DEMOKRATIJE

KOJE SU najpozitivnije strane socijalističke demokratije koje nju stavljaju iznad ranijih oblika demokratije?

POSTAVILI STE MI političko pitanje, na koje ću odgovoriti kao marksist, a ne kao političar koji je odvojen od sadašnjih oblika političke demokratije. Rekao bih da je najpozitivnija odlika demokratije koja se učvršćuje na temeljima klasične, buržoaske demokratije, njena otvorenost. Drugi oblici demokratije teže zatvaranju. Demokratija je jedino borba za demokratiju, a zastareli oblici demokratije su pokušavali da je zatvore, zaustave i zadrže. Uostalom, nijedan oblik demokratije ne može se zaustaviti i ustaliti, oni su eksplodirali pod raznim i protivurečnim pritiscima, ponekad kontrarevolucionarnih, a ponekad naprednih snaga, ali zasluga i prednost socijalističke demokratije je da se ona ne zatvara, već da napreduje prema razvijenijim i potpunijim oblicima. Ponavljam, prilično slobodno komentarišem marksističku misao da je demokratija neprekidno nastojanje prevazilaženja. Ona je stalna i neprekidna borba, jer je smisao demokratije da bude nestabilna i prema tome dinamična i da se uvek nanovo kreće ka prevazilaženju same sebe. U demokratijama koje stagniraju to prevazilaženje se zbiva na protivrečan i nasilan način — prekidima, a u socijalističkim demokratijama to se kretanje zbiva postepeno, to jest bez unutrašnjih antagonizama. Suprotnosti se ne pojavljuju same po sebi kao u društvima koja su prethodila socijalizmu. Dakle, prednost se sastoji u otvorenosti prema budućnosti, ili tačnije u nezatvaranju, što znači da se prema budućnosti ne može ći spontano i slepo; nasuprot tome jedino se vrlo svesno može proći kroz otvorene sukobe i suprotnosti.

ŠTA JE TO NOVO što je socijalizam u sadašnjem razvitku uneo u fond ljudske kulture? **Interesuje nas, dakle, doprinos socijalizma na području kulture.**

U **ODGOVORU** na to pitanje naglasio bih najpre značaj samoupravljanja. Smatram da je baš samoupravljanje izlaz za društvo koje je zatvoreno. Ono aktivira suprotnosti, izvlači ih na videlo, ukazuje na velike probleme u vezi sa njima, pokazuje snage koje doprinose stagnaciji društva i deluju na njega uništavajuće, mada je samoupravljanje, a vi to znate bolje od mene, u početku slabo. Ono već u začetku, u ovih desetak godina otkako se pojavilo pomeđu u revolucionarnim kretanjima u Evropi, trpi napade koji ugrožavaju njegov razvoj. Samoupravljanje ima ulogu katalizatora i fermenta koji kristališe protiv sebe sve snage koje žele zaustaviti društvo.

DA LI BISTE MOGLI navesti još neki dijalektički zakon, osim tri osnovna na koje nailazi kod Hegela i Engelsa: Zakona jedinstva i borbe suprotnosti, Zakona negacije negacije, Zakona prelaska kvantiteta u kvalitet?

DA, MISLIM DA BI se mogao navesti još jedan zakon, ali, ako bolje razmislim, pitam se ne radi li se o pojmu koji obuhvata sva tri prethodna pomenuta zakona, o pojmu prevazilaženja? Verujem da pojam i teorija prevazilaženja razvijaju tri klasična zakona dijalektike i ponešto im dodaju. Tokom razvoja u istoriji društva, misli i znanja, uloga svesti i volje je postajala sve veća, što znači da je i pojam svesnog i usmerenog prevazilaženja i samo to prevazilaženje postajalo sve značajnije. Ono što je trebalo da bude prevaziđeno nije jednostavno nestajalo, već se ponovo pojavljivalo u jednom višem obliku, te je tako obuhvatalo i impliciralo pojam prevazilaženja. To je jedini pojam koji se može supstituisati hegelovskom pojmu sinteze, koji pretpostavlja ideju dovršenosti, dok pojam prevazilaženja daje bolju sliku stalnog nastajanja koje se ne može zaustaviti, ne može stagnirati i koje uvek napreduje. Dakle, dok se držimo pojma zakona dijalektike, čini mi se da se ona tri zakona o kojima ste govorili sažimaju i rezimiraju u pojam prevazilaženja, s tim što im se dodaje i uloga svesti i volje.

U tom smislu može se reći da socijalistička demokratija prevazilazi prethodnu čuvajući neke njene važne elemente i dodajući tim prevaziđenim oblicima novi karakter društva, kulture, zatim pojam vladanja ekonomijom kojim socijalističko društvo treba da prevaziđe građansko društvo u kome su zakoni ekonomije delovali slepo.

Polazeći od pojma prevazilaženja može se ustanoviti odnos između nove, obnovljene demokratije i one koja joj je prethodila kao odnos između obnovljene kulture i kulture pre nje ili kao odnos između obnovljenog humanizma, socijalističkog, dijalektičkog i rvolucionarnog, i liberalnog humanizma zapadnih zemalja.

Ako tu ne upotrebimo pojam prevazilaženja, taj se odnos ne može razjasniti, ali upotrebom tog pojma, bar po mom mišljenju, on se dovoljno osvetljava.

KOJI SE, po Vašem uverenju, razlozi mogu navesti u prilog tretiranju estetike kao filozofske discipline i kako bi se moglo osporiti tretiranje estetike kao teorije umetnosti?

POKUŠACU da subjektivno odgovorim na Vaše pitanje. Smatram da bi danas trebalo da imamo oblik umetnosti koja bi istovremeno bila nova i dominantna, koja bi sažimala i prevazilazila oblike dosadašnje umetnosti, ujedinjujući sva njena dostignuća s dostignućima nauke i filozofije. Ubeden sam da je urbanizam ta umetnost. Urbanizam je umetnost novoga u kome bi se spajali doprinosi slikarstva, vajarstva, muzike i pozorišta, a isto tako i nauke i ljudske stvarnosti. Takav integralan i totalan urbanizam tek treba pronaći i stvoriti, a za to nam ne mogu mnogo poslužiti ni teorija umetnosti, ni filozofija. Potrebno je suočiti se na nov način sa problemima, a to neće biti ni filozofski pristup ni pristup pomoću estetike, ko više ili manje nezavisne teorije umetnosti. Studirajući gradski život, težnje ljudi i probleme urbanog življenja, studirajući tehničke i druge mogućnosti moguće je dostići umetnost koju nazivam potpunom. To ne znači da se ne treba obratiti svim izvorima filozofije, istorije umetnosti ili estetskih teorija, ali svi se ti izvori moraju, po mom mišljenju, podrediti imperativima i novim istraživanjima mogućnosti na polju urbanizma, to jest stvaranja novog grada. Uostalom, posmatramo li istoriju, zar nije grad bio mesto u kome su se razvijale filozofija i umetnost. Već su tada forme mišljenja, znanja i umetnosti uticale na urbanizam. Zatim je grad počeo slabiti i širiti se. Mi smo ovog trenutka u jeku krize grada. Da bismo je prevazišli moramo ponovo razmotriti i ponovo uspostavljati celinu polazeći od elemenata pomalo razbijene stvarnosti. Da bi se stvorila ta nova celina potrebna su sva dostignuća prošlosti, ali pod uslovom da ih upotrebimo potpuno nanovo osvetljene i kroz potpuno novu praksu. Očekujem da će se socijalizam suočiti s problemom urbanizma i rešiti ga. Mislim da taj problem mogu postaviti i nesocijalistički režimi, ali ga ne mogu i rešiti.

PREMA TOME, Vi smatrate da od socijalizma treba očekivati rešenje problema grada. Šta mislite o tome na koji će način doći do toga?

VERUJEM DA JE socijalističko društvo potpuno svesno veličine problema i onoga što ta situacija iziskuje, te da će naći ogromna sredstva za realizaciju takvog urbanizma. Uostalom, mislim da smo tek na početku. Čini mi se da

će to biti dominantni problem narednih decenija. Iskreno kažem da mi je prolazak kroz Novi Beograd dao mnoge nade u uspeh takvog poduhvata. U odnosu na urbanističke težnje kojima sam svedok u Francuskoj izgledaju mi ove mnoge vrednije. Na žalost, moram reći da sam u Novom Beogradu proveo samo dva sata. Vraćao sam se kolima iz Atine auto-putom preko Skoplja, Beograda i Zagreba i nisam se mogao duže zadržati, ali me u tom kratkom vremenu impresionirao utisak uspeha, života, uspešno ostvarenih likovnih vrednosti i vrlo dobro organizovanog društvenog života. Nadam se da će se taj utisak potvrditi, ukoliko budem imao priliku — koju želim — da provedem u Novom Beogradu više vremena ili da tamo pošaljem nekog od mojih saradnika iz Instituta za sociologiju urbanizma u Parizu da bi na licu mesta ispitao kakvi su oblici društvenog života u Novom Beogradu.

ŠTA BISTE još mogli kazati o problemima urbanizma u današnjem svetu?

MOGAO BIH o tome mnogo govoriti, jer se sada bavim upravo tom oblašću s gledišta i sociologije i ekonomije i likovnih umetnosti, jer sam napustio sva ostala sociološka istraživanja da bih se posvetio urbanizmu. U njemu nalazim radanje života našeg vremena, zaista modernog života, radanje oblika senzibiliteta i mišljenja, koji postaju svojstveni našem vremenu ukoliko se uspeju afirmisati i prebroditi prepreke, jer danas vlada velika pomutnja. Mi se nalazimo više u ostacima nekadašnjeg života nego u obnovljenom urbaniziranom svetu. Novom urbanizmu je potrebna nauka koliko i umetnost, doprinosi filozofskih istraživanja i mišljenja kao i sociologije i ekonomije. Radi se, rekao bih, o potpunom mišljenju, insistirajući na metodološkom, a ne dogmatskom karakteru tog pojma. Društveni život u socijalizmu biće urbanizovan život oslobođen imitacije veza koje određuju kapitalističko ili neokapitalističko društvo.

KAO STRANCU u Francuskoj čini mi se da Francuzi odbijaju moderno i novo. Većina Francuza, koji za to poseduju sredstva, odbija da živi u novim stanovima. Može li takvo društvo težiti gradovima budućnosti, o kojima ste upravo govorili, i nije li te gradove teže stvoriti u takvom društvu nego u nekom drugom?

DA, NARAVNO. No, treba naglasiti da se Francuzima često nude novi stanovi u predgrađima udaljenim od centra, koji su nedovoljno obezbeđeni i društveno predstavljaju prave puštinje. Društvena puštinja, koju nazivamo »predgrade«, obuhvata — gusto naseljena — grad kao primer prave i potpune dezurbanizacije. To su upravo fenomeni kojima se bavim kao sociolog. I ja sam više volim stanoviti u nekoj staroj zgradi no u stanu, čak i ako je komforan, koji se nalazi u nekom udaljenom predgrađu. Ipak mislim da, kada bi se u Francuskoj nudili vrlo moderni stanovi, ali s pravim urbanističkim rešenjima, ne bi bilo te vrste odbijanja na koju ste s pravom ukazali. Znam mnogo primera da su ljudi odabirali radije i

intervju intervju intervju intervju

vrlo skromne stanove no mogućnost da žive u komfornim zgradama na periferiji, udaljenim od centra svakog društvenog života i aktivnosti.

LENJIN JE ISTAKAO neminovnost borbe socijalističke i buržoaske ideologije. Koje su, prema Vašem mišljenju, najefikasnije metode u borbi sa buržoaskom ideologijom danas, odnosno, sa prevaziđenim shvatanjima uopšte?

ZELEO BIH da mi vi kažete koje su te metode borbe, jer ja ne vidim ni sredstva borbe, a niti samu borbu. Ideološka borba, onakva kakvu je Lenjin zamišljao, gotovo je iščezla. Priznaćete, kao i ja, da je ideologija koja danas vlada u građanskom društvu — ideologija potražnje, sreće u posedovanju automobila, frižidera, haljina i tome slično. To je, zar ne, izvrsna ideologija i ne verujem da joj se socijalističko društvo naročito suprotstavlja, pa smatram da se ideološka borba zaustavila, no to ne znači da smatram da ona ne mora vaskrsnuti, ali u sasvim drukčijem obliku, na primer kritikom urbanizma u nesocijalističkim zemljama, upravljenom protiv prakse arbiternih odluka kojima se može suprotstaviti ideologija samoupravljanja; drugim rečima, ideološka borba se i danas nastavlja, ali na novim temeljima koji nastavljaju one stare, gotovo nestale. Poznajem, s druge strane, mnogo ljudi kako socijalista tako i onih koji žive u kapitalističkim zemljama koji, izgleda, sarađuju vrlo dobro u nekoj ideologiji tehnicizma, u ideologiji potražnje o kojoj sam već govorio.

ŠTA MISLITE o izdvajanju fenomena čoveka i njegovom razlikovanju od fenomena društva, kao i o potrebi razvijanja antropologije kao nauke o generičkim osobinama čoveka — koja bi se razlikovala od nauke o društvu, kao što su: sociologija, politička ekonomija itd?

ZAHVALJUJEM VAM NA PITANJU koje je izuzetno zanimljivo, jer pravi direktno ili indirektno aluziju na kontroverze i sukobe koji se upravo vode u Francuskoj. Antropologija je u modi. Mnogo se govori o antropologiji, ali o kojoj? Po mom mišljenju, antropologija se pojavila na sceni s Foerbahom koji je konkretno iznosio Kantove ideje o stvaranju posebne discipline, posebne opšte studije o čoveku, koja bi se zvala antropologija. Foerbahova antropologija je bila vrlo smela — sastojala se u suprotstavljanju konkretne, čulne, osećajne i senzualne aktivnosti ljudskog bića apstraktnom pojmu idealnog ili idealističkog čoveka u filozofiji koja je kopirala Hegela. Međutim, danas se antropologijom naziva proučavanje primitivnih naroda, dakle, onog što se zove arhaičnim ili čak arheološkim u ljudskom biću. Tako danas postoji odvratanje i bekstvo iz postojeće stvarnosti. Zbog toga se odlazi u Južnu Ameriku, u područje Amazona da bi se tamo pronašla slika današnje stvarnosti. Ulaže se ogroman napor da bi se proučio današnji čovek i današnje društvo posrednim putem, umesto da mu se pristupi direktno. Tako se antropologija, koja je kod Foerbaha imala revolucionarni smisao, izlaze riziku da postane deo ideologije o kojoj smo maločas govorili i koja se suprotstavlja naučnom ispitivanju, a takođe i menjanju savremenog sveta. Ako posmatramo ideologiju kao temelj drugih nauka i smatramo da ona proučava opšta obeležja ljudskog roda na »čoveku« raznih istorijskih razdoblja sve do danas, slažem se da je to dijalektička antropologija. Takva dijalektička antropologija proučava osnovne potrebe ljudskog bića. No te su potrebe kontradiktorne. Deti i mladić u razvoju imaju potrebu za sigurnošću, ali i potrebu za avanturom, potrebna im je stabilnost, ali oni nastoje i da je se oslobode. Oni su duboko kontradiktorni i kroz te kontradiktornosti razvijaju se njihov rast, a u rešavanju tih kontradiktornosti pedagogija može naći svoju ulogu u formiranju mladih ljudskih bića. U tom smislu dijalektička antropologija može naći svoje mesto među drugim naukama i postati deo istorijskog-materijalizma.

Strujanja u finskoj literaturi

Nastavak sa 7. strane

racija 1910. i 1924. je nestala u vrtlogu poslednjeg rata. Pojavila se grupa književnika-komunista koji su rat proveli na rubi. Konfrontacija između konzervativnih i naprednih levo-orijentisanih bila je jako naglašena. Ta, poslednja grupa nije u svojim delima krila svoje simpatije prema SSSR-u. Međutim, i ona grupa, koja je sebe nazivala »simpatizerima belih« nije takode mirovala.

Književnik Veijo Meri ima 40 godina, a već je daleko poznat po svojim romanima »Događaji iz 1918«, »Žena kroz ogledalo« i »Pukovnikov šofer«. On je stvorio finski »dobrog vojnika Švejka« i kroz svoje redove u grotesknom stilu opisuje teške ratne dane. Ali je isto tako zanimljiva i retrospektiva iz 30-tih godina kada su se u finskom selu Lapua prvi put finski profašisti sa svojim firerom Kosolom sukobili sa komunistima. Ovaj isečak finske istorije, u Brehtovom stilu, majstorski je dao Arvo Salo, koji je tog popodneva u našem razgovoru bio najaktivniji. A o dinamici njegove muzičke drame »Lapoooperan«, koja tretira navedeni period, mogao sam se uveriti još iste večeri u avangardnom pozorištu švedske nacionalne manjine u Helsinkiju, u Svenskteatru.

Novi sociopsihološki aspekt — napuštanje sela i dolazak u grad — zaokuplja takođe mlade finske književnike šezdesetih godina. U tim

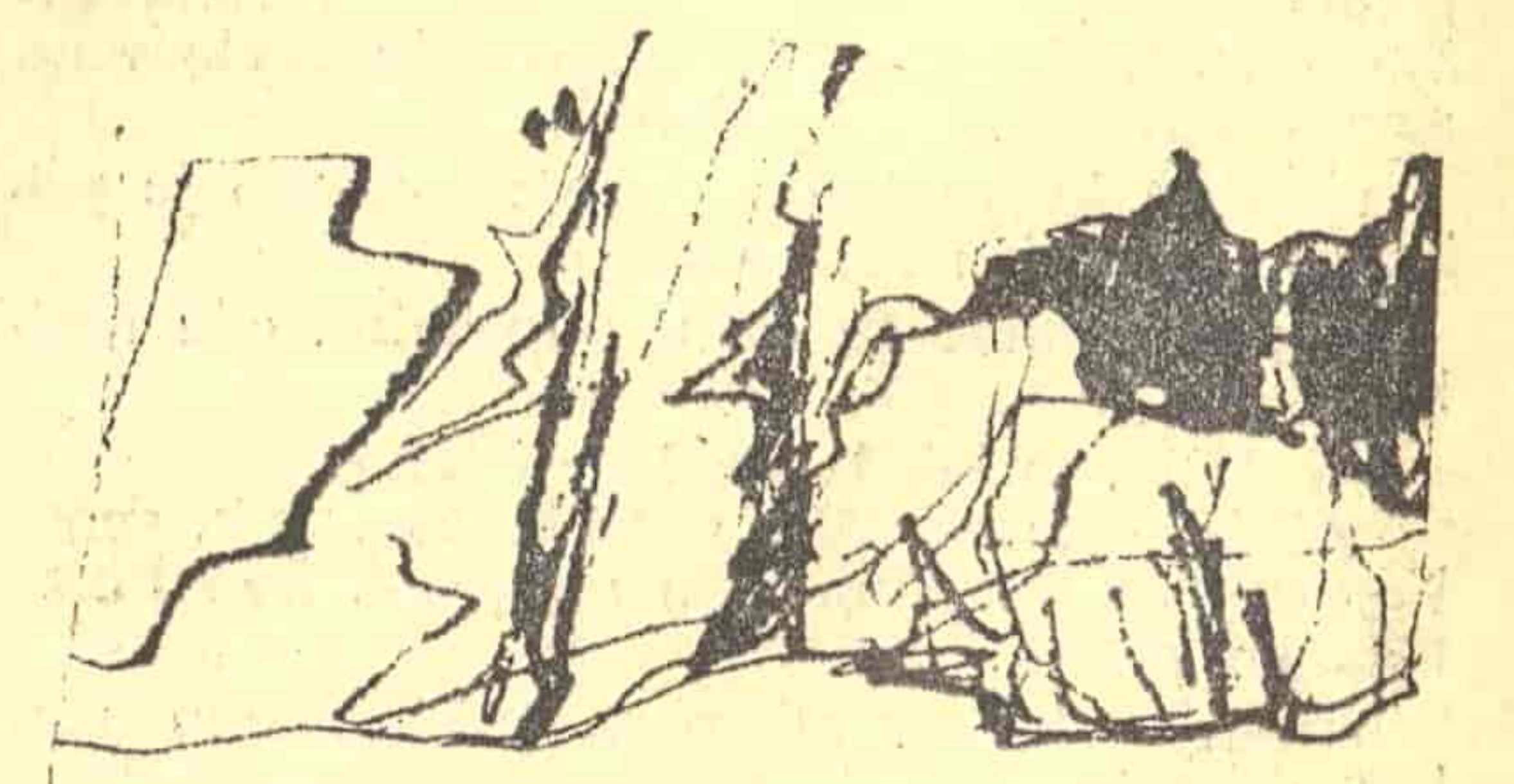
delima se opisuje finska omladina sa svim svojim manama i porocima. Jedan od najpoznatijih mladih književnika Hanu Salama, zbog svog romana »Igra letnje noći« došao je u sukob sa postojećim paragrafima i osuđen zbog bogohuljenja. Pored Salame iz te grupe značajna su još dva imena — Krister Kilman i Anders Kleve, koji pišu na švedskom. Kleve analizira omladinu svog rodnog grada Helsinkija, a Kilman u svom romanu »Plava majka« uhvatio se ukoštac sa problemom jedne degenerisane porodice, koja pomalo podseća na Dostojevskog i Viljema Stajrona.

Postoji i grupa koja je digla svoj glas protiv prljavog rata u Vijetnamu. Mladi pesnik Mati Rosi (33 godine) je u toj grupi najrevolucionarniji. On je poznat i po svojim prevodima iz latinoameričke poezije. Možda bi se za poslednjih deceniju moglo reći da je finski roman potisnuo liriku. Zajedničko im je — izbegavanje predrasuda. Jedan od najtalentovanijih pripovedača svoje generacije, pomenuti Veijo Meri, u svom delu »Konopac od manile« iznosi ratne impresije i posebnu kritiku tragične besmislice rata koja često graniči sa grotesknom komikom.

Individualnost je ipak zajednička crta najmlađe, posleratne grupe finskih književnika. Prema rečima Kaja Laitinena, teško je postaviti skalu u toj grupi. Svi oni — Eva Joenpel-

to, Marja-Lisa Vartio, Anti Hiri — mogu se danas sagledati kroz individualna stremljenja. Ali preciznijom analizom mogu se ipak nazreti dve grupe. Jedni, koji su pod uticajem Tolstoja, Dostojevskog, Gogolja i Čehova, dok drugima služe za uzor Hemingvej i Fokner. I zbog toga njih ne interesuje stara Evropa, već daleki Zapad i Istok, ne suptilna umetnost, već strasna, surova snaga. I zbog toga ne zaboravite, rekao mi je na oproštaju Arvo Salo, Finska je granična zemlja gde se i u literaturi traži sinteza snaga sadašnjosti, ali u prvom redu ono što je ljudsko, humano.

Nikola Kern

VINJETE IZRADIO MILORAD COROVIC

